

บทที่ 5

การเปลี่ยนแปลงสิทธิการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประ

เมื่อมีฐานทรัพยากรอยู่ ณ ที่ใดก็มักมีชาวบ้านเข้าไปตั้งชุมชนอยู่ใกล้ฐานทรัพยากรนั้น เพื่ออาศัยฐานทรัพยากรดังกล่าวในการดำรงชีวิตและสืบทอดชุมชน กรณีของป่าประก็เช่นเดียวกัน พบว่ามีคนเข้าไปใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประมาไม่น้อยกว่า 100 ปีแล้ว

การที่คนจากชุมชนต่าง ๆ เข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้นไม่ได้หมายความว่า จะเข้าไปใช้อย่างไรก็ได้ แต่ชุมชนจะสร้างระบบสิทธิต่าง ๆ ขึ้นมาเมื่อให้คนสามารถเข้าไปใช้ทรัพยากร ร่วมกันอย่างเหมาะสมและสามารถดูแลฐานทรัพยากรที่คนในชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

ระบบสิทธิที่สำคัญก็คือสิทธิในการเข้าถึงและสิทธิในการใช้ประโยชน์ ระบบสิทธิการเข้าถึง หมายถึง การกำหนดว่าคนจะเข้าไปใช้ประโยชน์ในทรัพยากรได้อย่างไรบ้าง จะสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ อย่างไร ระบบสิทธิการใช้ประโยชน์หมายถึงการกำหนดว่าเมื่อคนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ใน ทรัพยากรแล้วเขาสามารถใช้ลักษณะใดได้บ้าง ใช้ได้มากน้อยแค่ไหน และสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ใน เรื่องนี้อย่างไร

อย่างไรก็ตามระบบสิทธิต่าง ๆ ไม่ได้หยุดนิ่ง แต่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพราะว่าจะ มีเงื่อนไขต่าง ๆ มากกระทบต่อระบบสิทธิอยู่ตลอดเวลา สิทธิการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่า ประก็อยู่ภายใต้ข้อเท็จจริงนี้ การศึกษาเรื่องสิทธิการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่า ประจึงต้องศึกษาให้เห็นการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว โดยสามารถแบ่งเป็นยุคได้ดังต่อไปนี้

ยุคการใช้ประโยชน์ของคนดั้งเดิม

ยุคนี้นับตั้งแต่การเกิดชุมชนต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้ป่าประและมีชาวบ้านเข้ามาใช้ประโยชน์ ทรัพยากรในป่าประ ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่ประมาณ 100 กว่าปีที่แล้ว จนถึงก่อนเกิดสัมปทานเหมืองแร่และ สัมปทานป่าไม้ในเขตพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนกลุ่มคนที่เข้าไปใช้ประโยชน์และ ลักษณะการเข้าไปใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประ

ความสัมพันธ์ที่เป็นลักษณะเด่นของการเข้าไปใช้ประโยชน์ของทรัพยากรในป่าของชาวบ้านในช่วงนี้คือ ชาวบ้านดำรงชีวิตอยู่ด้วยการพึ่งพิงทรัพยากรในป่าอย่างแท้จริง ทั้งนี้เพราะว่าการที่พวกเขาเลือกมาตั้งชุมชนอยู่ในเขตป่าก็ด้วยหวังว่าจะสามารถใช้ทรัพยากรในป่าเพื่อการดำรงชีวิตได้ ดังนั้นภายใต้เงื่อนไขดังกล่าวนี้ ชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ จึงร่วมกันสร้างระบบสิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในเขตป่าขึ้นมาเพื่อที่พวกเขาจะสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ทรัพยากรดังกล่าวอย่างเหมาะสมทั้งเพื่อการดำรงชีวิตและการรักษาป่าให้เป็นที่พึ่งพิงได้ต่อไป

การใช้ทรัพยากรในป่าประจำอดีตถึงปัจจุบันจะมี 3 ลักษณะคือ การเก็บลูกประ การตัดไม้ และการเก็บของป่า ในการกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงสิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประจำกล่าวถึงทรัพยากร 3 ลักษณะนี้

1. สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร

1.1 การเก็บลูกประ

สิทธิการเข้าถึงกรณีการเก็บลูกประหมายถึง ชาวบ้านเข้าไปเก็บหาลูกประในป่าประนั้น ใช้สิทธิการเข้าไปเก็บแบบไหน

การเก็บลูกประนั้นชาวบ้านจะกระทำกันในช่วงเดือนสิงหาคม – กันยายน โดยชาวบ้านจะร่วมกันทำพิธีเบิกป่าประก่อน เพื่อเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงฤดูกาลเก็บหาลูกประได้มาถึงแล้ว และเป็นนัยยะให้ทุกคนรับรู้ถึงช่วงเวลาที่สามารถเข้าไปเก็บหาลูกประได้พร้อม ๆ กัน และทุกคนต่างมีสิทธิในการเก็บหาเท่ากันทุกคน ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ใกล้พื้นที่ป่าประก็จะได้เปรียบกลุ่มชาวบ้านที่อยู่ห่างออกไป คือสามารถเข้าถึงป่าประได้ก่อนชาวบ้านที่อยู่ไกลออกไป ด้วยในยุคนี้นั้นเส้นทางคมนาคมไปยังเขตป่าประยังไม่สะดวก ชาวบ้านต้องใช้การเดินเท้าเป็นหลัก ชาวบ้านในชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้ป่าประจึงสามารถเดินเท้าเข้าไปเก็บหาลูกประได้สะดวกกว่า และสามารถกระทำได้บ่อยครั้งกว่า ชาวบ้านที่อยู่ไกลออกไปต้องใช้เวลาในการเดินมากกว่า บางครั้งต้องพักค้างแรมในป่าด้วยอย่างน้อย 1 คืน เพราะเมื่อมาถึงป่าประก็อาจมีดค้างจึงต้องรอเก็บหาลูกประในวันรุ่งขึ้น ซึ่งกลุ่มคนที่เข้าไปเก็บหาส่วนใหญ่จะเดินเท้าเข้าไปเก็บหากันเป็นกลุ่มตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป และมักจะมีผู้ขายไปด้วยเพื่อแบกหามลูกประและของป่าอื่น ๆ ที่เก็บหาได้กลับมาขายบ้านเรือน เพื่อนำไปดองไว้สำหรับรับประทานและแจกจ่ายเครือญาติตลอดทั้งปี บ้างก็เก็บหาลูกประมาเพื่อใช้เลี้ยงสุกรพันธุ์พื้นเมืองที่ชาวบ้านมักเลี้ยงไว้

จากการศึกษาถึงสิทธิการเข้าถึงในกรณีการเก็บลูกประนี้พบประเด็นและรายละเอียดที่น่าสนใจต่อไปนี้

ประเด็นแรก พบว่าชาวบ้านเข้าไปเก็บลูกประในยุคนี้ตามลักษณะสิทธิของการใช้ประโยชน์กล่าวคือ ในด้านหนึ่งชาวบ้านทุกคนมีสิทธิที่จะเข้าไปเก็บลูกประจากทุกต้นเมื่อเขาต้องการนำลูกประนั้นไปใช้ประโยชน์ ซึ่งการใช้ประโยชน์จากลูกประในช่วงนี้คือการนำไปบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก เช่น นำไปดอง นำไปหมกไฟ และนำไปคั่วรับประทาน รวมถึงการนำไปฝากญาติมิตรที่อยู่ต่างถิ่นบ้างเมื่อพบปะกัน ชาวบ้านจะไม่สามารถจองพื้นที่เก็บลูกประเป็นของตัวเองได้ ไม่ว่าจะเป็นส่วนของป่าประ หรือพื้นที่นั้นจะสัมพันธ์กับชาวบ้านเมื่อชาวบ้านต้องการเข้าไปเก็บลูกประ เมื่อเก็บเสร็จแล้วและเดินออกมาจากใต้ต้น ไม่ว่าจะเป็นเพราะเพียงพอกับความต้องการแล้วหรือเพราะขณะนั้นลูกประใต้ต้นประนั้นหมดแล้ว ความสัมพันธ์ดังกล่าวก็หมดไป ชาวบ้านคนอื่น ๆ ก็สามารถเข้าไปเก็บลูกประ ณ ต้นประนั้น ๆ ได้ ชาวบ้านคนเดิมจะมีสิทธิอีกก็ต่อเมื่อต้องการเข้ามาเก็บลูกประไปใช้ประโยชน์ และขณะนั้นบริเวณใต้ต้นประนั้นไม่มีใครกำลังเก็บลูกประอยู่ ในอีกด้านหนึ่งเมื่อชาวบ้านเข้าไปสัมพันธ์กับการเก็บลูกประในลักษณะนี้ก็หมายความว่าลูกประที่หล่นอยู่ตามโคนต้นทุกต้นนั้นถือว่าเป็นทรัพยากรส่วนรวม คือทรัพยากรที่ทุกคนมีสิทธิใช้ร่วมกัน ไม่มีใครถือครองเป็นสมบัติส่วนตัวได้

วันดี คงบุรี (สัมภาษณ์) ผู้อาวุโสในหมู่บ้านทับน้ำเต้าที่มีอาชีพเก็บหาของป่ามาช้านานได้เล่าให้ฟังว่า “ช่วงไหนที่ลูกประแตกก็จะตื่นตั้งแต่เช้ามีดจัดเตรียมข้าวปลาอาหารและคุดหน่อเพื่อไว้กินตอนกลางวัน พร้อมพกน้ำไปบ้างเล็กน้อย แต่ที่ขาดไม่ได้คือผ้าขาวม้า หรือกระสอบไว้ใส่ลูกประหรือของป่าอื่นที่เก็บได้ และมีดพร้าไว้ถากถางกิ่งไม้รก ในการเข้าไปเก็บลูกประชาวบ้านจะไม่มี การจองเป็นเจ้าของส่วนตัว แต่ถือว่าต้นประเป็นของทุกคนเท่า ๆ กัน”

ประเด็นที่สอง แม้ชาวบ้านทุกคนจะสามารถเข้าไปเก็บลูกประมาเพื่อใช้ประโยชน์ได้ ไม่มีใครห้ามปรามหรือจองเป็นสมบัติส่วนตัวได้ แต่ก็มีปัญหาบางประการที่ระบบสิทธิต้องมีรายละเอียดเพิ่มเติมคือ ประการแรกชาวบ้านไม่ได้มีคนเดียวในการเข้าไปเก็บลูกประ แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้เข้าป่าไปพร้อมกันทั้งหมดในเวลาเดียวกันของช่วงฤดูกาลลูกประแตก โดยมีทั้งชาวบ้านที่เข้าไปก่อน และชาวบ้านที่เข้าไปทีหลัง ระบบสิทธิการเข้าถึงกรณีเช่นนี้จะเป็นเช่นไร ประการที่สอง ชาวบ้านที่เข้าไปเก็บลูกประมีทั้งชาวบ้านที่มาจากชุมชนที่อยู่ใกล้ป่าประ และชาวบ้านจากชุมชนที่อยู่ไกลออกไป ปัญหาคือมีข้อแตกต่างในสิทธิการเข้าถึงหรือไม่ระหว่างชาวบ้านจากชุมชนที่อยู่ห่างจากป่าประใกล้ไกลต่างกัน ประการที่สาม การเก็บลูกประนั้นมีทั้งการเก็บลูกประที่หล่นอยู่แล้ว และลูกประที่กำลังหล่น ปัญหาคือลูกประที่กำลังหล่นนั้นจะมีเสียงดัง “เปรี๊ยะ” ซึ่งเป็นเสียงของเปลือก

ที่ห่อหุ้มลูกประได้แตกและดีดเมล็ดลูกประออกจากเปลือกที่ห่อหุ้ม จากนั้นก็จะมีเสียงกราวเล็ก ๆ ซึ่งเป็นเสียงเมล็ดลูกประและเปลือกร่วงหล่นผ่านกิ่งและใบของต้นประลงมาสู่พื้นดินด้านล่าง ปัญหาคือเมื่อเสียงดังกล่าวดังขึ้นชาวบ้านที่ได้ยินเสียงพร้อมกันใครจะมีสิทธิไปเก็บลูกประจากต้นที่เพิ่งมีลูกประร่วงและยังไม่มีใครเก็บลูกประอยู่ ณ ต้นต้นประนั้น

ปัญหาประการแรก พบว่าชาวบ้านเก็บลูกประภายใต้กฎเกณฑ์การมาก่อน หมายความว่า สิทธิในการเข้าถึงนั้นถูกกำกับด้วยกฎเกณฑ์การมาก่อน คือชาวบ้านทุกคนมีสิทธิในการเข้าไปเก็บหาลูกประอย่างเทียมกันก็จริง แต่อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ว่าใครมาถึงบริเวณได้ต้นประที่จะเก็บลูกประนั้นก่อนก็มีสิทธิเก็บก่อน ดังที่ผู้สูงอายุหลายท่านเล่าตรงกันว่า อย่างน้อยเมื่อประมาณ 50 ปีก่อน ชาวบ้านยังยึดหลักว่า “ใครเจอก่อนก็เก็บกันไป หาได้หาเอากัน...ใครตาดีหาเก่งก็ได้มาก ใครหาไม่เป็นก็ได้หน่อย” (เอน สุดพุม, สัมภาษณ์)

กรณีเช่นนี้หมายความว่า ชาวบ้านได้ใช้กฎเกณฑ์ของผู้มาก่อนในการเก็บหาลูกประ ซึ่งทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการเข้าไปเก็บหา แต่ใครจะได้มากน้อยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับความสามารถเฉพาะตัวในการเข้าไปหาลูกประที่ร่วงหล่นสู่พื้นดินให้เจอก่อนคนอื่น ๆ ซึ่งชาวบ้านจะต้องเรียนรู้เทคนิควิธีการเก็บหาและสังเกตลักษณะของการร่วงหล่น และการคาดคะเนว่าลูกประจะหล่นลงบนพื้นดินได้ต้นประในบริเวณใด ตลอดจนการเดินทางหาลูกประได้ต้นที่มีใบไม้ใบหญ้า และวัชพืชปกคลุมอยู่ซึ่งทำให้การเก็บหาลูกประทำได้ยากขึ้น การเรียนรู้เทคนิควิธีการแหวกใบไม้ใบหญ้าได้โคนเพื่อเก็บหาลูกประ และการคาดคะเนจุดที่ลูกประหล่นตกลงบนพื้น จึงถือเป็นทักษะและประสบการณ์เฉพาะตัวซึ่งเป็นสิ่งสำคัญของผู้ที่เข้าไปเก็บหาลูกประ

อย่างไรก็ตามกรณีนี้ยังมีรายละเอียดเพิ่มเติมว่าคนที่ไปถึงก่อนและเห็นลูกประในบริเวณนั้นมีมากก็อาจเรียกหรือใช้สัญญาณเรียกพรรคพวกของตนที่กระจายกันหาลูกประอยู่ให้มาร่วมเก็บที่บริเวณนั้นได้ในกรณีเช่นนี้หมายถึงว่า ผู้มาก่อนยังมีสิทธิที่จะอนุญาตให้คนอื่นมาเก็บลูกประในบริเวณที่ตนมาถึงก่อนได้ด้วย ดังที่ผู้สูงอายุท่านหนึ่งเล่าให้ฟังว่า

“พอเค้าทำพิธีเบิกป่าเสร็จก็รับรู้กันในกลุ่มชาวบ้านว่าสามารถเข้าไปเก็บลูกประได้ ตนกับสามี และลูก ๆ ก็จะเตรียมกระสอบไปสำหรับใส่ลูกประ และก็พกผ้าชะม้าคาดเอวเพื่อไว้ใส่ลูกประหรือที่ชาวบ้านมักเรียกว่าทำเป็นพายเหง่¹ เพื่อให้สะดวกในการเดินเก็บลูกประใต้โคน พอเต็มพกหรือเต็มเหง่ก็จะเอามาเทใส่กระสอบ ถ้าเราเดินไปเจอต้นประต้นไหนที่มีคนอื่นเก็บอยู่ก่อนก็จะเดินผ่านไปเก็บที่ต้นอื่น แต่หากว่ามันมีลูกประหล่นอยู่มากบางที่เราก็สามารถเก็บร่วมกับเค้าก็ได้ พอเห็นว่าอึดอัดแล้วก็ค่อยเดินไปหาต้นอื่นต่อ บางคนพอเดินไปเจอต้นประที่มีลูกตกเก็บคนเดียวไม่ไหวก็จะตะโกนถูกร้องส่งเสียงให้พรรคพวกที่มาด้วยกันตามเสียงไปช่วยเก็บ โดยรับรู้กันว่าเป็นเสียงเรียกหา แต่ในทางกลับกันหากเป็นคนละกลุ่มกันการถูกร้องก็จะเป็นนัยยะอีกแบบหนึ่งกล่าวคือ บางที่เราไปเก็บอยู่ใต้ต้นได้ยินเสียงเหมือนมีคนเดินทางเข้ามาใกล้กับต้นประที่เราเก็บอยู่ก็อาจส่งเสียงถูกร้องให้เค้ารับรู้ว่ามีคนอยู่ที่ตรงนี้แล้ว เพื่อเค้าจะได้ไม่ต้องมาและไปหาต้นประต้นอื่นเก็บต่อ...แต่แรกก่อนต้นประมีเยอะแต่คนเก็บมีไม่มากเดินไปเก็บไม่นานก็เต็มกระสอบแบกกลับไม่ไหว บางปีเป็นดกเดินเหยียบลูกประหวิดลื่นล้มเลยก็มี” (กันจะ เมืองสุวรรณ, สัมภาษณ์)

ไม่เพียงผู้มาก่อนมีสิทธิอนุญาตให้คนอื่นเข้ามาเก็บลูกประบริเวณใต้ต้นประที่ตนเองมาถึงก่อนได้เท่านั้น ผู้มาก่อนดังกล่าวยังมีสิทธิกีดกันคนอื่นที่ไม่ใช่พวกของตนเข้ามาเก็บด้วย เช่นที่ผู้สูงอายุหลายท่านเล่าว่า “เมื่อเราเห็นใครเก็บลูกประอยู่ใต้ต้นประต้นใด หากเขาไม่เรียกเราให้เข้าไปเก็บหาด้วยกันได้ เราก็จะเดินไปเก็บหาต้นอื่น หรือกรณีการใช้สัญญาณส่งถึงกัน เช่น การตะโกนถูกร้องให้เพื่อนที่เข้ามาเก็บหาด้วยกันได้ยินเสียงเพื่อทำให้พวกเดียวกันได้รับรู้ นั่นก็เท่ากับทำให้คนกลุ่มอื่นรู้ด้วยว่าใต้ต้นประบริเวณนั้นมีคนเก็บหาลูกประอยู่แล้ว เพื่อจะได้เลี่ยงไปเก็บยังบริเวณอื่น” (ชอบ ด่วนเผื่อ, สัมภาษณ์)

¹ **พายเหง่** หมายถึง การเอาผ้าชะม้่า หรือผ้าซีกอาบในภาษาถิ่นใต้มาผูกพันรอบสะเอว โดยพับครึ่งเป็นแนวยาวให้มีลักษณะเป็นกระเป๋าสีสิ่งของได้ เสร็จแล้วก็ผูกปมมัดปลายกับสะเอวให้แน่น สามารถใส่สิ่งของต่าง ๆ ในช่องซอกผ้าที่พับไว้ดังกล่าวได้รอบสะเอว หรืออีกลักษณะหนึ่งก็คือการนำผ้าชะม้่ามาพาดที่บ่า ให้อยู่ลงมา แล้วก็หวัดผ้าทั้งหมดแล้วรวบเข้ามาข้างบนในลักษณะเฉียงสะพายแล่ง ลักษณะดังกล่าวก็เรียกว่าพายเหง่

กรณีเช่นนี้หมายความว่า หลักการของสิทธิการเข้าถึงนั้นมีความยืดหยุ่น คนแต่ละกลุ่มอาจอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ที่เป็นรายละเอียดแตกต่างกันไปได้ ซึ่งไม่เพียงกฎเกณฑ์ว่าใครไปถึงก่อนเท่านั้น แต่การเป็นเครือญาติกันก็ดี การเป็นกลุ่มพวกเดียวกันก็ดี ก็สามารถทำให้ชาวบ้านมีสิทธิการเข้าถึงที่แตกต่างกัน กรณีเช่นนี้อาจเรียกว่ากฎเกณฑ์เชิงซ้อนคือ ภายใต้ระบบสิทธิอย่างเดียวกันอาจมีกฎเกณฑ์หลายแบบซ้อนกันอยู่ ซึ่งเป็นการจัดรายละเอียดของการใช้สิทธิการเข้าถึง เพื่อให้ระบบสิทธิดังกล่าวมีพลวัตพอที่จะใช้ได้ในสังคมที่เป็นจริงนั่นเอง

อย่างไรก็ตามสิทธิของผู้มาก่อนที่จะส่งผลกระทบต่อผู้อื่น คือสิทธิในการกีดกันผู้อื่นไม่ให้เข้ามาเก็บลูกประ ณ บริเวณนั้น ๆ จะไม่เข้มข้นอย่างสิทธิของระบบทรัพย์สินเอกชนในปัจจุบัน คือมีอำนาจในการกีดกันเพียงบางในขณะที่ระบบทรัพย์สินเอกชนเจ้าของจะมีอำนาจในการกีดกันโดยสมบูรณ์ กล่าวคือแม้จะมีการแสดงถึงสิทธิผู้มาก่อนชัดเจน หากคนที่มาทีหลังเห็นว่าบริเวณนั้นมีลูกประมาก และผู้ที่เก็บอยู่ก่อนจะไม่สามารถเก็บได้หมด เขาก็สามารถเข้าไปเก็บลูกประได้โดยไม่ต้องรอให้ผู้มาก่อนเชื้อเชิญ โดยผู้มาก่อนไม่สามารถจะผลักไล่ส่งไปได้ แต่ว่ากรณีเช่นนี้ก็เกิดขึ้นไม่มาก เพราะว่าเป็นบริเวณที่จะเก็บลูกประมีให้เลือกมาก ดังที่ผู้สูงอายุเล่าให้ฟังว่าเมื่อก่อนลูกประมีมาก แต่คนเก็บไม่มากเท่าใด ส่วนมากก็เป็นคนในหมู่บ้านที่เข้าไปเก็บหากัน เวลาเข้าไปเก็บลูกประถ้าพบว่ามีคนอื่นเก็บหาลูกประอยู่ได้โคนประต้นใดอยู่ก่อนแล้ว หากว่าต้นนั้นลูกประดกมาก ได้ต้นมีลูกประอยู่เยอะหมด คนมาทีหลังก็อาจขอเก็บร่วมกับคนมาก่อนได้บ้าง แต่ส่วนมากถ้าไม่สนิทหรือคนมาก่อนไม่แสดงออกในเชิงเชื้อเชิญ คนมาทีหลังมักจะเดินไปเก็บหาต้นอื่นต่อเพราะว่าสบายใจกว่า และอีกอย่างแต่ก่อนลูกประมีมาก

ภาพที่ 7 แสดงลักษณะการพายเหง่ สำหรับใส่ลูกประที่เก็บได้

ความหมายของสิทธิผู้มาก่อนนั้นจะดูจากพื้นที่อะไร อย่างไร หลักการสำคัญเลยก็ดูจากพื้นที่ได้ต้นประ หากเป็นต้นประต้นเดียวได้ต้นประนั้นทั้งหมดก็เป็นสิทธิของผู้มาก่อน หากเป็นพื้นที่ต้นประต่อกันหลายต้นก็ให้ดูว่าผู้เก็บอยู่ก่อนนั้นมีรัศมีการเก็บไปถึงไหน ซึ่งตามปกติจะพอมองเห็นได้หรือคาดคะเนได้

ปัญหาประการที่สอง ที่ว่าชาวบ้านจากชุมชนที่อยู่ใกล้ป่าประและจากชุมชนที่อยู่ห่างออกไปจะมีสิทธิในการเข้าถึงแตกต่างกันไปหรือไม่ พบว่าในยุคนี้ชาวบ้านที่อยู่ใกล้ป่าประจะมีความได้เปรียบในการเข้าไปเก็บหาลูกประมากกว่าชาวบ้านที่อยู่ห่างออกไป เนื่องด้วยเส้นทางการเดินทางยังไม่สะดวก ส่วนใหญ่จะเป็นทางเดินเท้าแคบ ๆ ดังนั้นการเข้าไปเก็บหาลูกประในยุคนี้ส่วนใหญ่จึงเป็นชาวบ้านในชุมชนใกล้พื้นที่ป่าประ ดังที่ลุงวันดี คงบุรี (สัมภาษณ์) ยืนยันว่า “แต่ก่อนยังไม่มีถนนเข้าถึงหมู่บ้านและเขตป่าประเหมือนเดิมนี่ ชาวบ้านซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นคนในหมู่บ้านเอง ไม่ค่อยมีคนข้างนอกชุมชนมาเก็บหาเท่าใดเพราะต้องเดินทางด้วยเท้าซึ่งเป็นเส้นทางแคบ ๆ ไม่สะดวกสบายเหมือนตอนนี้”

ปัญหาประการที่สาม กรณีของการเก็บลูกประที่กำลังตกและทุกคนได้ยินเสียงพร้อมกัน ใครจะมีสิทธิในการเข้าถึงได้บ้างนั้น พบว่าแรกสุดเลยหากต้นประนั้นมีคนเก็บอยู่ก่อน

แล้วก็ถือว่าเป็นสิทธิของคนนั้น แต่หากยังไม่มีใครเก็บอยู่ผู้ที่สามารถหาลูกประที่ร่วงหล่นมา ดังกล่าวพบก่อนเป็นคนแรกก็ถือเป็นผู้มีสิทธิเก็บลูกประนั้นไป ดังที่ผู้สูงอายุเล่าให้ฟังว่าพอได้ยินเสียงลูกประแตกและร่วงลงดินก็จะรีบวิ่งกันไปยังทิศทางที่มีเสียงลูกประร่วงดังกล่าวให้เร็วที่สุด ใครไปถึงแล้วหาพบก่อนก็ได้เป็นผู้เก็บเอาลูกประที่ร่วงหล่นนั้นไป แต่ในกรณีที่ผู้เก็บหาอยู่ในบริเวณนั้นอยู่ก่อนก็มักจะให้เค้าเป็นคนเก็บไป เพราะเค้าอยู่ก่อนก็ย่อมเห็นเม็ดลูกประที่ร่วงลงมา ก่อนคนมาทีหลังอยู่แล้ว” (หนูจิน บุญธรรม, สัมภาษณ์)

กรณีเช่นนี้หมายความว่า ชาวบ้านได้ยึดหลักสิทธิผู้มาก่อนในการเก็บหาลูกประเช่นกัน โดยชาวบ้านยึดหลักว่า ใครเป็นผู้หาลูกประเจอมาก่อนก็ถือว่าเป็นผู้มีสิทธิในลูกประนั้น แต่ทั้งนี้หากลูกประที่กำลังร่วงจากต้นดังกล่าวมีคนรอเก็บได้ต้นอยู่ก่อนแล้วก็ย่อมเป็นสิทธิคนนั้น ส่วนผู้ที่วิ่งตามเสียงลูกประมาทีหลังก็ต้องเดินหาลูกประที่ต้นอื่นต่อไป

1.2 การตัดไม้

ต้นประเป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ มีลำต้นกลมตรง แต่ว่าไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ เนื่องจากเป็นไม้เนื้ออ่อน เมื่อโค่นล้มได้ไม่นานก็ผุแล้ว ดังนั้นจึงไม่มีใครโค่นต้นประเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการก่อสร้าง ต้นประจึงเป็นต้นไม้ที่ยืนอยู่ในป่าได้ด้วยความปลอดภัยกว่าต้นไม้ขนาดใหญ่อื่น ๆ แต่ว่าในป่าประจะมีต้นขนาดไม้ใหญ่อื่นๆ ขึ้นแซมอยู่เป็นกลุ่ม หรือบางช่วงก็อาจขึ้นแซมเป็นรายต้น เช่น ต้นหลุมพอ ต้นจัน ต้นหมอ ต้นตะเคียนทอง เป็นต้น ไม้พวกนี้โดยธรรมชาติเป็นไม้เนื้อแข็ง เหมาะแก่การใช้ประโยชน์ในการก่อสร้าง และเมื่อเติบโตในป่าประก็ยังเป็นไม้ที่มีประโยชน์ในการก่อสร้างมาก เนื่องจากต้นประเป็นไม้สูงตรง ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวส่งผลให้ไม้พวกนี้ต้องยืนตัวสูงตรงตามไปด้วยเนื่องจากต้องยืนต้นให้สูงพอเพื่อรับแสงแดด ชาวบ้านจึงเข้ามาตัดต้นไม้พวกนี้จากป่าประมาตั้งแต่เริ่มตั้งชุมชนแล้ว

ผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์ในการตัดไม้จากป่าประในยุคนั้นเล่าให้ฟังว่า “เมื่อก่อนตอนเริ่มเข้ามาตั้งรกรากอยู่ที่นี่ ต้นไม้ในป่าประไม่ว่าจะเป็นไม้หลุมพอ ไม้หมอ ไม้ตะเคียนทอง มีมากกว่าตอนนี้ หากเดินไปในป่าประจะพบเจอไม้พวกนี้ขึ้นอยู่เป็นระยะ โดยเฉพาะไม้หลุมพอพบได้มากกว่าไม้อื่น ชาวบ้านนิยมตัดไม้จำพวกหลุมพอ ไม้ตะเคียนทอง และไม้หมอ ไปสร้างบ้านเพราะว่าเป็นไม้เนื้อแข็งเหมาะที่จะนำไปทำเป็นเสาบ้าน เมื่อเลื่อยเป็นแผ่นทำเป็นฟากบ้านก็มีความคงทนสวยงามกว่าไม้อื่น ๆ” (วีรพล คงทอง, สัมภาษณ์)

ในสมัยก่อนชาวบ้านที่ต้องการสร้างสิ่งก่อสร้างที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น บ้าน ยุ้งข้าว สามารถเข้าไปตัดไม้ในป่าประมาณใช้ก่อสร้างสิ่งเหล่านี้ได้ ช่วงเวลาที่ชาวบ้านมักเข้าไปตัดไม้ได้แก่ช่วงเดือนสาม โดยที่บ้านเรือนที่อยู่อาศัยนั้นชาวบ้านจะไม่นิยมปลูกสร้างในเดือนสาม เพราะเป็นเดือนร้อน โดยเชื่อว่าผู้อยู่อาศัยจะไม่สบายและเกิดความเดือดเนื้อร้อนใจในอนาคต แต่นิยมปลูกสร้างบ้านกันในเดือน 4 เดือน 6 เดือน 9 เดือน 11 และเดือน 12 ซึ่งถือว่าเป็นเดือนมงคลเหมาะแก่การขึ้นเสาเอกสร้างบ้านใหม่ เดือนสามจึงเป็นเดือนที่ชาวเขาไปตัดไม้เพื่อเตรียมไว้สำหรับเดือนสิริมงคลที่จะมาถึง เพื่อให้ไม้ที่ตัดเตรียมไว้ใช้งานดังกล่าวแห้ง ไม้ขึ้น เวลามาไปประกอบสร้างเป็นฝาผนังบ้าน หรือพื้นบ้านจะแนบสนิทติดกันไม่เกิดการหดตัวจนเกิดช่องว่างระหว่างไม้กระดานขึ้นภายหลัง อีกทั้งช่วงเดือนสามชาวบ้านถือว่าเป็นช่วงไม้ผลัดใบใหม่ คุณภาพไม้ที่ได้จะดีกว่าช่วงอื่น ๆ เพราะต้นไม้มีความอุดมสมบูรณ์สูง และมีความสะดวกในด้านดินฟ้าอากาศที่เริ่มเข้าฤดูร้อน ไม่มีฝนตกให้เป็นอุปสรรคในยามเข้าไปตัดไม้และลำเลียงไม้ออกจากป่า

เมื่อชาวบ้านเลือกวันใดที่จะเข้าไปตัดไม้ในป่าก็จะแจ้งสมัครพรรคพวกเพื่อนบ้านในชุมชนมาช่วยเป็นแรงงานตัดโค่นต้นไม้ ซึ่งในการตัดไม้ในแต่ละครั้งจะต้องมีเพื่อนบ้านช่วยเหลืออย่างน้อย 3 – 5 คน เพื่อช่วยกันโค่นและแปรรูปเป็นไม้แผ่นตามขนาดที่ต้องการใช้งาน ซึ่งในการเข้าไปตัดไม้ในยุคนี้กระทำได้ค่อนข้างยาก เพราะเครื่องมืออุปกรณ์ยังไม่ทันสมัย ส่วนมากใช้อุปกรณ์ที่ต้องพึ่งแรงงานคนเป็นหลัก

ชาวบ้านจะเลือกตัดต้นไม้ที่ขนาดเส้นรอบวงประมาณ 2 – 3 เมตร เพราะจะต้องโค่นโดยแรงคน หากใหญ่ไปกว่านี้ก็จะลำบาก และถ้าเล็กไปกว่านี้ก็ได้ไม้ที่มีขนาดไม่เหมาะสมสำหรับการนำไปใช้ประโยชน์ ชาวบ้านจะโค่นต้นไม้โดยใช้ขวาน ซึ่งบางต้นจะต้องทำนั้งร้านขึ้นไปให้สามารถโค่นลำต้นได้สะดวก และเมื่อโค่นไม้ล้มแล้วก็จะนำเลื่อยตัดไม้ซึ่งต้องใช้แรงงานคน 2 คนช่วยดึงเลื่อยกันคนละฝั่ง ตัดแบ่งลำต้นของไม้ที่โค่นล้มให้เป็นท่อนซุงตามขนาดความยาวที่ต้องการใช้งาน และเมื่อตัดเป็นท่อนซุงเสร็จแล้วก็จะนำเลื่อยชักนอน หรือไม้ก็เลื่อยโค้งโค้งมาตัดแบ่งครึ่งท่อนซุงตามแนวยาว และนำท่อนซุงที่แบ่งครึ่งดังกล่าวมาวัดขนาดและตัดเป็นแผ่นไม้ตามความต้องการ ซึ่งขนาดไม้ที่ชาวบ้านนิยมตัดแปรรูปมาใช้งานก่อสร้างคือขนาดที่ชาวบ้านเรียกว่า หน้าสาม หน้าห้า และหน้าหก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดความเหมาะสมของต้นไม้ที่ตัดว่ามีลักษณะของลำต้นและเนื้อไม้เหมาะกับการแปรรูปเป็นชิ้นไม้ขนาดไหน

เมื่อตัดไม้ได้ตามขนาดที่ต้องการแล้วชาวบ้านก็จะช่วยกันลำเลียงด้วยการแบก หามขึ้นไม้ที่ตัดเสร็จแล้วกลับออกจากปามายังบ้านเรือน หรืออาจใช้วัว ควายลากหนอนนำไม้ออกจากป่า เพื่อนำไปสร้างบ้าน หรือสิ่งก่อสร้างสาธารณประโยชน์อื่น ๆ

การพิจารณาสิทธิการเข้าถึงของชาวบ้านกรณีของการตัดไม้เนื้อคือ การพิจารณาว่าชาวบ้านมีสิทธิอย่างไร ลักษณะใด ที่เขาสามารถจะตัดไม้ไปใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งจากการศึกษาพอสรุปประเด็นสำคัญได้ดังนี้

ประเด็นแรก พบว่าการเข้าไปตัดไม้ของชาวบ้านในยุคนี้เป็นไปตามหลักสิทธิการใช้ประโยชน์เช่นกัน กล่าวคือชาวบ้านทุกคนมีสิทธิที่จะเข้าไปตัดต้นไม้ใหญ่ในป่าประ หากต้องการใช้ประโยชน์ ประโยชน์ที่ว่าเป็นคือการนำไปสร้างสิ่งก่อสร้างที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต ได้แก่ บ้าน ยุ้งข้าว กรณีอื่น ๆ ไม่พบว่าชาวบ้านมีสิทธิทำได้ ไม่ว่าจะเป็นการตัดไปขาย การตัดไปให้ญาติพี่น้องที่อยู่ภายนอก

อย่างไรก็ตามการตัดไม้เป็นเรื่องใหญ่ เพราะว่าไม้แต่ละต้นใช้เวลาหลายสิบปีกว่าจะเติบโต และในป่าประก็มีไม้ประเภทนี้ไม่มากนัก ทำให้สิทธิการตัดไม้ของชาวบ้านมีขั้นตอนที่ยุ่งยากพอสมควร ไม่ใช่ใครนึกอยากจะตัดไม้ก็เข้าไปตัดได้เลย ลักษณะเช่นนี้ทำให้ไม้ไม่ถูกโค่นล้มมากเกินไป หรือไม่จำเป็นจริง ๆ ชาวบ้านก็จะไม่ตัดไม้ลงมา

การจำกัดสิทธิดังกล่าวพบว่าชุมชนมีกลไก 2 ด้านในการควบคุม ด้านแรกเป็นความสัมพันธ์ในชีวิตจริง ด้านที่สองเป็นความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ

กลไกที่เป็นความสัมพันธ์ในชีวิตจริงพบว่าชาวบ้านไม่สามารถจะตัดต้นไม้ได้ด้วยแรงงานในครอบครัว แต่ต้องให้เพื่อนบ้านช่วย เพราะกิจกรรมตั้งแต่การโค่นไม้ การเลื่อยไม้ การนำไม้กลับมาชุมชน ต้องใช้แรงงานมาก และต้องเป็นแรงงานผู้ชายและแรงงานคนโต การขอให้เพื่อนบ้านช่วยเหลือนี้หากดูผิวเผินอาจคิดว่าเป็นความจำเป็นด้านแรงงานเท่านั้น แต่ในทางปฏิบัติพบว่าทุกคนจะต้องบอกเพื่อนบ้านให้มาช่วย จะรู้กับกับเฉพาะคนในครอบครัวไม่ได้ เช่นผู้สูงอายุท่านหนึ่งที่มีประสบการณ์ในเรื่องนี้โดยตรงเล่าให้ฟังว่า “จะเข้าไปตัดไม้ก็จะแจ้งเพื่อนบ้านให้ช่วยเหลือเข้าไปตัดไม้ อย่างน้อยก็ต้อง 3 คนขึ้นไป” (เสี่ยม กลิ่นทานตะวัน, สัมภาษณ์)

ดังนั้นการขอให้เพื่อนบ้านมาช่วยนี้ในอีกด้านจึงเท่ากับเป็นการบอกสังคมให้รับรู้ว่าการบอกให้รับรู้เช่นนี้หมายความว่าผู้ที่กำลังบอกว่าเขาขอตัดไม้มาใช้ตามความจำเป็นนั้นเอง หากไม่จำเป็นเขาก็ไม่กล้าตัด เพราะจะไม่กล้าบอกเพื่อนบ้าน หรือไม่ก็จะถูกเพื่อนบ้านทัดทานหรือตักเตือน

หากถามว่ามีหรือไม่ที่ชาวบ้านไม่ทัดทานตักเตือน แต่พลอยช่วยเหลือตัดไม้ทั้งที่ไม่ได้นำไปใช้ประโยชน์อย่างคนอื่น คำตอบคืออาจมีได้แต่ไม่บ่อยนัก เพราะผู้สูงอายุหลายท่านยืนยันตรงกันว่า ถ้าเป็นเช่นนั้นเพื่อนบ้านดังกล่าวก็จะเป็นผู้ได้รับการตำหนิเสียเอง ภายใต้กลไกเช่นนี้ชาวบ้านจึงยังคงตัดไม้เพื่อใช้ประโยชน์ตามที่กล่าวมา

ส่วนกลไกที่เป็นความเชื่ออำนาจเหนือธรรมชาตินั้นพบว่า เมื่อชาวบ้านคิดจะตัดต้นไม้และบอกให้เพื่อนบ้านช่วยเหลือแล้วก็ยังไม่สามารถตัดได้ทันที แต่ยังคงปฏิบัติตามความเชื่อหลายประการที่มีอยู่ โดยเริ่มต้นด้วยการหาฤกษ์ยามที่เหมาะสมก่อน ตามปกติวันดีที่ชาวบ้านเชื่อถือในการตัดต้นไม้คือวันเสาร์ ส่วนเวลาไหนก็ต้องพิจารณาตามหลักการของการหาฤกษ์ยาม เมื่อไปถึงต้นไม้ก็ต้องก็ต้องร่วมกันทำพิธีกรรมเช่นไหว้ขอตัดไม้จากเจ้าป่าเจ้าเขา ด้วยการนำอาหารและเครื่องเซ่นไหว้ไปทำพิธีบอกกล่าวขออนุญาตตัดไม้ต้นดังกล่าว โดยผู้ที่ต้องการตัดไม้ไปใช้ประโยชน์ต้องออกปากบอกชื่อสกุลของตนเองและบอกวัตถุประสงค์ในการตัด เช่น เพื่อนำไปสร้างบ้าน ไม่ได้ตัดเล่นหรือตัดทิ้งแบบไร้สาระ จากนั้นจึงจะโค่นต้นไม้ได้

พิธีกรรมในการโค่นต้นไม้ที่ชาวบ้านจะทำกันอย่างจริงจัง เพราะเชื่อว่าทั้งป่าทั้งต้นไม้ล้วนมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ ประกอบกับไม้ที่ตัดนั้นเพื่อนำไปสร้างบ้านหรือยุ้งข้าว ซึ่งมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของครอบครัว ความต้องการให้ครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุข และไม่ต้องการให้ครอบครัวประสบปัญหาต่าง ๆ ทำให้ผู้ตัดไม้ให้ความสำคัญต่อการทำพิธีกรรมเพื่อขอไม้จากสิ่งศักดิ์สิทธิ์และการคำนึงถึงฤกษ์ยามยามดี ความเชื่อในอำนาจธรรมชาตินี้มีอิทธิพลต่อชาวบ้านสมัยนั้นมากทีเดียว ดังที่ผู้อาวุโสที่มีชีวิตอยู่ในสมัยนั้นเล่าให้ฟังว่า “ทุกคนสามารถเข้าไปตัดไม้ได้ตามที่ต้องการใช้ไม้ เพราะสมัยนั้นไม่มีเยอะ แต่คนมีน้อย จึงไม่ค่อยมีการหวงห้าม แต่โดยมากชาวบ้านก็จะตัดเฉพาะที่จำเป็นมาใช้ เพราะถ้าตัดมากเดียวเจ้าป่าเจ้าเขาจะลงโทษเอา” (เอน สูดพุ่ม, สัมภาษณ์)

ลักษณะเช่นนี้จะเห็นได้ชัดเจนว่าแม้ชาวบ้านจะมีสิทธิในการตัดไม้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ แต่ก็เหมือนมีอำนาจบางอย่างทำให้การจะโค่นต้นไม้แต่ละครั้งไม่ได้เกิดขึ้นโดยง่าย ชาวบ้านจะตัดต้นไม้แต่ละครั้งจะต้องคิดมากและระมัดระวังมาก หากพิจารณาประกอบกับการตัดไม้ที่ชาวบ้านมักนิยมตัดกันในเดือน 3 ดังที่กล่าวรายละเอียดข้างต้นมาแล้ว ก็จะเห็นว่าชาวบ้านมีช่วงเวลาของการตัดไม้ไม่มาก

สิทธิการเข้าถึงของชาวบ้านกรณีของการตัดไม้หากพิจารณาอย่างผิวเผินก็ดูเหมือนจะทำโดยง่าย แต่เมื่อพิจารณาอย่างรอบคอบแล้วจะเห็นว่าสิทธิดังกล่าวมีข้อจำกัดอยู่มาก ทำให้สิทธิการเข้าถึงถูกควบคุมหรือทำได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น

ที่กล่าวมาเป็นสิทธิในการเข้าถึงกรณีการตัดไม้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ส่วนบุคคล แต่ยังมีกรณีของการตัดไม้ไปใช้ประโยชน์เพื่อสาธารณะด้วย คือชาวบ้านในชุมชนร่วมกันตัดไม้ไปใช้สร้างสิ่งก่อสร้างที่ทุกคนใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น สะพานข้ามคลอง ศาลาที่พักริมทางเดิน ซึ่งขั้นตอนต่าง ๆ

ดำเนินไปเหมือนกัน คือ ต้องเริ่มจากชาวบ้านเห็นชอบร่วมกัน จากนั้นก็ดำเนินการตามความเชื่อ และพิธีกรรมที่กล่าวมาแล้วทุกอย่าง

สิทธิการเข้าถึงที่อิงอยู่กับหลักการการใช้ประโยชน์ตามความจำเป็นนี้ถือว่าเป็นหลักการสำคัญ เพราะพบว่าต้นไม้ในที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์แต่ไม่ใช่เรื่องจำเป็นชาวบ้านต้องรอต้นไม้โคนล้มลงเองจึงนำไปใช้ประโยชน์ได้ ที่เห็นได้ชัดเจนได้แก่ ไม้กฤษณาซึ่งแต่เดิมชาวบ้านเรียกว่า “ไม้พวมพัวร์” ไม้ชนิดนี้เป็นไม้หอม ส่วนที่หอมคือแก่นของต้น ชาวบ้านรู้จักนำแก่นไม้ดังกล่าวไปขายพร้อมกับของป่ามาแต่เดิมแล้ว ตลาดรับซื้อสำคัญอยู่ที่อำเภอท่าศาลา แต่ชาวบ้านจะโค่นต้นกฤษณาเพื่อเอาแก่นไปขายไม่ได้ เพราะถือว่าเป็นประโยชน์ส่วนตัวและไม่ใช่ส่วนที่จำเป็นสำหรับชีวิต กรณีเช่นนี้ชาวบ้านจึงไม่สามารถใช้สิทธิการเข้าถึงได้เช่นเดียวกับการนำไม้ไปสร้างบ้าน

ประเด็นที่สอง เมื่อต้นไม้ที่ขึ้นอยู่ในป่าเติบโตขึ้นเอง และใครก็สามารถเข้าไปตัดไม้มาเพื่อใช้ประโยชน์ได้ คำถามก็คือคนจะไม่แย่งกันตัดไม้ต้นเดียวกันหรือ คำตอบก็คือชุมชนก็ใช้กฎเกณฑ์ผู้มาก่อนเช่นเดียวกัน คือหากเข้าไปตัดต้นไม้ต้นนั้นก่อนก็ได้ตัด และกรณีของการตัดไม้นี้ จะไม่มีการใช้สิทธิการจองไว้ก่อน เช่น สมมุติว่าเราไปดูต้นไม้ในป่าและรู้แล้วว่าจะตัดต้นไม้ไหนก็ต้องรีบไปตัด หากทิ้งไว้นานคนอื่นอาจจะเข้ามาเห็นและตัดไปก่อนก็ได้ หรือจะไปบอกกับใครว่าเราจองไว้แล้วไม่ได้ ซึ่งตามปกติชาวบ้านไม่จำเป็นต้องออกไปดูต้นไม้ไว้ก่อน จะตัดวันไหนก็ออกไปได้เลย เมื่อพบต้นไม้ที่ถูกใจก็ตัดได้ ผู้สูงอายุท่านหนึ่งเล่าถึงหลักการนี้ในสมัยนั้นว่า “ใครเดินไปพบต้นไม้ถูกใจก่อนก็สามารถโค่นไม้นั้นไปใช้ได้ก่อน ใครมาหลังก็ไปหาต้นอื่นโคนต่อจองไว้ก่อน แล้ววันหลังค่อยมาตัดไม่ได้” (สวัสดิ์ มะค่อม, สัมภาษณ์)

ประเด็นที่สาม หากพิจารณาในเบื้องต้นอาจสรุปได้ว่าชาวบ้านไม่ว่าจากชุมชนใดที่เข้าไปเก็บลูกประในป่าประได้ ก็น่าจะมีสิทธิ์ตัดต้นไม้ในป่าประไปใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งในทางความคิดเป็นเช่นนี้จริง ผู้อาวุโสหลายท่านก็ยืนยันเช่นนี้ แต่ในทางปฏิบัติมีความแตกต่างกัน เพราะว่าการตัดไม้ เลื่อยไม้ และขนไม้กลับชุมชน ไม่ใช่เรื่องง่าย โดยเฉพาะการขนไม้สมัยนั้นทำได้ยากเนื่องจากหนทางไม่สะดวก อีกทั้งบริเวณใกล้ชุมชนต่าง ๆ ก็มักมีป่าให้เลื่อยตัดไม้ได้ ดังนั้นจึงพบว่าชาวบ้านที่เข้าไปตัดต้นไม้ในป่าประนั้นเกือบทั้งหมดล้วนเป็นชาวบ้านจากชุมชนที่อยู่ใกล้ป่า ผู้อาวุโสท่านหนึ่งยืนยันถึงข้อเท็จจริงนี้ว่า “แรกก่อนก็มีแต่ชาวบ้านในละแวกป่าประนี้แหละที่เข้าไปตัดไม้มาใช้สอย คนนอกไม่ค่อยมี เพราะว่าแถวบ้านเค้าก็มี เมื่อ 50 ปีก่อนไม้หาไม่ยาก ชาวบ้านต่างหาโค่นเอาที่ป่าแคบ้าน เพราะจะได้ไม่ลำบากตอนหาเดินเอาไม้ออกจากป่า” (เส็งยม กลิ่นทานตะวัน, สัมภาษณ์)

1.3 การเก็บของป่าอื่นๆ

ในป่าประนอกจากจะมีต้นประและไม้ขนาดใหญ่ เนื้อแข็ง เหมาะสำหรับการก่อสร้าง ดังที่กล่าวมาแล้ว ยังมีไม้ขนาดเล็กที่มีดอกผลเป็นประโยชน์ด้านอาหารต่อชาวบ้าน เช่น สะตอ ลูกเนียง ลูกนาง ลูกเหริยง หัวกรวย และหน่อไม้ มีสัตว์ลักษณะต่าง ๆ ที่ชาวบ้านนำไปเป็นอาหารได้ เช่น หมูป่า นก ค่าง ผึ้ง ชาวบ้านจึงรู้เก็บ จับ หรือตี สิ่งที่มีอยู่ในป่าดังกล่าวนี้มาตั้งแต่ต้น โดยส่วนหนึ่งใช้บริโภคในครัวเรือน อีกส่วนหนึ่งนำไปขายเพื่อหารายได้ไปซื้อหาสิ่งของที่ขาดแคลนและจำเป็น เช่น กะปิ เกลือ อาหารทะเล และเสื้อผ้า เป็นต้น ตลาดสำคัญสำหรับการซื้อขายสินค้าดังกล่าว ได้แก่ ตลาดโรงเหล็ก และตลาดท่าศาลา โดยตลาดโรงเหล็กเกิดเมื่อมีสัมปทานชุดแรกที่เขาเหล็ก ในปลายทศวรรษ 2490 อยู่ห่างจากป่าประไปทางทิศตะวันออกประมาณ 15 กิโลเมตร ตลาดท่าศาลา อยู่ห่างออกไปในทิศทางเดียวกันประมาณ 45 กิโลเมตร ชาวบ้านในยุคนี้จะใช้การเดินทางเป็นหลักในการไปตลาด หากมีผลผลิตไปขายมากก็จะใช้เกวียน

ของป่าที่ชาวบ้านเก็บและสัตว์ป่าที่ชาวบ้านจับไปเป็นอาหารมีหลายชนิด แต่ที่ถือว่าสำคัญมาทุกยุคจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ สะตอ ลูกเหริยง ลูกเนียง ลูกนาง และผึ้ง ในที่นี้จึงจะใช้ของป่าดังกล่าวเป็นตัวอย่างในการวิเคราะห์ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงสิทธิการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์

1.3.1 การเก็บสะตอ ลูกเหริยง ลูกเนียง และลูกนาง

สะตอ ลูกเหริยง ลูกเนียง และลูกนาง เป็นพืชที่ให้ผลผลิตเป็นฝัก ข้างในมีเมล็ด ชาวบ้านจะนำเมล็ดไปเป็นเครื่องเคียงหรือใช้ปรุงอาหาร ทำให้เกิดประเภทอาหารและเครื่องเคียงที่มีลักษณะเฉพาะของภาคใต้

ชาวบ้านจะเข้าป่าเพื่อเก็บผลผลิตจากพืชทั้ง 4 ประเภทในช่วงเดือนหกถึงเดือนแปดของทุกปี ซึ่งเป็นช่วงที่ผลผลิตดังกล่าวออกเต็มที่ สำหรับในป่าประพืชเหล่านี้พอมืออยู่ข้างเป็นระยะ ไม่ขึ้นหนาแน่นอย่างป่าลักษณะอื่น แต่ว่าชาวบ้านก็เข้าไปเก็บหากันทุกปี

จากการศึกษาถึงสิทธิการเข้าถึงในกรณีการเก็บหาสะตอ ลูกเหริยง ลูกเนียง และลูกนาง พบประเด็นที่น่าสนใจต่อไปนี้

ประเด็นแรก พบว่าในยุคนี้ชาวบ้านเข้าไปเก็บสะตอ ลูกเหริยง ลูกเนียง และลูกนาง ในลักษณะของสิทธิการใช้ประโยชน์เช่นกัน กล่าวคือ ชาวบ้านทุกคนมีสิทธิที่จะเข้าไปเก็บ สะตอ ลูกเนียง ลูกนาง และลูกเหริยงได้ทุกต้นในป่าประเมื่อเขาต้องการนำไปใช้ประโยชน์

ประโยชน์ที่ว่่านี่เริ่มต้นจากการบริโภคในครัวเรือน หากเก็บได้มากก็จะนำไปขายยังตลาดท่าศาลา (ตลาดในตัวอำเภอท่าศาลา)

รายละเอียดเพิ่มเติมของสิทธิการเข้าถึงเพื่อใช้ประโยชน์คือ หากเป็นสะตอชาวบ้านสามารถปีนต้นขึ้นไปเก็บผักได้ แต่ถ้าเป็นลูกเหริยง ลูกเนียง ลูกนาง ต้องรอเก็บผักที่ร่วงมาแล้วเท่านั้น การที่ชาวบ้านสามารถขึ้นไปเก็บผักได้เฉพาะสะตอชนิดเดียวก็เนื่องจากผักสะตอจะไม่ร่วงลงมายังพื้นแม้ว่าจะแก่ได้ที่แล้ว กว่าที่ร่วงลงมาก็เกินกว่าจะนำไปรับประทานได้ ในขณะที่อีก 3 ประเภทผักจะร่วงลงมายังพื้นดินเมื่อแก่ได้ที่ ซึ่งที่จริงทั้ง 3 ประเภทนี้ ชาวบ้านจะปีนขึ้นไปบนต้นและเก็บผักก็สามารถทำได้ และจะเก็บได้มากด้วย เพียงแต่ว่ากฎเกณฑ์ของชุมชนที่รับรู้อยู่นั้นไม่อนุญาตให้ใครขึ้นไปเก็บ

สำหรับกรณีสะตอที่ชาวบ้านสามารถปีนขึ้นไปเก็บบนต้นเพื่อเก็บผักได้นั้น หากว่าผู้ใดไปพบสะตอที่ออกผักเต็มต้นนำขึ้นไปเก็บ แต่ว่าผักยังไม่แก่ ผู้นั้นไม่สามารถขึ้นไปเก็บได้ ต้องปล่อยให้ทิ้งไว้ หรือแม้แต่มีผักแก่แล้วแต่ว่าแก่ไม่ทั้งหมด ยังมีผักอ่อนอยู่ด้วย ก็จะสามารถเก็บได้เฉพาะผักแก่เท่านั้น นอกนั้นต้องปล่อยให้ทิ้งไว้ จะจูงไว้ก็ไม่ได้เช่นกัน

จากรายละเอียดทั้ง 2 กรณีแสดงว่าสิทธิการเข้าถึงนั้นถูกจำกัดไว้พอสมควร ผู้สูงอายุในชุมชนในย้อนระลึกถึงเรื่องนี้เมื่อประมาณ 50 ปีก่อนว่า

“พอถึงช่วงตั้งแต่เดือนหกถึงเดือนแปด ชาวบ้านจะเข้าไปหาสะตอ หาลูกเนียงมั่ง ลูกนางมั่ง เหริยงมั่ง มันขึ้นกระจายอยู่ทั่วไปในป่าประ ใครไปพบแล้วจึงหว่าหะเหมาะ ตอผักกำลังได้ขนาดก็ปีนเก็บได้ หากยังอ่อนก็จะเดินผ่านพันไปหาอย่างอื่นแทน คนที่เข้ามาที่หลังหากพบสะตอผักดังกล่าวแก่ได้ที่ เขาก็สามารถปีนขึ้นไปเก็บได้ การเก็บลูกเนียง ลูกนาง และเหริยง จะต้องรอให้มันหล่นอยู่ใต้โคน” (เนื่อง คงบุรี, สัมภาษณ์)

ประเด็นที่สอง กฎเกณฑ์ผู้มาก่อนก็ถูกนำมาใช้ในกรณีนี้เช่นกัน คือ หากสะตอดันใดแก่ได้ที่ใครไปพบก่อนก็ขึ้นต้นเก็บได้เลย ผู้อื่นมาเห็นว่ามีคนกำลังเก็บอยู่จะไม่ขึ้นไปแย่งเก็บ แต่จะเดินเลยไปเก็บของป่าอย่างอื่น หรือหาสะตอดันอื่น ส่วนลูกเหริยง ลูกเนียง ลูกนาง ที่ต้องรอเก็บที่ได้โคนต้นนั้น ใครไปถึงก่อนก็ได้เก็บก่อนเช่นกัน การแย่งเก็บจากผู้เก็บอยู่ก่อนแล้วไม่มีให้พบเห็น ยกเว้นแต่จะได้รับคำเชิญ ซึ่งผู้สูงอายุเล่าว่า “ไม่มีใครแย่งเก็บหรือทำอย่างนั้นก็เสียเลย ของมีเยอะไม่ต้องแย่งกัน ไปหาดันใหม่ได้” (วันดี คงบุรี, สัมภาษณ์)

กฎเกณฑ์ผู้มาก่อนนี้จะจองไว้ล่วงหน้าไม่ได้ คือหากเจอสะตอยังแถมไม่ได้ที่จะจองไว้เก็บวันหน้าไม่ได้ ต้องปล่อยทิ้งไว้ วันหน้าหากแถมได้ที่แล้วใครมาพบเป็นคนแรกคนนั้นก็เก็บได้

การออกเก็บของป่าดังกล่าวตามปกติต้องออกไปพร้อมกันมากกว่า 1 คน เพื่อเป็นเพื่อนคอยช่วยเหลือกัน การเก็บสะตอยังน้อยต้องมี 2 คนถึงจะเก็บได้ โดยคนหนึ่งจะขึ้นไปเก็บผักบนต้นแล้วใช้เชือกโรยผักสะตอลงมาให้คนข้างล่างเก็บ ทำไปเช่นนี้จนกว่าจะพอกรณีอื่น ๆ ชาวบ้านก็มักจะไปกันมากกว่า 1 คน กรณีเช่นนี้เมื่อพบอะไรก็ถือว่าเป็นผู้มาก่อนด้วยกันต่างช่วยกันเก็บได้เท่าไรก็แบ่งกัน

การดูอาณาเขตในการเข้าถึงทรัพยากรของผู้มาก่อนกรณีนี้ดูไม่ยาก ยิ่งเป็นการขึ้นเก็บสะตอยังดูง่าย เพราะหากขึ้นสะตอดันใดก็ได้สิทธิของผู้มาก่อนเฉพาะต้นสะตอที่กำลังขึ้นอยู่เท่านั้น ส่วนการเก็บลูกเหริ่ง ลูกเนียง ลูกนาง ก็ต้องดูอาณาเขตได้ต้น กรณีนี้ก็ไม่ง่ายเท่าการพิจารณาการเก็บลูกประ เพราะต้นไม้ประเภทนี้ขึ้นแบบกระจายกระจ่าย หรือขึ้นเป็นกลุ่มเล็ก ๆ หากมีต้นเดียวก็ชัดเจนว่าได้ต้นนั้นทั้งหมดเป็นสิทธิของผู้มาก่อน หากขึ้นเป็นกลุ่มเล็กผู้เก็บสามารถมองเห็นและเก็บได้ทั่วถึงพื้นที่ได้ต้นทั้งหมดก็เป็นของผู้มาก่อนเช่นกัน

ประเด็นที่สาม ระหว่างคนในชุมชนที่อยู่ใกล้ป่าประและคนจากชุมชนที่อยู่ไกลออกไปจะมีสิทธิในการเข้าไปเก็บสะตอ ลูกเหริ่ง ลูกเนียง ลูกนาง ต่างกันไหม คำตอบคือตามหลักการแล้วไม่แตกต่างกัน คือหากใครต้องการเก็บไปใช้ประโยชน์ก็เข้าไปเก็บได้ แต่ต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ผู้มาก่อนเช่นเดียวกัน แต่ในทางปฏิบัติพบว่าไม่มีคนจากชุมชนที่อยู่ไกลเข้ามาเก็บเพราะว่าพืชพวกนี้มีอยู่ทั่วไป จะเก็บที่ไหนก็ได้ไม่ต้องมาถึงป่าประ ซึ่งผิดกับการเก็บลูกประซึ่งมีอยู่เฉพาะที่ป่าประเท่านั้น

ลักษณะเช่นนี้พอสรุปได้ว่า สำหรับของป่ามีอยู่ทั่วไปจะมีกฎเกณฑ์อีกตัวหนึ่งเกิดขึ้นเป็นแนวปฏิบัติสำหรับชุมชนต่าง ๆ คือ กฎเกณฑ์ผู้อยู่ใกล้ หมายความว่าทรัพยากรนั้นอยู่ใกล้ชุมชนใด คนในชุมชนนั้นก็จะมีสิทธิที่จะเก็บทรัพยากรนั้นมากกว่าคนจากชุมชนอื่น

1.3.2 การตีผึ้ง

ในป่าประมีสัตว์หลายชนิดเข้ามาหากิน แต่ก็มีไม่มากเท่าป่าอื่น เนื่องจากเป็นป่าที่มีไม้ไม่หนาแน่นนัก ที่มีมากกว่าอย่างอื่นก็คือหมีป่า เพราะหมีป่าเข้ามากินลูกประ แต่ว่าหมีป่าก็มักไม่ได้อาศัยอยู่ในป่าประ การล่าสัตว์ในป่าประจึงไม่สำคัญนัก ในที่นี้จะขอพูดเฉพาะการตีผึ้ง ซึ่งปรากฏอยู่ในป่าประค่อนข้างมาก

ชาวบ้านจะเริ่มหาน้ำผึ้งป่า หรือที่เรียกว่า “ทอยผึ้ง” หรือ “ตีผึ้ง” ในช่วงเดือนห้าจนถึงเดือนแปด แต่ที่ชาวบ้านจะออกเก็บหาน้ำผึ้งมากที่สุดก็คือช่วงเดือนห้า เพราะว่าน้ำผึ้งเดือนห้าเป็นน้ำผึ้งที่มีคุณภาพดีที่สุด เนื่องจากเป็นช่วงที่ไม่นานาพรรณในป่ากำลังออกดอก และไม่มีฝนลงมาเจือปน ส่วนเดือนหลัง ๆ ดอกไม้เริ่มลดลงและฝนเริ่มตกและตกมากขึ้นเป็นลำดับ

ผึ้งที่ชาวบ้านตีมี 2 ประเภท คือผึ้งราดและผึ้งยวน ผึ้งราดคือผึ้งรังเล็กตัวเล็ก ทำรังได้ทั่วไปตามต้นไม้ที่ไม่สูงนัก และทำที่ละรัง ส่วนผึ้งยวนเป็นผึ้งตัวขนาดใหญ่ ทำรังขนาดใหญ่มากบนต้นไม้สูง และทำคราวละหลายสิบรังบนต้นไม้เดียวกันหรือต้นไม้ที่ติดกัน ผู้สูงอายุท่านหนึ่งที่เคยตีผึ้งชนิดนี้ที่ป่าประเล้าว่าที่ท่านเคยตีผึ้งยวนที่มีมากกว่า 60 รัง

ในการตีผึ้งยวนนั้นจะต้องใช้คนช่วยกันอย่างน้อย 5 – 6 คน โดยหนึ่งในนั้นจะต้องเป็นผู้มีคาถาอาคมและมีประสบการณ์ในการตีผึ้ง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “นายหมูน” คนนี้จะเป็นหัวหน้าทีมตีผึ้ง เพราะจะเป็นผู้ที่ปีนขึ้นไปบนต้นไม้สูงเพื่อตีผึ้ง หน้าที่สำคัญของสมาชิกในกลุ่มคือการเตรียมไม้ไผ่ตรงทำลูกทอยและแม่ร่อน เพื่อทำเป็นบันไดติดกับต้นไม้ที่ผึ้งทำรัง จากนั้นนายหมูน หรือหัวหน้าทีมตีผึ้งก็จะว่าคาถาและปีนขึ้นต้นไม้ เอามุง (ทำจากต้นสามแก้ว ผ่าบาง ๆ แล้วนำไปตากแห้ง จากนั้นใช้เชือกมัดให้เป็นปล้อง เมื่อเอาไฟจุดจะเกิดเป็นควันมาก) ที่จุดไฟไปรมรังผึ้ง เพื่อให้ผึ้งแตกหนีออกจากรังไป จากนั้นก็จะตัดรังผึ้งใส่ในถังที่ผูกสายเชือกหย่อนลงไปให้คนข้างล่างรับ สายเชือกดังกล่าวชาวบ้านเรียกว่า “สายครุ” สมัยก่อนทำด้วยหวาย เมื่อตีผึ้งเสร็จแล้วก็จะนำรังผึ้งที่ได้ไปบีบน้ำผึ้ง ได้น้ำผึ้งเท่าใดก็จะแบ่งปันส่วนกันตามที่ตกลงไว้ แต่ส่วนมากนายหมูนหรือหัวหน้าทีมตีผึ้ง และเจ้าของรังผึ้งซึ่งเป็นผู้พบรังผึ้งดังกล่าว จะได้ น้ำผึ้งมากกว่าคนอื่น ส่วนลูกทีมคนอื่น ๆ ก็จะได้ น้ำผึ้งในสัดส่วนที่น้อยกว่าอย่างเท่า ๆ กัน

สำหรับสิทธิการเข้าถึงกรณีของการตีผึ้งนั้นพบประเด็นที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

ประเด็นแรก เนื่องจากผึ้งสร้างรังและอยู่ในรังนั้นในเวลาจำกัด ดังนั้นทุกคนจึงตีผึ้งได้หากมีความสามารถ โดยไม่ต้องห่วงเรื่องการรักษารังผึ้งไว้เหมือนกับการรักษาดินไม้กฎเกณฑ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรประเภทนี้จึงไม่ชัดเจน แต่กฎเกณฑ์ที่วางไว้สำหรับการแก้ความขัดแย้งกลับมีความชัดเจน ทั้งนี้เพราะว่ารังผึ้งมีอยู่จำกัด และน้ำผึ้งเป็นของป่าที่มีราคาค่างวดมาแต่อดีตแล้ว

กฎเกณฑ์ที่สำคัญในการตีผึ้งคือกฎเกณฑ์ผู้มาก่อนเช่นเดียวกับกรณีอื่น ๆ คือใครพบรังผึ้งก่อนก็ตีได้ผึ้งก่อน แต่ว่ากฎเกณฑ์สำหรับการตีผึ้งมีความเข้มข้นกว่า คือมีสิทธิในการจอง

ในกรณีของผึ่งรูดพบว่าใครพบรังผึ่งที่แก่แล้วก็ตีได้เลย หากรังผึ่งยังอ่อนอยู่ก็ทำเครื่องหมายจองไว้ก่อนเรียกว่า “ปักกำ” ซึ่งทำได้โดยการหักกิ่งไม้เป็นรอยพับปักเสียไว้บริเวณโคนต้นไม้ที่ผึ่งทำรังอยู่ หรือไม่ก็ถากถางบริเวณใต้โคนให้โล่งเตียนอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อชาวบ้านคนอื่นมาพบรังผึ่งและเห็นมีเครื่องหมายปักกำไว้ก็จะรู้ว่ามีผู้พบเห็นและจองไว้แล้ว คนจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับผึ่งรังนี้ ส่วนเจ้าของที่จองไว้เมื่อจะเนรว่ารังผึ่งน่าจะแก่แล้วก็เข้ามาตีได้ แต่การจองรังผึ่งกรณีนี้จองได้ครั้งเดียว หากต้นไม้เดิมมีผึ่งมาทำรังอีกก็จะขึ้นอยู่กับว่าใครมาพบเป็นคนแรกตามหลักการที่กล่าวมา

ในกรณีของผึ่งยวนก็ให้สิทธิผู้มาก่อน และให้สิทธิการจองโดยการทำเครื่องหมายปักกำไว้เช่นกัน แต่ให้สิทธิผู้มาก่อนเข้มข้นกว่า คือให้สิทธิจองไว้ได้ตลอดกาล ถ้าไม่สะดวกสิทธิโดยสามารถมอบสิทธิให้ทายาทสืบทอดได้ คล้ายกับการจับจองที่ดินตั้งบ้านเรือนหรือที่ทำกินที่สามารถถือครองไว้ได้ถาวรและสืบทอดแก่ทายาทได้ แต่จะนำไปซื้อขายหรือใช้เป็นหลักฐานในการจำนอง จำนำ ไม่ได้ การที่เกิดสิทธิลักษณะนี้เนื่องจากว่าผึ่งยวนมักจะกลับมาสร้างรังที่ต้นไม้เดิมอีกเสมอ ๆ

รายละเอียดก็คือหากใครพบผึ่งยวนเกาะอยู่ที่ต้นไม้ใด ก็จะปักกำจองไว้ หากผู้พบมี 1 คน คนนั้นก็เป็นผู้มีสิทธิ หากพบพร้อมกันเป็นกลุ่มทั้งกลุ่มก็เป็นผู้มีสิทธิ “มีสิทธิ” ในที่นี้หมายถึงมีสิทธิตีผึ่งในฤดูที่พบนั้น และเป็นผู้มีสิทธิในต้นไม้ที่ผึ่งทำรังนั้นตลอดไป ยกให้ลูกหลานสืบทอดได้เหมือนมรดก แต่ว่ามีสิทธิเฉพาะรังผึ่งที่จะเกิดขึ้นฤดูต่อ ๆ ไปเท่านั้น ไม่ได้มีสิทธิในต้นไม้คือไม่สามารถโค่นต้นไม้ต้นนี้ได้

ดังนั้นหากพิจารณาจากแง่มุมนี้ก็จะเห็นว่าสิทธิของผู้มาก่อนในกรณีของผึ่งยวนนี้มีสิทธิในการกีดกันคนอื่นค่อนข้างมาก

ประเด็นที่สอง หากมองอีกแง่มุมหนึ่งจะพบว่าข้อกำหนดสิทธิในการเข้าถึงรังผึ่งยวนดังที่กล่าวมาข้างต้นถือว่าเป็นวิธีการรักษาป่าอีกวิธีหนึ่ง เพราะถึงแม้บุคคลจะมีสิทธิจับจองต้นไม้ที่ผึ่งทำรังไว้ตลอดไป แต่สิทธิที่เกิดขึ้นจริงเป็นเพียงสิทธิในการตีผึ่งเท่านั้น ไม่สามารถโค่นต้นไม้ได้ ในขณะที่คนอื่นก็ไม่สามารถโค่นต้นไม้ต้นได้อย่างต้นไม้ทั่วไปในป่า เพราะตามระบบของชุมชนนั้นได้ยกให้ผึ่งยวนนั้นเป็นผึ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือเป็นผึ่งของเจ้าป่าเจ้าเขา เนื่องจากเป็นผึ่งตัวใหญ่ต่อยคนถึงตายได้ และทำรังในจำนวนที่มาก ใครจะตีต้องมีวิชา วิชาดังกล่าวนี้ก็คือวิชาที่ใช้เพื่อขอผึ่งจากเจ้าป่าเจ้านั่นเอง ดังนั้นต้นไม้ที่ผึ่งเกาะจึงถือว่าเป็นต้นไม้ที่เป็นที่อยู่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ใครจะโค่นไม่ได้ ดังนั้นหากมองจากมุมนี้สิทธิในการถือครองผึ่งยวนแบบถาวรจึงเป็นเหมือนกลวิธีหนึ่งในการรักษาป่าของชุมชน คือ ต้นไม้ดังกล่าวนี้จะอยู่คู่ป่าตลอดไป ผู้ถือครองสิทธิในรังผึ่งที่จะ

เกิดขึ้นก็โค่นไม่ได้ คนทั่วไปก็โค่นไม่ได้ คนที่ถือครองสิทธิในการตีฝึงบนต้นไม้จึงคล้ายกับเป็นผู้ช่วยดูแลต้นไม้ให้ ไม่ใช่ผู้กีดกันสิทธิคนอื่น ประโยชน์จากรังผึ้งที่เขาพอจะได้บ้างก็น่าจะเป็นค่าตอบแทนในการที่พวกเขาเฝ้าดูต้นไม้ให้ชุมชนนั่นเอง

อย่างไรก็ตามพื้นที่ของการจองสิทธิดังกล่าวนี้มีไม่มาก เนื่องจากฝึงบอนไม้ได้ทำรังแบบทั่วไป แต่จะทำอยู่ที่เดิมซ้ำ ๆ อยู่เป็นประจำ ดังที่ผู้สูงอายุเล่าว่าเมื่อ 50 ปีที่แล้วเท่าที่ท่านเห็นมีการจองพื้นที่ฝึงบอนทำรังในป่าประะ ประมาณ 3 จุดเท่านั้น

จากที่กล่าวถึงสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรในป่าประะมาทั้งหมด มีสาระสำคัญ 2 ประการที่ควรสรุปไว้ตอนนี้คือ **ประการแรก** ชุมชนได้สร้างระบบสิทธิเพื่อป้องกันไว้ทั้งในส่วนที่ไม่ให้มีการทำลายทรัพยากรมากเกินไป เช่น ไม่ตัดไม้มากเกินไป และในส่วนของ การป้องกันความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นได้จากคนที่ต้องการทรัพยากรอย่างเดียวกัน เช่น ไม่ให้แย่งกันเก็บ ไม่ให้แย่งกันโค่น ไม่แย่งกันจับ โดยทั้ง 2 ส่วนนี้แตกต่างกันไปบ้างในแต่ละชนิดของทรัพยากร คือ หากเป็นทรัพยากรที่เกิดขึ้นยากและสูญเสียได้ง่าย และเมื่อสูญเสียแล้วจะมีผลกระทบต่อทรัพยากรส่วนอื่น เช่น ต้นไม้ขนาดใหญ่ที่จะตัดไปสร้างสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ กฎเกณฑ์ในการตัดก็จะมีมาก หากเป็นกรณีของทรัพยากรที่หมดแล้วก็เกิดขึ้นใหม่หมุนเวียนกันไปโดยตลอด เช่น ผลและฝักของผลไม้ต่าง ๆ ฝึ้ง กรณีเช่นนี้ข้อกำหนดเกี่ยวกับการเก็บเพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรจะไม่ค่อยชัดเจน แต่กฎที่ป้องกันความขัดแย้งจะชัดเจน เช่น กฎเกณฑ์ผู้มาก่อนเป็นต้น

ประการที่สอง ในเวลาดังกล่าวนั้นเริ่มเห็นการใช้สิทธิการกีดกันแล้ว ทั้งการกีดกันในระดับที่ไม่สำคัญ และในระดับสำคัญ ในระดับที่ไม่สำคัญน่าจะเกิดจากความเหน็ดเหนื่อยและความเป็นเพื่อน คือ ไม่อยากเหนื่อยเพิ่มจึงไม่อยากให้คนอื่นมาแย่งเก็บทรัพยากรในพื้นที่ที่ตนมีสิทธิอยู่ เพราะถ้ายอมให้คนอื่นเก็บหากตนยังไม่พอและทรัพยากรหมดเสียก่อน ตนก็ต้องเดินทางไปหาต่อและหากทรัพยากรที่ตนเองพบมีมากเกินไปตนต้องการ คนอื่นที่ควรได้เก็บก็จะต้องเป็นกลุ่มเพื่อนที่มาด้วยกันหรือสนิทกันมากกว่ากลุ่มอื่น

ส่วนการกีดกันในระดับสำคัญจะพบในกรณีที่ทรัพยากรมีจำกัดและมีค่าเป็นเงินทอง ได้แก่ น้ำฝึ้ง เพราะน้ำฝึ้งป่าเป็นสินค้าที่มีราคาพอสมควรแล้วในยุคนั้น เพราะคนต้องการซื้อไปทั้งเป็นอาหารและทำยา ในขณะที่ฝึ้งก็มีเฉพาะบางฤดู และมีจำกัด จะเห็นการกีดกันได้ตั้งแต่การพบฝึ้งवाद ซึ่งให้สิทธิการจองแก่คนพบคนแรกตั้งแต่ฝึ้งยังอ่อนและไม่สามารถตีได้ แต่ที่กีดกันอย่างเข้มแข็งมากก็คือการพบฝึ้งยวนที่ผู้พบคนแรกสามารถจองพื้นที่การเกิดฝึ้งนั้นได้อย่างถาวร สืบต่อทางลูกหลานได้ ซึ่งหมายถึงว่าไม่ว่าฝึ้งจะสร้างรัง ณ บริเวณนั้นก็ครั้งคนอื่นก็ไม่มีสิทธิได้ดีเลย ทั้งที่บริเวณป่านั้นเป็นทรัพยากรส่วนรวม แต่ว่าชุมชนก็มีความแยบยลที่จะผูกผู้มีสิทธิในการกีดกันเข้ากับหน้าที่ในการ

รักษาป่า คือทำให้ผู้มีสิทธิในรังผึ้งยวนต้องรักษาต้นไม้ขึ้นให้คงอยู่กับป่าตลอดไป การกีดกันตามหลักการนี้จึงผูกสิทธิพิเศษในการเข้าถึงทรัพยากรเข้ากับหน้าที่ในการรักษาทรัพยากรที่มากกว่าคนอื่นนั่นเอง

2. สิทธิการใช้ประโยชน์

สิทธิการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประมาทยถึงว่า ชาวบ้านมีสิทธิที่จะเก็บเกี่ยวทรัพยากรออกมาใช้ประโยชน์ได้อย่างไรบ้าง มากน้อยแค่ไหน แตกต่างกันอย่างไรร

เมื่อชาวบ้านมีสิทธิที่จะเข้าถึงหรือใช้ทรัพยากรแล้ว ไม่ได้หมายความว่า จะใช้อย่างไรก็ได้ เพราะจะมีจารีตของชุมชนกำกับลักษณะการนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ด้วย สิ่งที่มีจารีตของชุมชนกำกับอยู่ก็คือ ขนาดและจำนวนที่จะนำทรัพยากรธรรมชาติขึ้นมาใช้

จากการศึกษาถึงสิทธิการใช้ประโยชน์การใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ในป่าประดังกกล่าวพบประเด็นและรายละเอียดที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

ประเด็นแรก พบว่าระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนนั้นกำหนดให้การนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ของชาวบ้านนั้นให้นำมาใช้เท่าที่จำเป็นในการดำรงชีวิตแต่ละช่วง จะนำมาหักทุนไว้ระยะยาว หรือเก็บไว้โดยไม่ใช้ประโยชน์ไม่ได้

การเก็บลูกประก็เก็บไปเพียงการบริโภค หรือนำไปฝากคนรู้จักบ้างเล็กน้อย การเก็บสะตอลูกเหียง ลูกเนียง ลูกนาง ก็เก็บไปเพียงการบริโภค หรือขายบ้างเล็กน้อยเฉพาะครั้ง การตัดไม้ก็ยิ่งชัดเจนว่าตัดไปเฉพาะสร้างสิ่งก่อสร้างที่จะเป็นแก่ชีวิต เช่น บ้าน ยุ้งข้าว หรือสร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์สาธารณะ เช่น สะพาน ศาลาพักร้อน

ในการนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์นั้น ระบบของชุมชนยังกำหนดรายละเอียดถึงลักษณะการเก็บทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์อีกด้วย เช่น การเก็บสะตอให้ขึ้นต้นไปเก็บได้ เพราะว่าฝักสะตอเมื่อแก่ได้ที่แล้วจะไม่ร่วงจากต้น หรือจะร่วงก็ต่อเมื่อแก่จนไม่สามารถนำไปใช้บริโภคได้ ในขณะที่ฝักหรือเมล็ดของของพืชชนิดอื่นที่แก่ได้ที่แล้วร่วงลงมาบนพื้นดินก็ให้รอเก็บเมล็ดหรือฝักที่หล่นมาได้ต้น ห้ามป็นขึ้นไปเก็บบนต้น เช่น ลูกประ ลูกเหียง ลูกเนียง ลูกนาง

จะเห็นได้ว่าสิทธิการใช้ประโยชน์นั้นมีกฎเกณฑ์ที่กำหนดการใช้ให้พอสมควร ทั้งนี้ด้วยเหตุผล 2 ประการ

ประการแรก เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรที่สำคัญของป่าไว้ไม่ให้หมดไปหรือใช้อย่างยั่งยืนกรณีนี้ได้แก่ ทรัพยากรที่ต้องใช้เวลาในการเจริญเติบโต หากใช้มากไปป่าก็จะลดความเป็นป่า และจะเกิดปัญหาต่อชาวบ้านไปในที่สุด ที่เห็นได้ชัดเจนคือการตัดไม้ ที่ชาวบ้านสามารถนำมาใช้สร้าง

เฉพาะสิ่งก่อสร้างที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตจริง ๆ เช่น บ้าน ยุ้งข้าว และต้องสร้างในรูปแบบที่คำนึงถึงประโยชน์ในการใช้สอยเท่านั้น ไม่ใช่สร้างอย่างใหญ่โต ถ้าตัดมาใช้ประโยชน์สาธารณะก็ต้องเป็นประโยชน์ที่คุ้มค่า เช่น สร้างสะพานข้ามคลอง ศาลาพักผ่อน โดยต้องได้รับความเห็นชอบจากคนในชุมชน หากไม่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตจริง ๆ แล้วจะตัดไม้ลงมาไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นใครก็ตาม ดังกรณีของไม้กฤษณา ซึ่งชาวบ้านสามารถเอาแก่นของต้นไม้ไปขายได้ และมีราคาดีพอสมควร แต่ว่าชาวบ้านก็สามารถเก็บแก่นไม้ดังกล่าวได้เฉพาะจากต้นกฤษณาที่โค่นล้มมาเองเท่านั้น ไม่สามารถโค่นต้นกฤษณาได้ กรณีนี้หากมีการตัดก็แสดงว่ามีการฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ของชุมชน ผู้ตัดก็ต้องได้รับผลจากการแทรกแซงของชุมชนเอาเอง

ประการที่สอง ต้องใช้ทรัพยากรนั้นอย่างคุ้มค่า กรณีนี้เห็นได้จากการเก็บทรัพยากรที่ออกมาตามฤดู เมื่อป่าออกผลผลิตมาแล้วก็ต้องใช้ เพราะไม่ใช้ก็จะเน่าเสียไปในแต่ละฤดู แต่ชุมชนยังมีแนวปฏิบัติที่จะให้ผลผลิตเหล่านี้ในแต่ละฤดูกาลถูกนำไปใช้อย่างคุ้มค่า เช่น การเก็บลูกประ ลูกเหียง ลูกเนียง ลูกนาง ชาวบ้านต้องรอเก็บผลที่หล่นมาเองบริเวณโคนต้น ห้ามปีนขึ้นไปเก็บบนต้น หรือเขย่าให้ฝักหรือผลร่วงลงมา เพราะถ้าทำเช่นนั้นฝักอ่อนหรือลูกอ่อนก็จะถูกเก็บหรือถูกทำให้ร่วงมาด้วย ซึ่งก็ต้องทิ้งไปเพราะใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้ หรือใช้ประโยชน์ได้น้อยเท่ากับว่าเป็นการใช้ทรัพยากรแบบไม่คุ้มค่า

สำหรับส่วที่ชาวบ้านขึ้นไปเก็บได้ ก็เพราะธรรมชาติของส่วนั้นฝักจะไม่ร่วงลงมาอย่างลูกเหียง ลูกเนียง และลูกนาง ชาวบ้านต้องขึ้นไปเก็บเอง แต่ผู้ที่ขึ้นไปเก็บจะต้องเก็บเฉพาะฝักที่แก่แล้ว ฝักอ่อนที่เหลือต้องทิ้งไว้บนต้น ซึ่งแน่นอนว่ากฎเกณฑ์ลักษณะนี้ย่อมมีช่องว่างที่จะนำไปสู่การทำลายทรัพยากรได้มากกว่าการรอเก็บผลที่ร่วงมาโคนต้น แต่ก็ไม่มีทางเลือกสำหรับพืชที่ฝักไม่ร่วงเมื่อมีอายุพอเหมาะที่คนจะนำไปบริโภค

กรณีของการตีผึ้งนั้นก็เห็นได้ชัดเจนว่าระบบของชุมชนนั้นต้องการให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่คุ้มค่า คือนำไปใช้เมื่อแก่ได้ที่แล้ว หรือเป็นช่วงที่ผึ้งสร้างน้ำหวานได้เต็มรังแล้ว การที่มีการจ้องนั้นหากมองในมุมของการใช้ประโยชน์ก็คือการรอให้ผึ้งแก่พอเหมาะแล้วจึงจะตี ซึ่งจะคุ้มค่ากว่าการตีตั้งแต่รังยังไม่แก่ คำถามที่ต้องตอบเพิ่มก็คือ ใครพบก่อนตั้งแต่รังยังไม่แก่ทำไมไม่ปล่อยไว้เหมือนส่วตอ ลูกเหียง ลูกเนียง ลูกนาง ใครมาพบตอนหลังและทรัพยากรดังกล่าวแก่ได้ที่แล้วก็ตีได้ ทำไมจึงให้คนพบคนแรกใช้สิทธิ์จ้องไว้ คำตอบสำหรับผึ้งรังคือ ผึ้งรังเป็นผึ้งรังเล็กส่วนใหญ่จะขึ้นในที่ที่มีกิ่งไม้หรือใบไม้ปิดบังมิดชิด ต้องตั้งใจหาจริง ๆ ถึงจะพบ ดังนั้นจึงเป็นไปได้สูงที่รังผึ้งดังกล่าวจะไม่มีใครพบ ซึ่งก็หมายถึงว่าในที่สุดก็ต้องปล่อยทิ้งร้างไป การให้ผู้พบเห็นคนแรกปักกิ่งจ้องไว้ก่อนก็เพื่อให้แน่ใจว่าจะมีผู้ตีรังผึ้งนั้น เพราะหากคนพบเห็นคนแรกจ้องไม่ได้และ

ปล่อยทิ้งไว้ อาจจะไม่มีการพบรังผึ้งนั้นอีกเลย ซึ่งหมายความว่าผึ้งรังนั้นก็ต้องถูกปล่อยทิ้งร้างไป และนั่นหมายถึงว่าศักยภาพของป่าที่จะให้คนพึ่งพิงได้ลดลงไป

ส่วนกรณีของผึ้งยวดยิ่งมีความซับซ้อนเพราะการกำหนดสิทธิใช้ประโยชน์ไว้เฉพาะคนในระยะยาวดูเหมือนเหมือนกับการกีดกันคนอื่น แต่หากมองในมุมของการใช้ประโยชน์จะพบว่าระบบของชุมชนมองเรื่องการให้ประโยชน์มากกว่าเรื่องผึ้ง คือมองเรื่องต้นไม้ใหญ่ที่ผึ้งทำรัง คือทำให้ต้นไม้ใหญ่นั้นคงอยู่คู่กับป่า ไม่ถูกนำไปใช้ประโยชน์ไม่ว่ากรณีใด ลักษณะเช่นนี้สิทธิในการใช้ประโยชน์ผึ้งยวดยิ่งจึงไปผูกพันอยู่กับการรักษาป่าด้วย

นอกจากนี้ยังพิจารณาได้ว่าผึ้งยวดยิ่งนั้นคนทั่วไปไม่กล้าตี เนื่องจากกลัวอันตราย เพราะเป็นผึ้งตัวใหญ่หากใครถูกต่อยมาก ๆ อาจเสียชีวิตได้ ในขณะเดียวกันชาวบ้านก็เชื่อว่าผึ้งยวดยิ่งเป็นผึ้งของเจ้าป่าเจ้าเขา ดังนั้นผู้จะกล้าตีผึ้งจึงมีน้อย คือต้องเป็นผู้มีใจกล้า มีคาถาอาคม หากไม่มีแรงจูงใจพออาจไม่มีใครกล้าตีผึ้งยวดยิ่งก็ได้ ซึ่งเท่ากับชาวบ้านไม่สามารถพึ่งพาป่าได้อย่างที่ควรจะเป็น ในขณะที่น้ำผึ้งก็จะสูญหายไปในแต่ละฤดู การให้สิทธิแบบต่อเนื่องจึงน่าจะเป็นแรงจูงใจให้คนสะสมความรู้และคาถาอาคมเพื่อสามารถนำน้ำผึ้งมาใช้ประโยชน์ได้นั่นเอง

3. สรุป

เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดลักษณะสิทธิการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประในยุคนี้อาจมีมาก ในขณะที่คนยังมีน้อย คนยังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน และยังเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ ในขณะที่อิทธิพลการพัฒนาของรัฐและทุนยังขยายตัวขึ้นไปไม่ถึง สิทธิการเข้าถึงจึงปรากฏออกมารูปของการใช้ประโยชน์ (usufruct rights) คือทุกคนมีสิทธิเข้าถึงทรัพยากรได้ ถ้าต้องการนำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต ซึ่งได้แก่การกินการใช้ในครัวเรือนและการนำไปแลกเปลี่ยนหรือขายบ้างเล็กน้อยเพื่อหาสิ่งที่ขาดแคลนมากินมาใช้ในครัวเรือน สิทธิการเข้าถึงในยุคนี้อาจสัมพันธ์กับกฎเกณฑ์ผู้มาก่อนและกฎเกณฑ์การจอง กล่าวคือใครถึงทรัพยากรตรงที่ใดก่อนหรือพบทรัพยากรใดก่อนก็มีสิทธิใช้ทรัพยากรนั้นก่อนผู้อื่น คนมาทีหลังจะต้องหลีกเลี่ยงไปหาที่อื่น ไม่มีการแก่งแย่งกัน ส่วนการจองก็เป็นหลักเสริมของกฎเกณฑ์ผู้มาก่อน คือหากผู้มาก่อนนั้นพบว่าทรัพยากรที่ตนพบนั้นยังอ่อนอยู่ก็สามารถทำเครื่องหมายจองไว้ก่อนได้เรียกว่าปักก่า แต่ทรัพยากรที่จะจองไว้ก่อนนี้จะต้องเป็นของที่มีน้อยและซ่อนเร้นพบได้ยาก หากไม่ให้เห็นก่อนจองไว้ก็อาจไม่มีคนเห็นอีก ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านเสียโอกาสที่จะใช้ประโยชน์ทรัพยากรนั้น ที่พบเห็นได้ชัดเจนก็ได้แก่การตีผึ้ง ส่วนทรัพยากรที่มีมากและพบเห็นได้ง่าย เช่น สะตอ ลูกเหวี่ยง หากผู้มาก่อนพบในขณะที่ยังอ่อนอยู่ก็ต้องทิ้งไว้ให้แก่ และใครจะมาพบก็ได้ จะจองไว้ก่อนไม่ได้ อย่างไรก็ตามสิทธิการจองนี้

หากมีผลประโยชน์มากชุมชนก็จะมอบหน้าที่ในการดูแลป่าบางลักษณะไว้ เช่นกรณีของผึ่งยวน ผู้จับจองต้นไม้ที่ผึ่งยวนทำรังไว้ได้ แต่จะโค่นไม้ไม่ได้ ซึ่งเท่ากับมอบภารกิจในการดูแลต้นไม้ไว้ด้วยนั่นเอง

ส่วนสิทธิการใช้ประโยชน์นั้นพบว่าชาวบ้านมีสิทธิใช้ประโยชน์ทรัพยากรเท่าที่จำเป็น ไม่มีการกักตุนหรือเก็บทรัพยากรมาใช้เกินความจำเป็น นอกจากนี้ต้องใช้ทรัพยากรให้คุ้มค่า คือใช้ทรัพยากรที่แก่ได้ที่แล้ว ไม่เก็บทรัพยากรที่ยังอ่อน เพราะถือว่าไม่คุ้มค่าตามที่ธรรมชาติมอบให้ และต้องใช้ทรัพยากรแบบไม่ทำลาย

ยุคหลังการเกิดสัมปทานเหมืองแร่และสัมปทานป่าไม้

ในช่วงปลายทศวรรษ 2490 ทางราชการได้ให้สัมปทานเหมืองแร่บริเวณเขาเหล็ก บริษัทชุดแร่ได้สร้างถนนจากเขาเหล็กลงมาท่าศาลาเพื่อการลำเลียงแร่ การเกิดถนนดังกล่าวมีผลสำคัญต่อชุมชนใกล้เคียงป่าประ 2 ประการ ประการแรก เกิดตลาดซื้อขายผลผลิตและของกินของใช้ที่ใกล้กับชุมชนมากขึ้น คือตลาดโรงเหล็ก ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับบริเวณสัมปทานชุดแร่ และอยู่ห่างจากบริเวณป่าประประมาณ 15 กิโลเมตร ทำให้ชาวบ้านนำผลผลิตจากป่ามาขายได้สะดวกขึ้นในขณะที่มาซื้อหาของกินของใช้ได้สะดวกขึ้นเช่นกัน ประการที่สอง เกิดกลุ่มคนที่ต้องการหาที่ทำกินได้อาศัยถนนนี้ขึ้นมาบนเขา และสวนหนึ่งเดินเลยเขาเหล็กขึ้นมาถึงชุมชนใกล้บริเวณป่าประ ส่วนใหญ่จะมีญาติพี่น้องอยู่ในชุมชนเดิม และขอแบ่งที่ดินตั้งบ้านเรือนจากญาติพี่น้อง ส่วนที่ดินทำกินก็บุกเบิกพื้นที่ป่าเขาเอง

ในช่วงต้นทศวรรษ 2510 รัฐบาลได้ให้สัมปทานเหมืองแร่เพิ่มขึ้นที่เขาไม้ไผ่ ซึ่งอยู่เลยเขาเหล็กขึ้นมาทางกรุงชิง เลยบริเวณป่าประไปเล็กน้อย บริษัทที่ได้รับสัมปทานเหมืองแร่ได้ตัดถนนลงมาเชื่อมกับถนนที่มีอยู่แล้วที่เขาเหล็กเพื่อขนแร่ลงไปยังพื้นล่าง ถนนดังกล่าวได้ตัดผ่านบริเวณปากทางเข้าป่าประด้วย การเกิดขึ้นของถนนในด้านหนึ่งได้นำผู้คนขึ้นมาตั้งถิ่นฐานในชุมชนบริเวณใกล้เคียงป่าประมากขึ้นอีก ซึ่งหมายถึงว่าจะมีคนเข้าไปใช้ทรัพยากรในป่าประเพิ่มมากขึ้นด้วย ในขณะที่อีกด้านหนึ่งก็ช่วยทำให้การเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านบนกรุงชิงกับตลาดในพื้นที่ล่างเป็นไปอย่างสะดวก ผลผลิตจากป่าจึงเป็นที่ต้องการของตลาดมากขึ้นและมีมูลค่าทางเศรษฐกิจมากขึ้น ลักษณะเช่นนี้เท่ากับว่าเร่งให้คนเข้าไปเก็บทรัพยากรในป่าประมากขึ้นและในจำนวนที่มากขึ้น

ในช่วงทศวรรษ 2510 เช่นกันทางราชการได้สัมปทานตัดไม้บริเวณป่าเขานัน ซึ่งชาวบ้านรู้จักกันในนามแปลงสัมปทานบัตร “ถ้ำเสือ” แม้ว่าป่าประจะไม่ได้ถูกสัมปทาน แต่นายทุนก็ถือโอกาส

รูกล้าพื้นที่เข้าไปตัดไม้เนื้อแข็งออกมา โดยทางราชการเพิกเฉยต่อการกระทำดังกล่าว ซึ่งเท่ากับว่าชาวบ้านได้ถูกแย่งชิงทรัพยากรไปจำนวนมากโดยที่ชุมชนไม่สามารถทำอะไรได้

นอกจากนี้ชาวบ้านที่ได้เข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างตัดไม้ได้บุกเบิกจับจองพื้นที่ในเขตป่าประเพื่อเป็นที่ทำกินและตั้งบ้านเรือน จึงมีการเข้าไปตัดไม้จำนวนมากทั้งเพื่อบุกเบิกที่ดินและเพื่อสร้างบ้านเรือน รวมถึงความต้องการเข้าไปเก็บหาของป่าและลูกประมาบริโภคและจำหน่ายก็มีเพิ่มมากขึ้นด้วย

การเปลี่ยนแปลงแปลงดังกล่าวนี้มีผลโดยตรงต่อการเปลี่ยนแปลงสิทธิในการเข้าถึงและใช้ทรัพยากรในป่าประ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การเปลี่ยนแปลงสิทธิการเข้าถึงทรัพยากร

1.1 การเก็บลูกประ

ในยุคนี้เกิดเงื่อนไขสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสิทธิการเข้าถึงกรณีการเก็บลูกประ 2 ประการ ประการแรกมีคนเข้าไปเก็บลูกประเพิ่มขึ้นอีกมากทั้งจากชาวบ้านที่อยู่ใกล้ป่าประและชาวบ้านที่อยู่ห่างออกไป ประการที่สองแต่ละคนต้องการลูกประมากขึ้น เพราะนอกจากเก็บไปบริโภคแล้วยังสามารถนำไปขายที่ตลาดได้ด้วย แม้ว่าราคาจะยังต่ำอยู่ก็ตาม ตลาดสำคัญอยู่ที่ตลาดโรงเหล็กและตลาดท่าศาลา เมื่อประมาณ 20 – 30 ปีที่แล้วราคาลูกประกิโลกรัมละประมาณ 6 - 8 บาท ในห้วงเวลานี้ชาวบ้านยังสามารถเข้าไปเก็บลูกประแบบสิทธิการใช้ประโยชน์คือชาวบ้านทุกคนมีสิทธิที่จะเข้าไปเก็บลูกประจากทุกต้นเมื่อเขาต้องการนำลูกประนั้นไปใช้ประโยชน์ชาวบ้านยังไม่มีสิทธิการจองพื้นที่เก็บลูกประไว้เป็นสมบัติส่วนตัว กฎเกณฑ์ผู้มาก่อนยังเป็นที่ยอมรับกันเหมือนเดิม เพราะแม้ว่าจะมีคนเก็บลูกประมากขึ้น และลูกประเป็นผลผลิตจากป่าที่สามารถขายได้ แต่ว่าลูกประก็ยังมียาก และราคาลูกประยังต่ำ อีกทั้งผู้คนก็ยังไม่นิยมบริโภคลูกประมากนัก แต่ว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็เริ่มเห็นการเปลี่ยนแปลงที่ค่อย ๆ เข้มข้นมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ กล่าวคือชาวบ้านเริ่มต้องการความมั่นคงในการเข้าถึงทรัพยากรลูกประมากขึ้น โดยการใช้สิทธิการจองซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน สิทธิการจองดังกล่าวปรากฏผ่านการถางวัชพืชได้ต้นประให้โล่งเตียนเพื่อเป็นสัญลักษณ์การจอง คือหากใครถากถางได้ต้นประบริเวณใดไว้ ผู้ที่ถากถางได้โคนไว้ถือว่าเป็นเจ้าของพื้นที่บริเวณนั้นสำหรับเก็บหาลูกประได้ระยะหนึ่ง โดยคนอื่นจะไม่สามารถเข้าไปเก็บได้ แต่ในห้วงเวลานี้ความหมายยังไม่เข้มข้นนัก โดยชาวบ้านยังคงสามารถถางพื้นที่ได้ต้นประในบริเวณที่ตนพอเดินไปเก็บถึงได้ หรืออยู่ในวิสัยที่จะเก็บได้ทัน จะไม่ถางทิ้งไว้โดยไม่เก็บ และสิทธิการจองได้ต้นดังกล่าวจะไม่คงทนนัก หากผู้หนึ่งทิ้งพื้นที่นั้นไว้หลายวันโดยไม่เก็บ

ชาวบ้านคนอื่น ๆ ก็จะเข้ามาเก็บได้ตามปกติ โดยชาวบ้านจะพิจารณาจากลูกประที่ตกอยู่บริเวณนั้น หากลูกประไม่สด หรือเหี่ยว หรือองคแล้ว แสดงว่าเจ้าของไม่ได้เก็บหลายวัน หากว่าไม่มีลูกประเหลืออยู่หรือเหลืออยู่น้อยและยังสดแสดงว่าคนถางยังคงเก็บลูกประอยู่ ชาวบ้านก็จะเลี้ยวไปเก็บ หากลูกประที่บริเวณอื่นต่อ อย่างไรก็ตามในยุคนี้อาจมีชาวบ้านบางคนที่ใช้หลักว่าถ้าผู้ถางถางบริเวณใดต้นประไม่ได้อยู่ ณ บริเวณนั้นตนก็เข้าไปเก็บได้ กรณีนี้ผู้ถางถางมาเห็นหรือรู้ภายหลังก็ไม่ว่าอะไร แต่ส่วนใหญ่คนอื่นจะเลี้ยวไปเก็บที่อื่น เพราะว่าลูกประมีให้เลือกมาก และสิทธิการจองลักษณะดังกล่าวยังมีไม่มากนัก

1.2 การตัดไม้

การตัดไม้ในป่าประเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนและไม่อยู่ในกฎเกณฑ์ของชุมชนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตามลำดับเวลา เริ่มสังเกตเห็นได้ตั้งแต่หลังการเกิดถนนที่บริษัทผู้ได้รับสัมปทานสร้างขึ้น เพื่อลำเลียงแร่ ตั้งแต่สัมปทานที่เขาเหล็กจนถึงที่เขาไม้ไผ่ คือมีชาวบ้านจากชุมชนอื่นและที่อพยพเข้ามาใหม่จากพื้นที่ล่างได้อาศัยถนนเส้นนี้เดินทางเข้าไปตั้งชุมชนอยู่ใกล้ป่าประและรุกล้ำเข้าไปในเขตป่าประ ดังจะเห็นว่าชุมชนบ้านทับน้ำเต้าที่เป็นพื้นที่ศึกษาของงานวิจัยนี้ก็ตั้งอยู่ริมป่าประ และเพิ่งเกิดขึ้นเมื่อประมาณ 42 ปีมานี้เอง กลุ่มคนเหล่านี้ส่วนหนึ่งได้เข้าไปบุกเบิกที่ดินทำกินในป่าประ และทุกคนตัดไม้จากป่าประเพื่อสร้างบ้านเรือน

เมื่อเกิดสัมปทานป่าไม้ขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2511 แม้ว่าป่าประจะอยู่นอกสัมปทาน แต่ว่าบริษัทตัดไม้ผู้ได้รับสัมปทานก็จะลักลอบเข้ามาตัดไม้ในป่าประออกไปด้วย อีกทั้งแรงงานที่เข้ามารับจ้างตัดไม้ที่ขึ้นมาจากพื้นที่อื่นนอกชุมชนก็ใช้โอกาสนี้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้ป่าประ หรือไม่ก็บุกเบิกพื้นที่ในเขตป่าประด้วย บางส่วนเข้าไปเป็นประชากรอยู่ในชุมชนเดิม บางส่วนได้เข้าไปรวมจำนวนกับคนที่อพยพมาจากที่อื่น ๆ เพื่อหาที่ทำกินตั้งชุมชนขึ้นมาใหม่ เช่นจะเห็นว่าชุมชนบ้านห้วยตงเพิ่งขยายตัวเกิดเป็นหมู่บ้านขึ้นเมื่อ 28 ปีมานี้เอง ชาวบ้านกลุ่มนี้เมื่อดั้งถิ่นฐานได้มั่นคงแล้วก็มักขวนขวายพื้นที่นอกริมขึ้นมาสมทบอีก ชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่นี้เริ่มต้นจากชายเขตป่าประ แล้วก็ค่อยรุกพื้นที่เข้าไปในป่า ป่าประจึงถูกโค่นล้มเพื่อการเกิดขึ้นและขยายตัวของชุมชนดังกล่าวมาแต่ต้น และถูกบุกเบิกอย่างต่อเนื่องเพื่อการขยายที่ทำกินของชาวบ้าน รวมทั้งเมื่อชาวบ้านจะใช้ไม้ในทุกกรณี เช่น การสร้างสิ่งก่อสร้างก็จะเข้าไปตัดไม้จากป่าประทั้งสิ้น

ในกรณีของการตัดต้นไม้เพราะต้องการไม้ นั้นพบว่ามีตั้งแต่การเข้ามาของการสัมปทาน ไม่ทำให้การตัดไม้ในเขตป่าประมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นมาก เนื่องจากการนำเลื่อยยนต์เข้ามาใช้ โดยเริ่มต้นจากบริษัทตัดไม้ ต่อเนื่องไปถึงคนงานรับจ้างตัดไม้ จากนั้นก็ขยายไปถึงชาวบ้านทั่วไป

ทำให้ตัดไม้ได้สะดวกรวดเร็ว และตัดไม้ได้ทุกขนาด การตัดไม้ด้วยขวานของชาวบ้านจึงค่อย ๆ หมดไป

สิทธิการเข้าถึงในการตัดไม้ในช่วงนี้มีลักษณะชัดเจนมากขึ้นเรื่อย ๆ ว่ามีลักษณะของ “การเข้าถึงแบบเสรี” (open access) คือทุกคนสามารถเข้าไปตัดไม้ได้โดยไม่ต้องคำนึงถึงระเบียบกฎเกณฑ์ใด ๆ เช่น ตัดไม้ได้ทุกที่ ทุกขนาด ทุกชนิด ดังนั้นจึงไม่แปลกที่จะพบว่าไม้บางชนิดที่ชาวบ้านแต่เดิมจะไม่ตัดกันเนื่องจากในป่ามีน้อย และชาวบ้านต้องอาศัยบางสิ่งบางอย่างเพื่อการดำรงชีวิต เช่น ชาวบ้านอาศัยน้ำมันยางจากไม้ยางเพื่อการทำซีดีสำหรับให้แสงสว่าง และฝัวยวนมักทำรังบนต้นยาง เพราะเป็นต้นไม้สูง มีกิ่งก้านแผ่กว้าง เหมาะแก่การทำรังของผึ้ง แต่ในยุคนี้ไม้ยางในป่าประจักษ์ถูกโค่นล้มโดยไม่มีข้อแม้

ผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์ในการตัดไม้จากป่าประจักษ์ในยุคนั้นเล่าให้ฟังว่า “ช่วงการสัมปทานไม้เริ่มมีนายทุนเข้าไปตัดไม้ในป่าประจักษ์ ไม้ที่ตัดไปส่วนใหญ่จะเป็นไม้หลุมพอ ซึ่งในช่วงนั้นมีอยู่มากในบริเวณป่าประจักษ์ รองลงมาก็ไม่ตะเคียน และไม้จำปา บางไม้ที่เขาหวงห้าม เช่น ไม้ยางก็ได้มีการลักลอบตัดกันในยุคนี้นับหลายไปเยอะ ส่วนชาวบ้านก็จะตัดหาไม้มาสร้างบ้านซึ่งมักจะเป็นไม้หลุมพอ ไม้หอม ไม้สุหรียญ และไม้หอมเพิ่มมากขึ้น สังเกตได้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าวต้นไม้ใหญ่ลดหายไปเยอะ” (วิรัช คงทอง, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตามการตัดไม้ในป่าประจักษ์แบบเสรีในยุคนี้นั้นก็ยังมีข้อจำกัดอยู่บ้าง ทำให้การทำลายป่ายังมีขอบเขตจำกัดไปโดยปริยาย กล่าวคือสำหรับบริษัทที่ได้รับสัมปทานป่าไม้นั้นการตัดไม้ในป่าประจักษ์ยังคงเป็นการลักลอบตัด และเป็นการทำผิดกฎหมาย แม้เจ้าหน้าที่ของทางการจะหาไม่เจอไม่รู้ไม่เห็น แต่การตัดจะทำแบบเปิดเผยชัดเจนนักไม่ได้ ทำให้ปริมาณการตัดจึงไม่มากเท่าศักยภาพที่จะทำได้ ในขณะที่ชาวบ้านที่เข้าไปตัดไม้ก็มีข้อจำกัดในการขนส่งลำเลียงไม้ และตามกฎหมายการตัดไม้ของชาวบ้านก็ถือว่าผิดกฎหมายเช่นกัน เพียงแต่เจ้าหน้าที่ทางการไม่ได้เข้ามาดำเนินการอะไร ชาวบ้านจึงยังคงตัดไม้จากป่าประจักษ์มาสร้างบ้านเรือนและสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ของตน แต่สิ่งที่เพิ่มขึ้นในยุคนี้นี้คือชาวบ้านตัดไม้ขายด้วย ภายใต้ข้อจำกัดของตน คือไม่มีมียวดยานสำหรับการขนส่ง และอาจถูกเจ้าหน้าที่จับกุมได้ ชาวบ้านจึงตัดไม้ได้ใน 2 กรณี คือกรณีแรกตัดไม้ขายให้ชาวบ้านในชุมชนใกล้เคียง เพราะมีชาวบ้านจำนวนมากที่ต้องใช้ไม้และไม้มีความพร้อมที่จะตัดได้เอง กรณีที่สอง ชาวบ้านที่อยู่พื้นล่างหากต้องการไม้ราคาถูกก็จะหาทางขึ้นมาติดต่อให้ชาวบ้านตัดไม้ให้ กรณีนี้ผู้ซื้อไม้ต้องหาทางขนไม้ไปเอง ซึ่งพบว่าแม้จะมีคนจากพื้นล่างที่รู้จักกับคนข้างบนขึ้นไปซื้อไม้ แต่ก็ต้องเป็นการไปซื้ออย่างระมัดระวังเพราะเป็นการซื้อไม้ที่ผิดกฎหมาย การตัดไม้เพื่อขายของชาวบ้านจึงยังคงมีขอบเขตจำกัดอยู่เช่นกัน ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับการเข้ามา

ลักลอบตัดไม้ของบริษัทผู้ได้รับสัมปทาน คือ ยังจำกัดเพราะมีกระบวนการทางกฎหมายของรัฐจับจองอยู่ห่าง ๆ ทั้งนี้การตัดไม้ขายของชาวบ้านทั้ง 2 กรณีชาวบ้านจะดำเนินการให้ทั้งการโค่นไม้และการเลื่อยไม้เป็นแผ่นขนาดที่ผู้ซื้อต้องการ

อย่างไรก็ตามถึงแม้จะมีข้อจำกัดดังกล่าว หากเปรียบเทียบกับ การตัดไม้ในป่าประยูรก่อนหน้านั้น กล่าวได้ว่าไม่อาจเทียบจำนวนกับไม้ที่ถูกตัดในยุคนี้ได้เลย เพราะไม้ในยุคนี้ถูกตัดโค่นล้มไปเป็นจำนวนมาก

ทั้งนี้ชาวบ้านที่เข้าไปโค่นป่าลักษณะนี้เกิดขึ้นชัดเจนในชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ ส่วนชุมชนที่มีมาแต่เดิมก็มีคนบางกลุ่มที่เข้ามาโค่นป่าลักษณะนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นคนรุ่นใหม่ หรือคนที่คิดหารายได้จากการตัดไม้ ส่วนคนดั้งเดิมหากจะใช้ไม้และไม่สะดวกใจที่จะโค่นไม้โดยการใช้เลื่อยยนต์ก็เลือกที่จะซื้อไม้จากคนอื่นมากกว่า ส่วนบางคนที่ยังอยากจะใช้ขวานอยู่ก็มีน้อยแล้ว และยังใช้ตัดเฉพาะต้นไม้ที่ไม่ใหญ่นัก เพราะความสะดวกและประหยัดแรงงานระหว่างการใช้ขวานกับเลื่อยยนต์นั้นต่างกันมา

แต่จะเพราะเป็นโชคดีของป่าประยูรหรืออะไรก็แล้วแต่ พบว่าการการตัดไม้ในป่าประยูรดังกล่าวมาสะดุดลงตั้งแต่ปี 2514 – 2525 เนื่องจากพื้นที่ในเขตตำบลกรุงชิงได้กลายเป็นฐานที่มั่นสำคัญของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในภาคใต้ และป่าประยูรและชุมชนใกล้เคียงล้วนอยู่ในเขตกรุงชิงดังกล่าว ทั้งนี้รัฐได้ดำเนินกำลังขึ้นไปปราบปรามสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรงทำให้เกิดความไม่ปลอดภัยต่อคนในชุมชนและกิจการต่าง ๆ ที่อยู่ในเขตพื้นที่การสู้รบ บางพื้นที่ทางทหารต้องให้ชาวบ้านในชุมชนอพยพไปอยู่ที่อื่นทั้งหมด บางพื้นที่แม้ทางทหารจะไม่ได้ผลักดันให้อพยพชาวบ้านจำนวนมากที่กลัวภัยการสู้รบก็ต้องอพยพออกเอง ส่วนบริษัทสัมปทานป่าไม้ที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ลักษณะนี้ก็หยุดตัดไม้ไปโดยปริยาย

ในอีกด้านหนึ่งก็พออธิบายได้ว่าการได้สิทธิเข้าถึงกรณีของการตัดไม้ลักษณะนี้ยังไม่วิกฤติจนถึงขั้นที่ใครจะวิตกกังวลและพยายามหาทางแก้ปัญหา ก็เกิดเหตุการณ์การสู้รบเสียก่อน

ดังนั้นในช่วงนี้การตัดไม้ในป่าประยูรจึงเหลือน้อย เพราะชาวบ้านในชุมชนใกล้เคียงเหลือน้อยเป็นประการแรก บริษัทสัมปทานตัดไม้หยุดเข้ามาลักลอบตัดไม้เป็นประการที่สอง ผู้สั่งซื้อไม้จากชาวบ้านไม่มีหรือเหลือน้อยมากเป็นประการที่สาม ชาวบ้านจากพื้นล่างไม่มีอพยพเข้ามาสมทบอีกเป็นประการที่สี่ และการเข้าไปตัดไม้ในป่าไม่มีความปลอดภัยเป็นประการสุดท้าย

เมื่อการต่อสู้ของพรรคคอมมิวนิสต์ยุติ และการสู้รบสงบ สำหรับสมรภูมิกรุงชิงยุติ และสงบอย่างสิ้นเชิงในปี 2525 ชาวบ้านที่อพยพไปอยู่พื้นล่างก็กลับขึ้นมา บางส่วนก็ชวนเครือญาติ

กลุ่มใหม่ขึ้นมาด้วย ชาวบ้านจากพื้นล่างที่กลายเป็นคนไร้ที่ดินหรือไร้อาชีพมากขึ้นก็อพยพขึ้นมาหาที่อยู่และที่ทำกิน และมีชาวบ้านจากพื้นล่างที่พอมีเงินบ้างก็ขึ้นมาซื้อที่ดินตั้งถิ่นฐานจากคนเดิม ซึ่งราคาที่ดินในช่วงนั้นยังไม่แพง ส่วนชาวบ้านคนเดิมหากไม่มีที่ดินเหลืออยู่ก็บุกเบิกที่ดินจากป่าเพิ่ม ซึ่งก็คือการรุกเข้าไปในป่าประ หรือไม่กี่ย้ายไปอยู่ที่อื่น ดังนั้นแม้บริเวณใกล้ป่าประจะไม่มีชุมชนเกิดขึ้นใหม่ในช่วงนี้ แต่ว่าชุมชนที่มีอยู่เดิมก็ขยายตัวหรือมีประชากรเพิ่มขึ้นมาก

ในช่วงนี้ไม่เพียงมีคนเพิ่มขึ้นอีกมากในชุมชนใกล้ป่าประ แต่ว่าคนเหล่านี้หมายมั่นที่จะเข้ามาใช้ทรัพยากรในป่าประเพื่อสร้างรายได้อย่างจริงจัง คนเดิมที่ลงไปหลบภัยอยู่เบื้องล่างก็มีความรู้และประสบการณ์ในเรื่องนี้มากขึ้น และมีความตั้งใจกลับมาดำเนินการอย่างจริงจัง ญาติพี่น้องที่อพยพตามมาด้วยก็มีเป้าหมายชัดเจนว่าต้องการขึ้นไปทำอะไร คนที่พอมีเงินและเข้ามาซื้อที่ดินในเบื้องต้นเพื่อตั้งถิ่นฐานก็มีเป้าหมายชัดเจนว่าต้องการทำอะไร คนกลุ่มอื่นๆ ที่อพยพขึ้นมาในช่วงนี้ก็มีความหมายในทำนองเดียวกัน

เป้าหมายที่ว่านี้ก็คือการบุกเบิกพื้นที่ป่าประสำหรับทำสวนยางพารา และสวนกาแฟ ซึ่งในช่วงนั้นยางพาราได้เป็นพืชหลักในภาคใต้แล้ว และกาแฟกำลังเป็นพืชที่แพร่หลายอยู่ในหลายพื้นที่ในภาคใต้ โดยเฉพาะในพื้นที่สูง ซึ่งก่อนหน้านี้ในพื้นที่กรุงชิงได้มีการปลูกพืชทั้ง 2 ชนิดนี้บ้างแล้ว แต่อย่างน้อย และยังไม่ได้ขยายมายังบริเวณป่าประอย่างชัดเจนนัก เช่นนี้หมายความว่าป่าประได้ถูกบุกเบิกอย่างมากเพื่อรองรับผู้คน que เพิ่มขึ้นและเพื่อเป็นพื้นที่การปลูกยางและกาแฟอย่างจริงจังดังกล่าว

ที่จริงการบุกเบิกป่าประของชาวบ้านมีก่อนหน้านี้แล้ว แต่ยังมีไม่มากนักเพราะจำนวนชาวบ้านที่ยังไม่มากเท่ายุคนี้ และความคิดในเรื่องการทำสวนเชิงพาณิชย์ยังไม่ชัดเจน ช่วงก่อนหน้านี้ชาวบ้านยังมุ่งทำสวนแบบสวนสมรมเป็นหลัก ซึ่งรวมทั้งการปลูกยางพันธุ์พื้นเมืองและกาแฟปนอยู่ในสวนด้วย

การบุกเบิกป่าประหลังช่วงการสู้รบเป็นไปอย่างกว้างขวาง และเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในแง่ลักษณะพื้นที่ป่าที่ถูกบุกเบิก และขนาดที่ดินที่ผู้บุกเบิกต้องการขนาดที่กว้างขวางขึ้น

ช่วงก่อนหน้านี้การบุกเบิกพื้นที่ป่าจะเกิดขึ้นในบริเวณป่าที่มีต้นไม้เบาบาง เพราะง่ายต่อการบุกเบิกประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งพื้นที่ดังกล่าวยังคงมีอยู่มากพอสมควร ยังคงพอรองรับการบุกเบิกป่าได้

ทั้งนี้การบุกเบิกป่าเพื่อใช้เป็นพื้นที่ทำกินและตั้งบ้านเรือนจะทำให้ต้นไม้ถูกโค่นเพิ่มอีกมาก โดยในช่วงแรกที่มีการบุกเบิกป่ายังทำกันอยู่ในพื้นที่ที่มีต้นไม้เบาบางนั้น ต้นไม้ที่ถูก

โค่นยังเป็นต้นไม้ขนาดไม่ใหญ่นัก แต่ต้นไม้เล็ก ๆ ที่เคยเป็นพืชอาหารของชาวบ้าน เช่น สะตอ ลูกเหรีียง ลูกเนียง ลูกนาง จะถูกโค่นไปมาก

ในการจับจองและบุกเบิกป่าเป็นพื้นที่ส่วนส่วนตัวนั้นชาวบ้านสามารถทำได้โดยการถางป่าให้เป็นรอยรอบ ๆ พื้นที่ที่ต้องการจับจอง พอที่คนอื่นจะเห็นได้ เมื่อคนอื่นเห็นก็จะไม่จับจองซ้ำ หากผู้มาทีหลังไม่ทราบแน่ชัดว่าพื้นที่ที่ตนก่อนจองไว้ถึงไหนก็จะไปไถ่ถาม เพราะตามปกติชาวบ้านจะทำอะไรในป่าคนอื่นก็จะรู้ เพราะจะมีชาวบ้านเข้าออกป่าประปรายตลอด ใครรู้เข้าสักคนก็จะบอกต่อ ๆ กันไป ใครจองพื้นที่ได้ก็จะเข้าไปบุกเบิกเป็นพื้นที่สวน ในระยะแรกของการบุกเบิกก็จะปลูกขน้าไว้ เมื่อบุกเบิกและสร้างสวนได้ตามที่ต้องการแล้วชาวบ้านก็ทยอยขยายเข้าไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว

จึงได้ข้อสรุปเพิ่มเติมว่าต้นไม้ในป่าจะเริ่มถูกโค่นด้วยประโยชน์ในการนำไปใช้ในการก่อสร้าง ซึ่งกรณีนี้จะมีการโค่นเฉพาะไม้ใหญ่และที่เป็นไม้เนื้อแข็ง แต่ต่อมาถูกโค่นล้มอีกมากด้วยเหตุผลของการบุกเบิกที่ทำกิน กรณีนี้ไม่ว่าทุกประเภทมีโอกาสถูกโค่น

เมื่อการบุกเบิกป่าเข้าสู่ยุคใหม่ พื้นที่ป่าโปร่งก็ยังถูกบุกเบิกต่อไป แต่ที่เกิดขึ้นใหม่ออย่างชัดเจนคือ มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าที่ไม่ใช่ป่าโปร่ง ทั้งนี้เกิดจากการผลักดันของจำนวนคนที่ต้องการที่ทำกินมีมากขึ้นและความต้องการที่ดินในการทำสวนเชิงพาณิชย์ชัดเจนขึ้น ประกอบกับชาวบ้านมีเครื่องมือที่จะโค่นป่าได้ง่ายขึ้นคือเลื่อยยนต์ และพื้นที่ป่าโปร่งที่ใกล้และไปมาได้สะดวกเริ่มหมดไป การจับจองที่ดินที่ยังมีต้นไม้อยู่มิถึงเกิดขึ้น ซึ่งชาวบ้านสามารถทำได้สะดวกโดยไม่มีใครขัดขวาง แม้คณะกรรมการหมู่บ้านที่เกิดขึ้นเพื่อดูแลการตัดไม้ก็ไร้บทบาท เพราะกฎเกณฑ์ที่กรรมการคณะนี้ยอมรับคือชาวบ้านจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยป่า

คำถามสำหรับเหตุการณ์นี้คือการถือครองที่ดินในเขตป่าของชาวบ้านได้รับการรับรองจากใคร เพราะในขณะนี้เป็นที่ชัดเจนแล้วว่าการถือครองที่ดินเป็นทรัพย์สินส่วนตัวจะต้องได้รับการรับรองจากรัฐโดยการที่รัฐออกเอกสารสิทธิให้ ซึ่งแน่นอนว่าชาวบ้านคงไม่ได้เอกสารสิทธิเพราะที่ดินที่ชาวบ้านถือครองทำกินอยู่นั้นเป็นเขตป่าสงวน แต่ว่าชาวบ้านกลับมีความมั่นคงในการถือครองทำกิน เพราะว่าชาวบ้านได้รับการรับรองจากชุมชน การรับรองจากชุมชนก็คือเป็นที่รับรู้ของชาวบ้านและผู้นำชุมชน ซึ่งเท่ากับเป็นการรับรองโดยปริยายว่าชาวบ้านเป็นเจ้าของที่ดินที่ทำกินตรงนั้น ผลผลิตบนที่ดินนั้นเป็นของเจ้าของ ใครจะเข้าไปแย่งชิงไม่ได้ หรือกล่าวได้ว่าเจ้าของมีสิทธิกีดกันคนอื่นไม่ให้เข้าไปใช้ทรัพยากรบนที่ดินของตน

การรับรองสิทธิการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรโดยชุมชนเป็นพื้นฐานของการใช้ทรัพยากรร่วมกันของชาวบ้านมาแต่อดีต ซึ่งระบบการจัดการทรัพยากรของรัฐยังไม่เกิด

หรือยังเข้าไปไม่ถึง ชาวบ้านจึงสามารถที่จะบุกเบิกและถือครองที่ดินทำกินได้โดยไม่ต้องยุ่งเกี่ยวกับระบบของรัฐ และพอดีกับว่าในช่วงนั้นรัฐก็ไม่ได้สนใจเข้าไปดำเนินการอะไรกับพื้นที่ป่าประและการดำเนินการใช้ทรัพยากรของชาวบ้าน ชาวบ้านจึงมีอิสระดำเนินการได้ภายใต้ระบบการรับรองของชุมชน

ทั้งนี้ระบบการรับรองของชุมชนนั้นจะไม่ใช้ระบบการควบคุมบังคับ แต่เป็นระบบที่อธิบายด้วยหลักการการใช้ประโยชน์ คือถ้าชาวบ้านนำไปใช้ประโยชน์ก็ถือว่าทำได้ ส่วนการใช้ประโยชน์อย่างใดถือว่าถูกต้องก็ขึ้นอยู่กับหลักการทำแบบเดียวกับคนอื่น ๆ ดังนั้นการบุกเบิกป่าเพื่อถือครองที่ดินทำสวนเชิงพาณิชย์ซึ่งเป็นการกระทำโดยทั่วไปของชาวบ้าน ไม่จำกัดเฉพาะบางคนจึงถูกต้องตามกฎหมายของชุมชน เช่นนี้อาจจะมีผู้สงสัยว่าทำไมระบบของชุมชนจึงรองรับการโค่นป่าที่ไม่มีขอบเขตจำกัดเช่นนี้ ระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนไม่มีลักษณะของการอนุรักษ์ทรัพยากรหรือการนำทรัพยากรไปใช้แต่พอดีหรือ

คำอธิบายที่พออธิบายข้อสงสัยนี้ได้ก็คือระบบของชุมชนนั้นสอดคล้องกับการใช้ทรัพยากรเพื่อการยังชีพ เพราะการรับรองการแผ้วถางป่าของชุมชนก็ยังคงใช้หลักการเดิมของชุมชน คือรับรองสิทธิการใช้ประโยชน์ คือหากนำไปใช้ประโยชน์ก็ตัดไม้ได้ และเกณฑ์การพิจารณาประกอบก็คือชาวบ้านในชุมชนทำเหมือนกัน คือนำไปใช้ประโยชน์เหมือน ๆ กัน ก็คือว่าการใช้ประโยชน์นั้นถูกต้อง ซึ่งในสถานการณ์ปัจจุบันก็เป็นเช่นนี้คือ ชาวบ้านนำไปใช้ประโยชน์เหมือน ๆ กัน ปัญหาอยู่ที่ว่าการใช้ประโยชน์ของชาวบ้านในอดีตและในยุคนี้ต่างกัน คือในยุคนี้ชาวบ้านต้องการนำทรัพยากรไปขายเพื่อสร้างรายได้ตามแรงกระตุ้นของตลาด และรัฐเองก็ส่งเสริมหลักการเช่นนี้คือการนำทรัพยากรออกจากป่ามาสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ ดังจะเห็นจากการให้สัมปทานต่าง ๆ ในยุคนี้รัฐยังไม่สนใจเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรแต่อย่างใด ชุมชนตั้งตกลูกอยู่ภายใต้กระแสหลักนี้ และระบบของชุมชนก็ถูกนำมาให้ความหมายใหม่ในสถานการณ์เช่นนี้

ส่วนการเปลี่ยนแปลงด้านขนาดพื้นที่ทำกินนั้น พบว่ามีการบุกเบิกพื้นที่ทำกินในขนาดที่กว้างใหญ่มากกว่าเดิม เพราะพืชเศรษฐกิจที่ชาวบ้านต้องการปลูกอย่างจริงจังนั้นต้องทำในพื้นที่ใหญ่พอสมควร ประมาณว่าชาวบ้านแต่ละรายจะบุกเบิกพื้นที่ป่าประไม่ต่ำกว่า 15 ไร่

การบุกเบิกสร้างสวนของชาวบ้านในยุคนี้ถึงแม้มีเป้าหมายในการปลูกพืชเศรษฐกิจ แต่ว่าก็ไม่ได้โค่นต้นไม้ในพื้นที่ที่ตนจับจองและถือครองไว้ทั้งหมด แต่จะอยู่ในลักษณะที่ปลูกพืชหลักที่ตนต้องการปลูก เช่น ยาง กาแฟ แต่ยังรักษาดันไม้เดิมบางต้นไว้บ้างที่พอเห็นว่ายังมีประโยชน์อยู่ เช่น เก็บขายได้ เก็บไว้บริโภคได้ หรือปลูกพืชอื่นแซมไว้บ้าง ทั้งนี้เพราะพืชเชิงพาณิชย์

หลักทั้งยางและกาแฟราคาก็ไม่ได้ดีอะไรนัก อีกทั้งการปล่อยให้ไม้ต้นไม้เดิมอยู่บ้างและเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ก็ไม่ต้องดูแลอะไรเพิ่มเติม

การตัดไม้หรือโค่นไม้ในป่าประในขณะนี้ทำให้ไม้ในป่าลดลงอย่างรวดเร็ว หากเทียบกับระยะก่อนก็ถือว่าตัดเพิ่มขึ้นอย่างมาก ดังนั้นภายในระยะเวลาประมาณ 2 ปีการลดของต้นไม้ที่น่าตกใจสำหรับคนที่เห็นป่าประมาณาน เหตุผลประการแรกก็คือไม้ลดลงมาก “อย่างที่ไม่เคยคิดว่าจะเป็นไปได้” ไม้บางชนิดแทบจะหมดไปเลย “ไม้หลุมพอเคยมีมาก เหลือแต่ดอก” เหตุผลประการที่สองคือ เมื่อชาวบ้านจะพาไม้มาใช้ประโยชน์ทั้งส่วนตัวและเพื่อกิจสาธารณะก็ต้องเข้าไปหาไม้ไกลมาก จึงสร้างความยากลำบากให้อย่างมาก ซึ่งความรู้สึกเช่นนี้แน่นอนว่าคนในชุมชนใหม่ ๆ ไม่ค่อยรู้สึกนัก แต่อย่างชุมชนปากลงซึ่งเป็นชุมชนดั้งเดิมคนบางกลุ่มที่เห็นป่าและใช้ประโยชน์มาแต่เดิมได้เริ่มตั้งคำถามกับปรากฏการณ์นี้

ในปี 2527 ชาวบ้านปากลงกลุ่มหนึ่งได้คุยกันและพากันไปหาผู้ใหญ่บ้านเพื่อปรึกษากันถึงเรื่องป่าถูกทำลายดังกล่าว ซึ่งผู้ใหญ่บ้านก็เห็นสอดคล้องด้วย ผู้ใหญ่คนดังกล่าวในปัจจุบันเป็นผู้อาวุโสอยู่ในชุมชนบ้านปากลงจนถึงสภาพกาลในครั้งนั้นว่า

“เมื่อต่างคนต่างก็ต้องการตัดไม้ คนนั้นก็จะตัด คนนี้ก็จะตัด จนชาวบ้านเริ่มสังเกตเห็นว่าต้นไม้ใหญ่เริ่มลดน้อยลงไปเป็นจำนวนมาก และหากปล่อยให้มีการตัดกันตามอำเภอใจก็จะเกิดปัญหาความขัดแย้งในระหว่างกลุ่มชาวบ้านด้วยกันเอง อีกทั้งเริ่มมีนายทุนและกลุ่มคนภายนอกเข้ามาตัดไม้ในบริเวณป่าประเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านต้องเดินเข้าไปในป่าลึกขึ้นเพื่อจะตัดไม้มาใช้ประโยชน์ ซึ่งก็เริ่มหายากขึ้นจากเดิม จึงเริ่มพูดคุยหารือกันในประเด็นการเข้าไปตัดไม้กันมากขึ้น” (สวัสดิ์ มะค่อม, สัมภาษณ์)

สถานการณ์ดังกล่าวนี้คือชาวบ้านกลุ่มนี้กำลังเห็นว่าการเข้าถึงทรัพยากรอย่างเสรีจะทำให้ไม่สามารถรักษาพื้นที่ป่าได้ ผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านกลุ่มดังกล่าวจึงพากันไปหานายอำเภอ และปลัดอำเภอ ซึ่งขณะนั้นพื้นที่ดังกล่าวยังคงสังกัดอำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช (ภายหลังสังกัดกิ่งอำเภอนบพิตำและต่อมาได้เปลี่ยนเป็นอำเภอนบพิตำตามลำดับ) ปรากฏว่านายอำเภอและปลัดอำเภอเห็นสอดคล้องด้วย จึงเห็นชอบร่วมกันที่จะให้หมู่บ้านโดยผู้ใหญ่บ้านออกกฎเกณฑ์ในการตัดไม้ ซึ่งผู้ใหญ่บ้านและคณะก็ได้ร่วมกันออกกฎเกณฑ์มีสาระพอสรุปได้ว่า ห้ามบริษัทสัมปทานเข้ามาตัดไม้ในเขตป่าประ และชาวบ้านห้ามตัดไม้

ทุกประเภทในป่าประชันเดียวกัน หากใครฝ่าฝืนก็จะมีกรจับกุม ทั้งนี้เพราะผู้ใหญ่บ้านมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมาย เมื่อจับกุมได้แล้วทางคณะกรรมการหมู่บ้านก็จะเจรจาให้ยอมเสียค่าปรับเป็นเงินสดตามที่คณะกรรมการประกาศคู่กับระเบียบกฎเกณฑ์การใช้ป่าไว้

ทั้งนี้นอกจากจะมีการประกาศกฎเกณฑ์นี้ให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทราบแล้ว ยังมีการจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านจำนวน 13 คน โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน เพื่อดูแลให้กฎระเบียบที่ประกาศมีผลในทางปฏิบัติ คณะกรรมการดังกล่าวได้จัดเวรยามการเข้าไปสำรวจป่าเป็นช่วงๆ เวียนสลับกันไป โดยมีชาวบ้านจำนวนหนึ่งร่วมเป็นเวรยามด้วย นอกจากนี้คณะกรรมการยังรับฟังข้อมูลที่ชาวบ้านนำมาบอกอีกด้วย หากพบใครฝ่าฝืนกฎก็จะมีกรจับกุม ในช่วงที่เกิดกรรมการชุดนี้บ้านทับน้ำเต้าและบ้านห้วยตงซึ่งเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ชายป่าประชันอยู่ในหมู่เดียวกับบ้านปากกล

หากถามว่ากฎเกณฑ์และคณะกรรมการดังกล่าวมีผลในการปฏิบัติมากน้อยแค่ไหน คำตอบก็คือไม่ชัดเจนนัก เพราะหากกล่าวถึงพื้นที่ที่คณะกรรมการหมู่บ้านนี้ดูแลเฉพาะพื้นที่ป่าที่อยู่ด้านเหลี่ยมเขาขึ้นที่ด้านบ้านทับน้ำเต้า ส่วนพื้นที่อีกเหลี่ยมเขาหนึ่งที่ต้องขึ้นด้านบ้านห้วยตงไม่ได้ไปดูแล เพราะเดิมข้ามเหลี่ยมเขาไปไม่ได้ หรือจะไปเดินขึ้นทางบ้านห้วยตงก็ไกลเกินไป หากพิจารณาถึงการตัดไม้ที่เกิดขึ้นจริงก็พบว่าบริษัทไม้สัมปทานยังคงเข้ามาตัดไม้ได้อยู่ แต่ก็มีข้อจำกัดมากขึ้น คือไม่สามารถเอาคนงานเข้ามาตัดได้อย่างโจ่งแจ้งเช่นเดิม แต่ต้องเข้ามาแอบตัดไม้ และอีกวิธีการหนึ่งที่ใช้มากคือจ้างชาวบ้านตัดให้

เมื่อเป็นเช่นนี้หมายความว่าชาวบ้านยังคงตัดไม้ขายกันอยู่ใช่ไหม คำตอบคือใช่ ถ้าเช่นนั้นกรรมการหมู่บ้านที่ได้รับการแต่งตั้งให้ดูแลเรื่องนี้ไม่รู้หรือ คำตอบคือรู้ ผู้ที่เคยเป็นกรรมการท่านหนึ่งเล่าให้ฟังว่ากรรมการก็รู้กันอยู่ และเคยพบทับที่ชาวบ้านสร้างขึ้นไว้สำหรับตัดไม้ เมื่อพบก็ต้องแกล้งเดินเลียงไปทางอื่นเพื่อไม่ให้พบร่อยรอยการตัดไม้หรือผู้ที่กำลังตัดไม้ เหตุผลก็คือคณะกรรมการและคนตัดไม้ส่วนใหญ่ก็เป็นญาติพี่น้องหรือมิตรสหายกันทั้งนั้น จับได้ก็ทำอะไรกันไม่ได้ และโดยความเป็นจริงคณะกรรมการและญาติพี่น้องต่างก็อาศัยหาประโยชน์จากป่าไม้แตกต่างจากชาวบ้านทั่วไปเช่นกัน

ดังนั้นการตัดไม้ของชาวบ้านทั้งเพื่อการใช้ประโยชน์เองและเพื่อขายจึงไม่ค่อยได้รับผลกระทบนัก เพียงแต่ทำอย่างไรไม่ให้โจ่งแจ้งเกินไป ทั้งความคิดของชาวบ้านและคณะกรรมการจะตรงกันคือเมื่อเป็นประโยชน์ของชาวบ้านจะห้ามกันได้อย่างไร พร้อมกับปิดปัญหาไปสู่ภายนอกว่าหากตัดไม้กันเฉพาะชาวบ้านปากก็ไม่เสื่อมโทรม เพราะชาวบ้านจะใช้ประโยชน์ไม้ไม่มาก และถึงแม้จะตัดขายก็ไม่มาก เพราะไม่สามารถขนไปขายที่ไหนได้ ไม้จะเสื่อมโทรมเพราะว่ามีนายทุนข้างนอกเข้ามาตัด

ดูเหมือนกฎเกณฑ์การตัดไม้และคณะกรรมการหมู่บ้านที่เกิดขึ้นดังกล่าวมีเป้าหมายเพื่อกีดกันนายทุนจากภายนอกโดยตรง ทั้งนี้เป็นเพราะที่ผ่านมาชาวบ้านให้น้ำหนักกับการเข้ามาตัดไม้ของบริษัท ซึ่งมีศักยภาพในการตัดและตัดในจำนวนที่ไม่จำกัด แต่เมื่อทางบริษัทปรับกลยุทธ์ไปว่าจ้างให้ชาวบ้านตัดไม้ให้ การแทรกแซงของคณะกรรมการก็หายไป ดังพบว่าในระยะแรกที่ประกาศกฎระเบียบนี้คนตัดไม้จากบริษัทสัมปทานยังเข้ามาตัดไม้เหมือนเดิม จึงถูกคณะกรรมการควบคุมตัวไปปรับตามระเบียบที่ประกาศไว้ แต่เมื่อทางบริษัทสัมปทานปรับตัวมาว่าจ้างชาวบ้านให้แอบตัดให้ การจับกุมก็ไม่ปรากฏอีก

หากพิจารณาถึงการบุกเบิกป่าประเพื่อถือครองเป็นที่ทำกินดังกล่าวรายละเอียดมาแล้ว อาจเห็นได้ชัดเจนขึ้นว่าการเคลื่อนไหวของคณะกรรมการดังกล่าวไม่ได้มุ่งสร้างการกีดกันชาวบ้านในการเข้าไปใช้ทรัพยากรในป่าประนัก เพราะคณะกรรมการยังอนุญาตให้ชาวบ้านบุกเบิกป่าเป็นพื้นที่สวน แม้ว่าอดีตคณะกรรมการท่านหนึ่งจะบอกว่าพื้นที่ที่ชาวบ้านจะบุกเบิกได้จะต้องเป็นพื้นที่ป่าในส่วนที่มีต้นไม้ต้นน้อย และใครจะบุกเบิกต้องขออนุญาตจากคณะกรรมการ หากไม่ขออนุญาตคณะกรรมการก็จะตามไปดู แต่ตามข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นก็คือชาวบ้านก็ยังโค่นป่าที่มีต้นไม้ต้นน้อยและโค่นไม้ต้นใหญ่ด้วย ซึ่งอดีตคณะกรรมการท่านหนึ่งบอกว่าคณะกรรมการก็รู้แต่ต้องทำเป็นไม่รู้ เพราะเป็นชาวบ้านด้วยกัน

เมื่อพิจารณาปรากฏการณ์นี้พอพิจารณาได้ว่าคณะกรรมการดังกล่าวต้องการกีดกันการเข้ามาตัดป่าของนายทุนเป็นหลัก ส่วนชาวบ้านก็ยังอยู่ภายใต้ข้ออ้างว่าชาวบ้านต้องการพื้นที่ทำกิน และชาวบ้านไม่ทำลายความสมบูรณ์ของป่า เพราะตัดเพียงนำไปสร้างสิ่งก่อสร้างที่จำเป็นต่อชีวิต และโค่นเพียงป่าที่มีต้นไม้ต้นน้อยเพื่อสร้างพื้นที่สวน

ดังนั้นการกำเนิดขึ้นของกฎเกณฑ์และคณะกรรมการเพื่อดูแลสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรในป่าประจึงสามารถพิจารณาได้ 2 ด้าน ด้านแรกคือการควบคุมไม่ให้เกิดการใช้ทรัพยากรในป่าประแบบเสรี คือต้องใช้ภายใต้ระเบียบกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ซึ่งก็สามารถเห็นผลระดับหนึ่ง คือทำให้บริษัทที่ได้รับสัมปทานตัดไม้ต้องลักลอบเข้ามาตัดไม้ในป่าประแบบหลบซ่อน คือไม่สามารถทำได้อย่างโจ่งแจ้งเหมือนเดิม และทำให้ชาวบ้านบางส่วนที่กลัวจะมีปัญหากับตนและครอบครัวทั้งในปัจจุบันและอนาคตยอมเชื่อและปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ที่ประกาศ แม้ว่าจะมีเป็นส่วนใหญ่ก็ตาม

ในขณะที่อีกด้านหนึ่งก็มีน้ำหนักไม่น้อยที่จะสรุปว่าระเบียบกฎเกณฑ์และคณะกรรมการที่เกิดขึ้นทำให้สิทธิการเข้าถึงทรัพยากรในป่าประของชาวบ้านมีความมั่นคง ไม่ถูกลิดรอน ควบคุม หรือแย่งชิงจากฝ่ายอื่น คือชาวบ้านยังสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่า

ประได้ตามต้องการ โดยไม่หวั่นวิตกจากการถูกแย่งชิงจากนายทุน และถูกจับกุมจากทางราชการ เพราะคณะกรรมการชุดนี้เกิดขึ้นมาอย่างเป็นทางการ สำหรับกรณีการเข้ามาแย่งชิงของนายทุน หากจะทำได้ต้องแบ่งปันผลประโยชน์ให้แก่ชาวบ้าน เช่น การจ้างชาวบ้านโค่นไม้ให้ของบริษัท สัมปทาน และการซื้อที่ดินในเขตป่าจากชาวบ้านที่บุกเบิกและถือครองอยู่

หากพิจารณากรณีที่คณะกรรมการหมู่บ้านดำเนินการสอดส่องตรวจตราเฉพาะ ด้านเหลื่อมเขาบ้านทับน้ำเต้า และไม่ไปทางด้านบ้านห้วยตงซึ่งอยู่ในเขตปกครองหมู่บ้านเดียวกัน ก็อาจเข้าใจได้ว่าเพราะคนจากบ้านปากลงไม่ได้ไปหากินในป่าด้านเหลื่อมเขาบ้านห้วยตง คณะกรรมการจึงมุ่งคุ้มครองหรือสร้างความมั่นคงให้แก่กลุ่มญาติพี่น้องของตนเองเป็นในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในป่าประเภทบ้านน้ำเต้าเป็นหลัก ถ้าพิจารณาได้เช่นนี้ก็ยิ่งชัดเจน ขึ้นว่าบทบาทของระเบียบกฎเกณฑ์และคณะกรรมการหมู่บ้านน่าจะอยู่ที่สร้างความความมั่นคง ให้แก่ชาวบ้านมากกว่าการควบคุมไม่ให้ชาวบ้านใช้ทรัพยากรแบบล้นเกิน (overuse)

หากพิจารณาถึงการโค่นต้นไม้และการบุกเบิกพื้นที่ป่าประเป็นพื้นที่สวนดังกล่าว จะเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรในป่าประ 2 ลักษณะ ลักษณะแรก เป็นการเข้าถึง ทรัพยากรโดยเสรี หมายถึงทุกคนแย่งชิงกันตัดไม้โดยไม่ต้องคำนึงถึงกฎเกณฑ์ข้อห้ามใด ๆ ลักษณะเช่นนี้จะเกิดจากทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป ไม่สามารถจับจองไว้ใช้ประโยชน์ต่อไปได้ คือ ต้นไม้ แต่ในระยะหลังชุมชนสามารถสร้างกฎเกณฑ์และคณะกรรมการขึ้นมาดูแล ทำให้สามารถ ควบคุมการตัดไม้ได้ในบางระดับ ลักษณะที่สอง เป็นการเข้าถึงทรัพยากรในฐานะทรัพย์สินส่วนตัว ได้แก่การจับจองที่ดินในพื้นที่ป่าเป็นที่สวน คือชาวบ้านสามารถจับจองพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ ส่วนตัว แบบน่าจะเป็นสิทธิโดยสมบูรณ์ (absolute rights) ด้วย เพราะต่อมาสามารถซื้อขายกันได้ แม้จะไม่ได้เอกสารสิทธิรับรองจากรัฐก็ตาม

1.3 การหาของป่าอื่นๆ

ในยุคนี้ของป่าหลัก ๆ ที่ชาวบ้านเคยหาจากป่าประ เช่น สะตอ ลูกเหริย ลูกเนียง ลูกนาง ยังคงมีความสำคัญเช่นเดิม แต่ภายใต้บริบทที่เปลี่ยนไป คือ ประการแรกจำนวนคนเข้ามา หาเพิ่มขึ้นมาก ประการที่สอง การเชื่อมโยงกับตลาดของของป่าเป็นไปด้วยความสะดวกมากขึ้น เป็นลำดับ การเก็บของป่าของชาวบ้านจึงมีเป้าหมายเพื่อขายมากขึ้นเป็นลำดับด้วย ประการที่สาม การใช้ทรัพยากรในป่าประมีแนวโน้มไปสู่ลักษณะการเข้าถึงทรัพยากรของบุคคลที่ต้องการ ความมั่นคงในการเข้าถึง ซึ่งเปลี่ยนแปลงสิทธิการเข้าถึงเป็นแบบเสรี และแบบทรัพย์สินส่วนบุคคล ชัดเจนมากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงสิทธิในการเข้าถึงของป่าของชาวบ้านก็เป็นไปตามอิทธิพลของบริบทดังกล่าวอย่างชัดเจน

ในช่วงเริ่มต้นของยุคนี้จะเป็นรอยต่อของการใช้สิทธิการเข้าถึงของป่าในยุคก่อนแล้วค่อย ๆ ปรับตัวเองไปตามบริบทการเปลี่ยนแปลงชัดเจนขึ้น คือการปรับไปสู่การเข้าถึงแบบเสรี (open access)

ปรากฏการณ์แรกเลยที่พบคือ การเก็บผลผลิตของต้นไม้บางลักษณะที่ต้องรอผลผลิตดังกล่าวล่วงมาจากต้น คือชาวบ้านจะเก็บผลที่ตกอยู่ใต้ต้น เปลี่ยนไปสู่การขึ้นไปเก็บบนต้น เช่น การเก็บลูกเหวี่ยง ลูกเนียง ลูกนาง ซึ่งการเก็บแบบขึ้นไปเก็บบนต้นนี้แต่เดิมปรากฏเฉพาะไม้ที่ผลผลิตจะไม่ร่วงมาข้างล่างในระยะที่ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ได้ เช่นกรณีของสะตอ ดังรายละเอียดที่กล่าวมาแล้ว

ลักษณะสิทธิการเข้าถึงของป่าที่เปลี่ยนไปเช่นนี้ก็เพราะชาวบ้านต้องการเข้าถึงของป่านั้นเป็นคนแรก และมากพอที่จะทำให้ตนสามารถนำไปขายสร้างรายได้ การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ก็หมายความว่าหากใช้สิทธิตามเดิมชาวบ้านบางส่วนอาจจะไม่ได้ของป่าที่ต้องการในบางวัน และ/หรือเก็บได้น้อยเกินไปที่จะนำไปขายสร้างรายได้ โดยเฉพาะกฎเกณฑ์ของตลาดนั้นถ้าชาวบ้านมีผลผลิตมากก็ขายได้เงินมาก เมื่อมีเงินมากก็สามารถซื้อหาของกินของใช้ได้มาก เมื่อของป่ากลายเป็นของที่ขายได้เงินชาวบ้านก็เข้าสู่วิธีการเก็บของป่าให้ได้มากที่สุดตามที่ตลาดต้องการ ปรากฏการณ์นี้จะเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการคิดถึงคนอื่น การคำนึงถึงกฎเกณฑ์ที่ดำเนินมานาน้อยลง ยิ่งของป่าชนิดใดเป็นที่ต้องการของตลาดปรากฏการณ์เช่นนี้ก็จะยิ่งชัดเจนกว่าชนิดอื่น ซึ่งการเก็บสะตอ ลูกเหวี่ยง ลูกเนียง ลูกนาง เป็นตัวอย่างในกรณีได้ดี

กรณีเช่นนี้จะพบได้ในเงื่อนไขที่ของป่านั้นมีจำกัด ในขณะที่ความต้องการของตลาดนั้นไม่จำกัด ดังตัวอย่างสะตอ ลูกเหวี่ยง ลูกเนียง ลูกนาง ที่เป็นอาหารหลักของคนใต้ตลอดมา และป่าในพื้นที่กรุงชิงเป็นแหล่งผลิตสำคัญตลอดมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากกรณีนี้ก็คือการเก็บของป่าที่ผูกพันอยู่กับการที่ของป่าแก่ได้ที่จริง ๆ จึงจะเก็บ ดังจะเห็นจากกรณีการรอเก็บของป่าที่ร่วงมาอยู่ใต้ต้น หรือการขึ้นไปเก็บบนต้นอย่างสะตอ ก็ต้องรอฝักแก่ได้ที่จริง ที่ยังแก่ไม่ได้ที่ก็ปล่อยให้ร่วงให้แก่ ได้เปลี่ยนไปสู่ระยะพอกินได้เก็บมาแล้ว เพราะหากปล่อยให้คนอื่นก็มาเก็บไปเสียก่อน

กระบวนการเกิดปรากฏการณ์นี้พบว่าค่อย ๆ เกิดขึ้นจากการที่คนเพิ่มมากขึ้น และการนำผลผลิตไปขายในตลาดทำได้ง่ายขึ้น โดยจะมีคนใหม่ๆ ที่ไม่เคยผูกพันกับกฎระเบียบของชุมชนมาก่อนเริ่มใช้วิธีการของตนที่จะเข้าถึงของป่าได้ก่อนคนอื่น และมากเท่าที่

ต้องการ โดยคิดว่าของป่าเกิดขึ้นโดยธรรมชาติไม่มีใครเป็นเจ้าของ ในขณะที่ชาวบ้านแต่เดิมก็เรียนรู้กฎเกณฑ์ของชุมชนแบบชีวิตประจำวันอย่างไม่รู้ตัว รู้มาจากการเติบโตขึ้นมาในชุมชน เห็นใครทำอะไรเรียนรู้และทำต่อ ๆ กันมา ไม่มีการสอนอย่างเป็นทางการ ไม่มีการกำหนดเป็นข้อ ๆ ชัดเจน เมื่อมีคนไม่ทำตามนั้นก็ไม่ได้ชัดเจนว่าผิดถูกประการใด หรือตนจะว่าอะไรได้เมื่อคนกลุ่มนี้ เพิ่งขึ้นมาใหม่ ประกอบกับชาวบ้านก็รับรู้เพิ่มขึ้นจากการเชื่อมต่อกับตลาดว่าของป่าเหล่านี้สามารถทำรายได้ได้ดี ทิศทางหลักของการปรับตัวจึงไม่ใช่การยืนยันถึงกฎเกณฑ์ของชุมชนให้ ผู้มาใหม่ได้ทราบ แต่คือการค่อย ๆ ปรับตัวไปทำตามผู้มาใหม่ เมื่อนานเข้าการกระทำนี้จึงกลายเป็น กระแสหลักของสิทธิการเข้าถึงของป่าดังกล่าว และกลายเป็นการเข้าถึงของป่าแบบเสรีชัดเจนขึ้น ผู้สูงอายุท่านหนึ่งเล่าถึงเหตุการณ์ในช่วงนั้นว่า “ตั้งแต่ลูกเนียง ลูกนาง ขายดี คนนิยมกินกันทั้ง ลูกอ่อนลูกแก่ เก็บไปขายได้หมด หากินไม่ค่อยทันขาย ชาวบ้านจึงไม่รอเก็บกันแล้ว หากเจอต้นไม้เป็นลูกก็ป็นขึ้นเก็บเอาไปขายกันเลย” (เอิน สุตพุม, สัมภาษณ์)

ประมาณว่าในช่วงต้นทศวรรษ 2510 เป็นต้นมาในป่าประการเปลี่ยนแปลงที่ว่านี้ สามารถมองเห็นได้และเข้มข้นมากขึ้นเรื่อย ๆ ในช่วงการสู้รบระหว่างพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย กับฝ่ายทหารของรัฐบาลไทย ในสมรภูมิกรุงชิงยังดำเนินอยู่ การเก็บของป่าก็ซบเซาไป เนื่องจากความไม่ปลอดภัยดังกล่าวรายละเอียดมาแล้ว แต่หลังปี 2525 เมื่อเหตุการณ์สู้รบสงบลง คนกลับขึ้นมาตั้งถิ่นฐานและมีผู้อพยพขึ้นไปเพิ่มเติมอีกมาก และเป็นช่วงเวลาที่ตลาดเชื่อมโยงกับ ชุมชนเข้มข้นมากขึ้นกว่าช่วงก่อน ดังนั้นชาวบ้านที่เข้าไปเก็บของป่าในป่าประกันมากในระยະนี้ ก็เข้าถึงของป่าประเภทสะตอ ลูกเหวี่ยง ลูกเนียง ลูกนาง ในลักษณะการเข้าถึงโดยเสรีเช่นเดียวกับ ก่อนหน้านี้

ในช่วงนี้นอกจากของป่าจะถูกเก็บในลักษณะดังที่กล่าว ยังพบว่าต้นไม้อันเป็น แหล่งที่มาของของป่าดังกล่าวได้รับผลกระทบโดยตรงจากการเข้าไปบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อถือครอง เป็นพื้นที่ทำสวน โดยการบุกเบิกพื้นที่ดังกล่าวจะเริ่มต้นด้วยการโค่นต้นไม้ที่อยู่ในพื้นที่นั้น ซึ่งพบว่าต้นสะตอ ต้นเหวี่ยง ต้นเนียง ต้นนาง ถูกโค่นไปจำนวนมาก และเป็นการโค่นที่ชอบธรรมชาติ เพราะได้รับการยอมรับจากระเบียบกฎเกณฑ์และคณะกรรมการหมู่บ้านที่จัดตั้งขึ้นในปี 2527 เพื่อ ดูแลเรื่องการตัดไม้ทำลายป่า เพราะถือว่าการตัดไม้ในพื้นที่ที่มีต้นไม้เบาบาง และเหมาะแก่ การให้ชาวบ้านถือครองพื้นที่ส่วนนั้นเป็นสมบัติส่วนตัว

ของป่าอีกประเภทหนึ่งที่คนหากันมากมาแต่อดีตถึงปัจจุบันคือผึ้ง ซึ่งพบว่าสิทธิ การเข้าถึงช่วงนี้ก็มีเปลี่ยนแปลงเช่นกัน ที่เห็นได้ชัดเจนคือในกรณีของผึ้งร้าง คือผึ้งรังเล็กที่ทำรัง ตามต้นไม้ต่าง ๆ ที่ไม่สูงนัก หรือตามพุ่มไม้ ชาวบ้านคนเดียวสามารถดีได้

แต่เดิมการตีผึ้งต้องรอให้รังผึ้งแก่ได้ที่จึงตีได้ เมื่อใครพบรังผึ้งก่อนก็ให้ทำเครื่องหมายปักกำจอบไว้เพื่อรอให้รังผึ้งแก่จึงกลับมาตี แต่ในยุคใหม่นี้การใช้สิทธิการเข้าถึงลักษณะนี้หมดความหมายไป เนื่องจากการปักกำไม่มีหลักประกันของการจองแล้ว คือชาวบ้านไม่สนใจเรื่องการจองของผู้มาก่อน เครื่องหมายปักกำที่ทำไว้จึงไม่มีใครสนใจ ผู้มาทีหลังเมื่อพบรังผึ้งแม้จะมีเครื่องหมายปักกำแสดงสิทธิการจองไว้ก็จะตีเลย โดยไม่สนใจสิทธิผู้มาก่อนหรืออายุของรังผึ้ง เมื่อสิทธิการจองถูกละเมิดบ่อยขึ้น ชาวบ้านคนแรกที่พบรังผึ้งจึงไม่รอให้รังผึ้งแก่ เมื่อพบก็ตีเลย โดยพยายามหาวิธีที่จะทำให้ผึ้งรังอ่อนขายได้ หากรังอ่อนนั้นพอนำผึ้งแล้วก็จะบีบเอาน้ำผึ้งเท่าที่มี แต่หากผึ้งรังนั้นอ่อนมากยังไม่มีน้ำผึ้ง ชาวบ้านก็จะนำไปตอมมาห่อรังผึ้งนั้นแล้วนำไปนั่งให้สุก จากนั้นก็นำไปขายได้ มีคนจำนวนไม่น้อยที่นิยมบริโภคผึ้งลักษณะนี้ เนื่องจากกลิ่นหอมและรสชาติหวานมัน ผู้ขอปรับเปลี่ยนกระทันหันหนึ่งบอกว่า “มันหอม เหนียวกับไปตอม กินแล้วหวานมัน” (เสียงม กลิ่นทานตะวัน, สัมภาษณ์)

จะเห็นได้ว่าการตีผึ้งลักษณะนี้เป็นการเข้าถึงทรัพยากรแบบเสรีเช่นกัน เพราะเป็นความพยายามที่จะเข้าถึงทรัพยากรก่อนคนอื่น โดยไม่สนใจว่าจะเกิดผลต่อทรัพยากรอย่างไร หรือใช้ทรัพยากรคุ้มค่าหรือไม่

การเปลี่ยนแปลงสิทธิการเข้าถึงกรณีการตีผึ้งรูดังที่กล่าวนี้ไม่ได้เปลี่ยนแปลงทันทีทันใด แต่เกิดขึ้นในกระบวนการและช่วงเวลาเช่นเดียวกับการเก็บของป่าอื่น ๆ ที่กล่าวถึงมาแล้ว

สำหรับการตีผึ้งยวนนั้นยังคงสิทธิการเข้าถึงแบบเดิมไว้ คือเจ้าของเดิมจะคงมีสิทธิตีผึ้งที่ขึ้นบนต้นไม้ต่อไป ทั้งนี้เพราะผึ้งยวนเป็นผึ้งขนาดใหญ่ ทำรังขนาดใหญ่จำนวนมาก บนต้นไม้สูงการตีต้องใช้คนมากและมีขั้นตอนที่เอิกเกริก ไม่สามารถแอบตีโดยไม่ให้เจ้าของพื้นที่ที่จองไว้รู้ได้ จึงไม่มีใครกล้าจะไปตีผึ้งดังกล่าวที่ขึ้นอยู่บนต้นไม้ที่มีเจ้าของสิทธิอยู่ก่อนแล้ว แต่เหตุผลของการไม่กล้าต่างกันไป โดยสมัยก่อนมีนัยของสิ่งศักดิ์สิทธิ์รวมอยู่ด้วย คือผึ้งดังกล่าวเป็นผึ้งของเจ้าป่าเจ้าเขา คนตีต้องรู้คาถาอาคม แต่การไม่กล้าตีสมัยนี้มีน้ำหนักอยู่ที่กลัวมีเรื่องกับเจ้าของสิทธิเดิม

นอกจากนี้ในยุคนี้ช่วงท้าย ๆ ยังพบถึงการถือครองเอาของป่าที่คนเคยเก็บได้โดยเสรีเป็นสมบัติส่วนตัวด้วย กรณีนี้เกิดจากการขยายตัวของารบุกเบิกป่าเป็นที่ทำกิน ซึ่งเจ้าของผู้ถือครองที่ดินที่บุกเบิกนั้นได้ยึดเอาต้นไม้ป่าที่อยู่ในพื้นที่จับจองนั้นเป็นของส่วนตัวด้วย หากเขาไม่โค่นทิ้งและปล่อยให้ดอกออกผล ผลผลิตที่เกิดขึ้นชาวบ้านคนอื่น ๆ จะไปเก็บไม่ได้ ไม่เพียงเท่านั้นยังพบว่าเจ้าของสวนที่บุกพื้นที่ป่าดังกล่าวยังเลยออกไปจับจองต้นไม้ป่าบริเวณที่อยู่รอบ ๆ ที่สวน

ของตนได้ ซึ่งแน่นอนว่าว่าต้นไม้ที่จับจองเป็นทรัพย์สินส่วนตัวนี้ต้องให้ผลผลิตที่นำไปขายได้ เช่น ลูกประ สะตอ ลูกเหริยง ลูกเนียง ลูกนาง โดยเจ้าของสวนจะไปวางใต้ต้นไม้ให้เตียนไว้ คนอื่นก็จะยอมรับสิทธินี้ จนต่อมาเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าต้นไม้ป่าพวกนี้เป็นของเจ้าของสวนที่อยู่ใกล้ ๆ แม้จะไม่ได้วางใต้ต้นไม้ให้เตียนไว้ก็ตาม

กรณีเช่นนี้รวมถึงการทำรังของผึ้งด้วย หากผึ้งไปทำรังบนต้นไม้ในพื้นที่ใด เจ้าของผู้จับจองพื้นที่นั้นไว้ก็จะเป็นเจ้าของรังผึ้ง คนอื่นจะไปตีไม่ได้ รวมถึงรังผึ้งที่อยู่บนต้นไม้ที่อยู่ใกล้สวนและถือว่าต้นไม้เป็นของเจ้าของสวนนั้นด้วย

2. การเปลี่ยนแปลงสิทธิการใช้ประโยชน์

สิทธิการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรจะถูกติดกับสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรคือ จะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างสัมพันธ์กัน โดยหากมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะสิทธิการเข้าถึงก็จะเปลี่ยนแปลงลักษณะสิทธิการใช้ประโยชน์ไปด้วย เช่น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงสิทธิการเข้าถึงไปเป็นแบบเสรี และ/หรือแบบแบบทรัพย์สินส่วนตัว สิทธิการใช้ประโยชน์ก็จะออกมาในรูปที่บุคคลต้องการได้ทรัพยากรให้มากที่สุดเพื่อใช้ทรัพยากรนั้นอย่างเต็มที่สำหรับการขาย หากสิทธิการใช้ประโยชน์ทรัพยากรนั้นสามารถทำให้ผู้เข้าถึงทรัพยากรในบริบทของยุคสมัยนั้น ๆ พึงพอใจก็จะทำให้ระบบสิทธิการเข้าถึงที่เป็นอยู่มีความมั่นคง หากสิทธิการใช้ประโยชน์มีปัญหาคือทำให้ผู้ใช้สิทธินั้นไม่สามารถนำทรัพยากรมาตอบสนองของความต้องการที่เกิดขึ้นเพียงพอ ก็จะทำให้เกิดแรงผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบสิทธิการเข้าถึง

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าระบบสิทธิการใช้ประโยชน์ในยุคเดิมอิงอยู่กับหลักการ 3 ประการ คือ ประการแรก นำทรัพยากรมาใช้เท่าที่จำเป็น ซึ่งก็เน้นที่การบริโภคนครวเรือนเป็นหลัก มีการนำไปแลกเปลี่ยนซื้อขายและการฝากคนรู้จักบ้างอีกเล็กน้อย เพื่อให้สามารถซื้อหาสิ่งของที่ขาดแคลนมาใช้ในการดำรงชีวิตได้ หลักการข้อนี้จะคำนึงถึงการให้คนอื่นมีโอกาสนำทรัพยากรดังกล่าวไปใช้ได้เช่นเดียวกันตน ทั้งนี้เพราะในขณะนั้นคนในชุมชนมีน้อย และส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน ประการที่สอง นำทรัพยากรมาใช้อย่างคุ้มค่า คือต้องให้ทรัพยากรประเภทนั้น ๆ แก่ได้ที่เสียก่อนจึงนำมาใช้ และประการที่สาม จะต้องไม่ใช่แบบทำลายทรัพยากร

ในยุคหลังสัมปทานเหมืองแร่และสัมปทานป่าไม้นี้ หลักการของสิทธิการใช้ประโยชน์ดังกล่าวค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไป ทั้ง 3 ประการ

เงื่อนไขสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงก็คือการเกิดถนนเชื่อมต่อกับตลาดอย่างสะดวกมากขึ้น ทำให้ในด้านหนึ่งสามารถนำผลผลิตจากป่าประลงสู่ตลาดในพื้นที่ล่างได้

สะดวกขึ้น ในขณะที่อีกด้านหนึ่งอิทธิพลของเศรษฐกิจแบบใหม่ทั้งในแง่การผลิตและการบริโภคก็เข้าสู่ชุมชนในเขตพื้นที่ป่าประไ้ได้มากขึ้น นอกจากนี้การเกิดถนนยังทำให้เกิดเงื่อนไขอีกประการหนึ่งตามมาและมีผลโดยตรงต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประเช่นกัน คือ การหลั่งไหลของคนจากพื้นล่างขึ้นเขาเพื่อบุกเบิกที่ทำกิน พร้อมกับความคิดในเรื่องการปลูกพืชเศรษฐกิจแบบใหม่

การเชื่อมต่อกับตลาดสะดวกขึ้นมีผลทำให้อิทธิพลของตลาดมากระตุ้นให้ชาวบ้านนำของป่าออกมาขายเพื่อหาประโยชน์ ซึ่งการขายดังกล่าวไม่มีจำกัด ยิ่งนำมาขายมากก็ได้เงินมาก ทั้งนี้เพื่อนำเงินไปซื้อหาสิ่งของสำหรับการบริโภค ตลาดสำคัญในยุคนี้คือตลาดท่าศาลา อยู่ห่างจากชุมชนริมป่าประประมาณ 45 กิโลเมตร ตลาดนี้เป็นตลาดระดับอำเภอจึงมีผู้มาจับจ่ายใช้สอยมากพอสมควร มีทั้งชาวบ้านที่ซื้อหาไปบริโภค และพ่อค้าแม่ค้าคนกลางที่ซื้อไปขายต่อ

ตลาดลงมาคือตลาดโรงเหล็กซึ่งตั้งอยู่ริมถนนสายที่จะลงไปตลาดท่าศาลา เช่นเดียวกัน อยู่ห่างจากชุมชนริมป่าประประมาณ 15 กิโลเมตร แต่ตลาดนี้เป็นตลาดในระดับท้องถิ่น จึงมีขนาดเล็กและขายได้ไม่มาก และอยู่ใกล้ป่าอีกหลายป่า ของจากป่าประจึงขายได้จำกัด

การไปตลาดในยุคนี้จะมีรถโดยสารประจำทางที่ชาวบ้านเรียกว่า “รถสองแถว” เจ้าของจะเป็นผู้มีฐานะจากบ้านปางลง วันหนึ่งจะมี 2 เที่ยว มีเวลาไม่แน่นอน ที่แน่นอนคือมีรถเที่ยวเช้าลงมาท่าศาลา และมีรถเที่ยวเย็นกลับขึ้นไป

การเปลี่ยนแปลงของสิทธิการใช้ประโยชน์ทั้ง 3 ประการ พอสรุปได้ดังนี้

ประการแรก การนำทรัพยากรจากป่าประมาใช้ประโยชน์เท่าที่จำเป็นค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปสู่การใช้ทรัพยากรให้มากที่สุด และมั่นคงที่สุด ซึ่งหมายถึงว่าใช้แบบมากที่สุดที่ต่อเนื่องไปยาวนาน ทั้งนี้เพราะการใช้ประโยชน์ในยุคนี้ได้ค่อย ๆ เปลี่ยนจากการเน้นที่การบริโภคในครัวเรือน ไปสู่การการขายเพื่อหาเงินตราในลักษณะที่มีเท่าไรขายได้หมด และเมื่อขายได้มากก็ได้เงินมาก ชาวบ้านจึงพยายามหาวิธีที่จะใช้ทรัพยากรนั้นให้ได้ก่อนใคร ซึ่งหมายถึงว่าจะได้มากตามที่ต้องการ และพยายามถือครองทรัพยากรนั้นให้นานที่สุดโดยกีดกันคนอื่นออกไปได้ เพื่อมั่นใจว่าตนเองจะมีรายได้จากการขายทรัพยากรนั้นต่อไป

ในกรณีของลูกประนั้นหากเปรียบเทียบกับของป่าประเภทอื่นลูกประจะเป็นสินค้าที่มีผู้นิยมบริโภคน้อยกว่า ทั้งนี้เพราะลูกประสามารถนำไปประกอบเป็นอาหารได้จำกัดชนิด และผ่านกระบวนการที่ยุงยาก เช่นที่นิยมมากที่สุดก็คือการทำเป็นเครื่องเคียง(คล้ายผักจิ้ม) โดยจะต้องนำไปดองเสียก่อน การดองก็ค่อนข้างยุ่งยากและใช้เวลาหลายวัน หากเทียบกับของป่าอื่นที่นำไป

เป็นเครื่องเคียง เช่น สะตอ ลูกเนียง ลูกนาง พวกนี้จะนำไปบริโภคได้ทันที แต่ถึงแม้จะไม่ใช่ที่นิยมเท่าของป่าอย่างอื่นในยุคนี้ ลูกประจักษ์กลายเป็นผลผลิตจากป่าประที่ขายได้พอสมควร ทั้งนี้มาจากความแปลก หรือหายาก เนื่องจากต้นประไม่ได้มีอยู่ทั่วไปอย่างของป่าชนิดอื่น แม้ว่าความต้องการยังน้อยกว่าของป่าอื่นอยู่บ้าง

ลูกประจึงเป็นสินค้าที่พอขายได้ โดยชาวบ้านจะนำมาขายทั้งลูกประสด และลูกประดอง ลูกประสดหากขายปลีกก็จะตวงขายเป็นกระป๋อง หากมีผู้ต้องการซื้อมาก ๆ ก็จะชั่งกิโลขาย ส่วนลูกประดองจะใส่ถุงพลาสติกพร้อมน้ำดอง ผูกปากถุงเรียบร้อย ขายเป็นถุง หากมีผู้ต้องการซื้อมาก ๆ ก็จะชั่งกิโลขายเช่นเดียวกัน

ในยุคนี้ชาวบ้านจะพยายามเก็บลูกประให้มากที่สุด ดังนั้นในฤดูต้นประให้ผลผลิตจึงเห็นมีคนเข้าไปเก็บลูกประหนาตาขึ้นกว่ายุคก่อนมาก และไปกันแต่เช้ากว่าสมัยก่อน ๆ บ้านหนึ่งจะไปช่วยกันหลายคน เช่น เอาลูก ๆ ไปช่วยเก็บด้วย และด้วยความต้องการเข้าถึงลูกประได้ก่อนใครและมั่นคงจึงเกิดพัฒนาสิทธิการจองพื้นที่ได้ต้นประไว้เป็นพื้นที่ส่วนตัวในระยะหนึ่ง ซึ่งได้กล่าวรายละเอียดไว้ในเรื่องสิทธิการเข้าถึง

การที่ต้องเก็บลูกประให้มากที่สุด เพราะไม่เพียงนำไปขายสดได้เลยพร้อมกับผลผลิตจากป่าประเภทอื่น ๆ ที่เก็บได้ในแต่ละวัน หรือแต่ละช่วง แต่ชาวบ้านยังสามารถนำลูกประที่เหลือจากการขายสดมาดองเก็บไว้ขายเป็นลูกประดองด้วย ในสมัยนั้นทุกครัวเรือนจะมีภาชนะดองลูกประเก็บไว้ทั้งสิ้น โดยจะใช้ไหดินเป็นภาชนะสำหรับดอง ไหมี 3 ขนาด คือขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ บ้านหนึ่งจะมีไหดองลูกประวางเรียงอยู่หลายไห ชาวบ้านจะทยอยนำลูกประที่ได้ดองไว้ดังกล่าวมาออกไปขาย

ผู้สูงอายุท่านหนึ่งซึ่งทันเก็บลูกประในสมัยนั้นเล่าให้ฟังว่า “เมื่อก่อนชาวบ้านจะเข้าไปเก็บสะตอ ลูกเนียง ลูกนาง และของป่าต่าง ๆ กันอย่างมากก็อาทิตย์ละครั้ง หรือไม่ก็สองสามวันครั้ง แต่พอเริ่มมีรถโดยสารวิ่งระหว่างชุมชนกับตลาดท่าศาลา เริ่มสังเกตเห็นชาวบ้านเข้าไปเก็บหาของป่าดังกล่าวถี่ขึ้น บางคนเข้าไปหาเกือบทุกวัน และบางคนก็ยึดการเก็บหาของป่าเป็นอาชีพหลักเลยก็มี” (วันดี คงบุรี, สัมภาษณ์)

ทั้งนี้ต้องเข้าใจว่าการพยายามเก็บลูกประได้มากที่สุดเพื่อนำไปขายนี้ค่อย ๆ พัฒนาความเข้มข้นขึ้นเรื่อย ๆ ตามความต้องการของตลาด และคนเก็บมีมากขึ้น ไม่ไ้มีมาตั้งแต่ต้นยุค และหากเกิดกรณีปีที่ต้นประให้ผลผลิตน้อยการแย่งชิงกันเก็บก็จะเข้มข้นขึ้น เพราะนอกจากลูกประจะมีน้อยแล้วลูกประจะราคาดีกว่าปกติด้วย

กรณีของการตัดไม้ในนี้ในยุคนี้การสร้างบ้านเรือนและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ชาวบ้านทุกครัวเรือนจะใช้ไม้จากป่าทั้งสิ้น ซึ่งก็ไม่ต่างจากยุคก่อน เพียงแต่ว่าบ้านเรือนอาจจะใหญ่โตกว่าสมัยก่อนบ้าง เพราะชาวบ้านได้ลงจากเขาไปในเมืองบ่อยขึ้น และเห็นตัวอย่างบ้านจากที่อื่นมากขึ้น แต่คำว่าใหญ่โตในที่นี้หมายความว่าไม่ได้ใหญ่มาก แต่ดูมีสัดส่วนมากขึ้น ซึ่งชาวบ้านก็ทำได้ไม่ยาก เพียงแต่หาตัดไม้ในป่าเท่านั้น ในยุคนี้ยังไม่ยากเพราะมีผู้มีอาชีพตัดไม้และเลื่อยไม้ให้เรียบร้อย

ความแตกต่างของการใช้ประโยชน์จากไม้ในป่าประในยุคนี้จากยุคก่อนมี 3 กรณีที่ชัดเจน

กรณีแรก กรณีแรกเกิดการลักลอบเข้ามาของสัมปทานตัดไม้ ไม้เนื้อแข็งในป่าประ จึงถูกโค่นไปจำนวนมาก ซึ่งถือว่าเป็นการแย่งชิงไม้จากป่าประไปจากคนในชุมชนที่รุนแรงที่สุด อีกทั้งการลักลอบเข้ามาดังกล่าวยังทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ 2 เรื่อง คือ เรื่องแรกเกิดคนเข้ามาใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประเพิ่มขึ้น คือมีคนงานของบริษัทตัดไม้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชนบริเวณป่าประมากขึ้น ซึ่งคนกลุ่มนี้ก็ตัดไม้จากป่าประสร้างบ้านเรือน และต่อมาก็บุกเบิกพื้นที่ในป่าประเป็นที่ทำกิน ซึ่งหมายถึงว่าทรัพยากรในป่าประทั้งต้นไม้และที่ดินถูกคนกลุ่มนี้นำไปใช้ประโยชน์เพิ่มขึ้นอีก เรื่องที่สอง การเข้ามาของบริษัทตัดไม้และลูกจ้างตัดไม้ได้ทำให้การตัดไม้ในป่าประซึ่งแต่เดิมใช้ขวานกลายเป็นการใช้เลื่อยยนต์แทน แม้ชาวบ้านเองก็ใช้เลื่อยยนต์เช่นกัน ทำให้การใช้ประโยชน์จากไม้ทำได้สะดวกรวดเร็ว และมีศักยภาพกว่าเดิมมาก ซึ่งหมายถึงว่าต้นไม้ทุกขนาดถูกนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างง่ายดาย ต้นไม้ใหญ่ที่โค่นด้วยขวานยากและระบบของชุมชนยกให้เป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ก็ถูกโค่นได้อย่างง่ายดาย ซึ่งเท่ากับว่าอำนาจในการคุ้มครองต้นไม้แบบเดิมเสื่อมคลายไปด้วยจากอำนาจของเลื่อยยนต์ จากนั้นไม้จากป่าประก็ถูกโค่นล้มจำนวนมากอย่างไม่เคยมีมาก่อน

กรณีที่สอง ชาวบ้านที่แต่เดิมมุ่งตัดไม้เพื่อใช้ประโยชน์ในครอบครัว ในยุคนี้ชาวบ้านจำนวนหนึ่งมีอาชีพในการตัดไม้ขายด้วย โดยมีทั้งขายให้ชาวบ้านในชุมชนใกล้เคียง และขายให้แก่คนพื้นล่างที่ต้องการซื้อไม้ราคาถูกไปสร้างบ้าน ทั้ง 2 กรณีนี้คนตัดจะต้องแปรรูปให้เป็นไม้แผ่นตามขนาดที่คนซื้อต้องการ การว่าจ้างเท่าไรมีชาวบ้านที่จะโค่นไม้ให้ทั้งสิ้น ในระยะนั้นที่กรุงชิงในแทบทุกป่าที่มีไม้จะเป็นแหล่งไม้ราคาถูกของคนพื้นล่าง ในปี 2527 ที่บ้านปากลงเกิดคณะกรรมการหมู่บ้านและระเบียบกฎเกณฑ์ในการตัดไม้ทำให้บริษัทสัมปทานลักลอบเข้ามาตัดไม้ได้ยากขึ้น ชาวบ้านได้กลายเป็นคนแอบตัดไม้ขายให้บริษัทสัมปทานเสียเอง

กรณีนี้จะเห็นได้ชัดเจนว่าชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากไม้ในป่าประ ไปจากยุคเดิมอย่างมาก และมีส่วนในการโค่นไม้ในป่าประลงเป็นจำนวนมาก เพื่อประโยชน์ในเรื่อง รายได้เป็นสำคัญ

กรณีที่สาม ในยุคนี้เกิดการขยายตัวอย่างมากของการบุกเบิกพื้นที่ป่าประเพื่อ สร้างสวน ซึ่งในปลายยุคนี้เริ่มเปลี่ยนเป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวมากขึ้น ซึ่งก็คือการทำสวนยาง ทำให้ต้นไม้ถูกโค่นลงไปเป็นจำนวนมาก ป่าประจึงสูญเสียไปทั้งต้นไม้และพื้นที่ป่า รวมทั้งการนำ พื้นที่ป่าขายให้แก่คนภายนอกด้วย ทั้งนี้เพื่อเงินเป็นสำคัญเช่นกัน เพียงแต่ว่าการขายในยุคนี้ยังทำ ในหมู่เครือญาติหรือคนรู้จักที่ขึ้นมาจากพื้นที่ล่าง

จากการเปลี่ยนแปลงการใช้ไม้ในยุคนี้ทั้ง 3 ลักษณะ พบว่าในช่วงท้ายของยุคนี้ คือปี 2535 ไม้เนื้อแข็งที่เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ที่เคยมีอยู่ในป่าประในพื้นที่ 3,000 - 4,000 ไร่ หมดไปจากป่าประเกือบสิ้นเชิง จะเหลืออยู่บ้างก็ในป่าที่ลึกเข้าไป

จึงสรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงสิทธิการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรไม้ในป่าประจากแต่เดิม คือการนำมาใช้เท่าที่จำเป็นไปสู่การใช้เพื่อสร้างรายได้ให้ตัวเองมากที่สุด ได้นำไปสู่การสูญเสีย ทรัพยากรประเภทนี้

ประการที่สอง การนำทรัพยากรมาใช้อย่างคุ้มค่า คือต้องให้ทรัพยากรประเภทนั้น ๆ แก่ได้ทีเสียก่อนจึงนำมาใช้ ค่อย ๆ เปลี่ยนไปเป็นการนำทรัพยากรมาใช้ให้เร็วที่สุด แต่เดิมสิทธิใน การเก็บหาของป่ามาใช้ประโยชน์นั้นเป็นไปตามกฎเกณฑ์ผู้มาก่อน คือใครมาก่อนได้ก่อน แต่อยู่ ภายใต้งบเงื่อนไขว่าผลผลิตนั้นต้องแก่ได้ที่แล้ว เช่นจะเก็บสะตอ ลูกเหวี่ยง ลูกเนียง ลูกนาง หรือติ่มงี ต้องรอให้ผลผลิตเหล่านี้แก่ได้ที่ หากเป็นผลผลิตจากต้นไม้ก็ต้องปล่อยให้โตให้คนอื่นมาเก็บใน โอกาสที่ผลผลิตนั้นแก่แล้ว ถ้าเป็นฝักรักก็ทำเครื่องหมายปักก่าจองไว้ แต่เมื่อทุกอย่างพิจารณาอยู่ที่ การขายได้ สิทธิผู้มาก่อนจึงกลายเป็นสิทธิโดยสมบูรณ์ เพราะผู้พบจะนำทรัพยากรมาขายเลย โดยไม่ต้องรอให้แก่ เช่น พบว่ามีการเก็บสะตอ ลูกเหวี่ยง ลูกเนียง ลูกนาง ออกมาขายทั้งที่ยังไม่แก่ ได้ขนาด และแม้ราคาจะต่ำกว่าผลผลิตที่แก่ได้ขนาดแล้วก็ตาม

สิทธิการใช้ประโยชน์เช่นนี้ในด้านหนึ่งเท่ากับว่าเป็นการฉกชิงทรัพยากรธรรมชาติ มาใช้อย่างไม่คุ้มค่า ในขณะที่อีกด้านหนึ่งก็เท่ากับว่าเป็นการกีดกันชาวบ้านคนอื่นไม่ให้มีโอกาส ใช้ประโยชน์

ยิ่งกว่านี้ก็คือมีมีผลผลิตจากป่าบางชนิดที่เก็บมาเมื่อยังแก่ไม่ได้ที่แล้วยังขาย ไม่ได้ เพราะไม่รู้จะนำไปใช้ประโยชน์อะไร ชาวบ้านก็พยายามหาวิธีใช้ประโยชน์เพื่อจะนำผลผลิต จากป่าที่ยังอ่อนอยู่นั้นไปขายให้ได้ ดังกรณีของการตีฝักรวดหรือฝักรังเล็ก เมื่อชาวบ้านตีรังอ่อนมา

หากพอน้ำหวานอยู่ข้างเล็กน้อยชาวบ้านก็จะบีบเค้นเพื่อรวบรวมน้ำหวานที่มีอยู่เล็กน้อยนั้นไว้ หากเป็นรังอ่อนจัดไม่มีแม่ น้ำหวานสักนิด ชาวบ้านก็จะนำไปตองมาห่อรังผึ้งนั้นแล้วนำไปรังให้สูง ซึ่งรังผึ้งที่ผ่านการรังสูงดังกล่าวสามารถนำไปขายได้ ชาวบ้านบางกลุ่มชอบซื้อรับประทาน

ที่จริงมีทรัพยากรในป่าประเภทชนิดที่ธรรมชาติกำหนดไว้ชัดเจนว่าเมื่อแก่พอดีจะร่วงจากต้นมาสู่พื้นดินเอง ผู้ที่จะนำมาใช้ประโยชน์ให้รอเก็บอยู่ใต้ต้น เช่น ลูกเหริยง ลูกเนียง ลูกนาง ซึ่งกฎเกณฑ์ของชุมชนแต่เดิมก็เป็นเช่นนี้ แต่ในยุคนี้ชาวบ้านไม่รอให้ผลผลิตหล่นมาได้ต้น แต่ขึ้นไปเก็บบนต้นเลย ทั้งที่ผลผลิตยังไม่แก่ได้ที่

หากถามว่าสิทธิการใช้ประโยชน์ลักษณะนี้ไม่ถูกแทรกแซงโดยชุมชนบ้างหรือ คำตอบก็คือในสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปเช่นนี้ ชาวบ้านก็ปรับตัวเองมาทำในทำนองเดียวกัน จึงไม่มีใครไปว่ากล่าวตักเตือนใครอีกแล้ว

การเปลี่ยนแปลงสิทธิการใช้ประโยชน์ลักษณะนี้จึงเห็นชัดเจนมากขึ้นเป็นลำดับ ว่าชาวบ้านใช้สิทธิการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประเภทไม่คุ้มครองค่าตามที่ธรรมชาติสร้างสรรค์ไว้ให้

ประการที่สาม การใช้ประโยชน์แบบไม่ทำลายทรัพยากรค่อยเปลี่ยนแปลงไปสู่การใช้โดยไม่คำนึงว่าจะทำลายทรัพยากรหรือไม่ กรณีนี้ก็เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขเดียวกับลักษณะของการใช้ประโยชน์ทรัพยากรดังที่กล่าวมาแล้ว คือการคำนึงถึงคุณค่าของทรัพยากรที่สามารถนำไปขายได้เงิน และมีคนแย่งชิงทรัพยากรกันมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยผู้ที่แย่งชิงกันดังกล่าวห่างไกลจากระบบเครือญาติของตนมากขึ้นทุกที

การใช้ทรัพยากรแบบทำลายก็มีเหตุผลสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงข้างต้น คือชาวบ้านต้องการใช้ทรัพยากรนั้นสร้างรายได้ ซึ่งต้องใช้ในจำนวนที่มากพอ ในขณะที่ทรัพยากรในป่าประเภทที่ใช้ประโยชน์นั้นมีจำกัด

ลักษณะของการใช้สิทธิการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าที่ไม่คำนึงว่าจะเป็นการทำลายทรัพยากรหรือไม่ เห็นได้ชัดเจนในทุกกรณีที่กำลังกล่าวถึงข้างต้น ที่เห็นได้ชัดเจนกว่ากรณีอื่น ๆ เช่น การตัดไม้ การบุกเบิกที่ดิน การขึ้นต้นเก็บลูกเหริยง ลูกเนียง ลูกนาง เป็นต้น

3. สรุป

เงื่อนไขที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบสิทธิการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประเภทนี้ คือ การขยายตัวของตลาดทุนนิยมเข้าไปในเขตป่า การเพิ่มขึ้นของกลุ่มคนที่ต้องการไปใช้ทรัพยากรจากป่าเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด เงื่อนไขนี้เกิดขึ้นได้เพราะการเกิดถนนเชื่อมต่อจากท่าศาลาขึ้นไปบนพื้นที่ใกล้ป่า เริ่มต้นด้วยการสร้างของบริษัท

ชุดแร่ ต่อมาทางราชการได้ปรับปรุงให้เป็นถนนลาดยาง(ต้นทศวรรษ 2520) ถนนสายนี้ได้เปิดให้
อิทธิพลของตลาดเข้าสู่ชุมชนต่าง ๆ ทั้งทางกายภาพและทางความคิด พร้อมกับเป็นเส้นทางให้คน
จากพื้นล่างขึ้นไปหักล้างถางพงหาที่ทำกินและสร้างที่อยู่อาศัย การสัมปทานป่าไม้นอกจากจะนำคน
เข้าไปในพื้นที่ป่าประเพณีเพิ่มขึ้นแล้ว ยังมีส่วนสำคัญในการโค่นต้นไม้ในป่าและการทำให้เลื่อยยนต์
เข้าไปแพร่หลายแทนการใช้ขวานตัดต้นไม้

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้สิทธิการเข้าถึงทรัพยากรในป่าเปลี่ยนไปสู่การเข้าถึง
แบบเสรี (open access) และการเข้าถึงแบบการถือครองเป็นทรัพย์สินส่วนบุคคล (private property)
ชัดเจนมากขึ้นเป็นลำดับ โดยการเข้าถึงแบบเสรีจะเกิดในกรณีของการนำผลผลิตจากป่าที่เกิดขึ้น
แบบหมุนเวียนแทนที่ออกมาใช้ประโยชน์ เช่น การตัดไม้ การเก็บลูกประ และ การเก็บของป่าอื่น ๆ
ส่วนการถือครองเป็นทรัพย์สินส่วนตัวนั้นเห็นได้ชัดเจนจากการบุกเบิกป่าเพื่อถือครองที่ดิน
สำหรับการทำสวน ในขณะที่เดียวกันสิทธิการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประเพณีค่อย ๆ ปรับเปลี่ยน
ไปสู่การนำทรัพยากรจากป่าประมาใช้ประโยชน์เพื่อสร้างรายได้ให้มากที่สุด การใช้ทรัพยากร
โดยไม่คำนึงถึงความคุ้มค่าของการนำทรัพยากรมาใช้ก่อนกำหนด และการใช้โดยไม่สนใจว่าเป็น
การทำลายทรัพยากรหรือไม่

ในสถานการณ์เช่นนี้เห็นได้ชัดว่ากฎเกณฑ์ตามจารีตประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมา
แต่เดิมไม่สามารถมีพลังในการควบคุมดูแลกลุ่มคนที่ขึ้นมาใหม่ ส่วนกลุ่มคนเดิมก็ปรับเปลี่ยน
ตัวเองไปผูกติดอยู่กับกฎเกณฑ์ของตลาดแทนกฎจารีตประเพณีมากขึ้นเรื่อย ๆ แม้จะมีผู้นำท้องถิ่น
และชาวบ้านบางกลุ่มพยายามสร้างระเบียบกฎเกณฑ์บางประการขึ้นมาเพื่อควบคุมสิทธิของ
การเข้าถึงและการใช้ทรัพยากรของชาวบ้าน แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะคณะกรรมการดังกล่าว
ก็มีความขัดแย้งทางโครงสร้างอยู่ในตัว เพราะคณะกรรมการก็ล้วนแต่เป็นชาวบ้าน ต้องใช้
ทรัพยากรในป่าประเพณีเดียวกันคนอื่น และชาวบ้านคนอื่น ๆ ที่ใช้ทรัพยากรอยู่ก็เป็นญาติพี่น้อง
เพื่อนฝูงและคนรู้จักกันเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่อำนาจที่ใช้ก็ไม่ชัดเจนว่าเป็นอำนาจจากไหนแน่
จะใช้อำนาจตามจารีตประเพณี อำนาจดังกล่าวก็อ่อนแอไปแล้ว ถึงใช้ก็ไม่มีใครเชื่อ จะใช้
อำนาจจากระบบราชการก็ยาก เพราะคณะกรรมการทั้งหมดไม่ได้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการอุปถัมภ์
ค้ำชูจากทางราชการ แต่ต้องใช้ทรัพยากรเช่นเดียวกับชาวบ้านคนอื่น ดังนั้นในที่สุดการทำงานของ
คณะกรรมการจึงไม่มีผลอะไรต่อการควบคุมสิทธิการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประ
มาณัก

ยุคหลังประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเขานัน

ในปี 2535 รัฐบาลได้ประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเขานัน โดยผนวกเอาเขตป่าประหานันทั้งหมดให้อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดังกล่าว เหตุผลของทางราชการในการผนวกเอาป่าประหานันในเขตอุทยานมีทั้งในส่วนที่เห็นความสำคัญของป่าประ และในส่วนที่เห็นว่าป่าประกำลังถูกทำลายอย่างมาก

การเกิดขึ้นของอุทยานแห่งชาติมีผลกระทบโดยตรงต่อระบบสิทธิการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประของชาวบ้าน เพราะหลักการอุทยานแห่งชาติก็คือการรักษาป่าบริเวณที่ประกาศนั้นให้เป็นป่าอนุรักษ์ตามหลักการแยกคนออกจากป่า ดังนั้นจึงไม่อนุญาตให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรไม่ว่ากรณีใด การที่ป่าประถูกประกาศให้เป็นส่วนของอุทยานแห่งชาติเขานันจึงกระทบต่อระบบสิทธิการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประของชาวบ้านโดยตรง

1. การเปลี่ยนแปลงสิทธิการเข้าถึง

เมื่อทางราชการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเขานันในปี 2535 นั้นจากการสำรวจของทางอุทยานพบว่าชาวบ้านสร้างสวนและบ้านเรือนอยู่ในเขตป่าประไม่ต่ำกว่า 100 ราย รายหนึ่งถือครองที่ดินอย่างน้อย 15 ไร่ สวนในขณะนั้นมีต้นยางพันธ์เป็นหลักแล้ว แต่ว่าก็ยังมี การปลูกพืชชนิดอื่นปนอยู่บ้าง ทางอุทยานไม่สามารถผลักดันให้ชาวบ้านออกจากเขตอุทยานได้ เนื่องจากชาวบ้านได้ลงหลักปักฐานในการตั้งถิ่นฐานและสร้างที่ทำกินไว้ค่อนข้างมั่นคงแล้ว ทางอุทยานได้เจรจากับชาวบ้านให้ออกมาอยู่นอกเขตอุทยานโดยยอมให้ชาวบ้านเข้าไปเก็บเกี่ยวพืชผลที่สร้างไว้ได้จนกว่าจะหมดอายุการเก็บเกี่ยว ปรากฏว่ามีชาวบ้านประมาณครึ่งหนึ่งที่มีที่ดินอยู่ภายนอกป่าด้วยยินยอมย้ายบ้านเรือนออกมา แต่ว่าชาวบ้านอีกประมาณครึ่งหนึ่งที่ไม่มีพื้นที่อยู่ภายนอกป่าไม่ยอมย้ายออกมา ซึ่งทางอุทยานก็รู้ว่าจะทำอย่างไร ในที่สุดก็ยอมตกลงในภาพรวมว่าทางอุทยานจะยอมให้ชาวบ้านทำกินอยู่ในเขตอุทยานจนกว่าพืชผลที่มีอยู่ในสวนจะหมดอายุการเก็บเกี่ยว แต่ว่าชาวบ้านจะบุกรุกที่ป่าเพิ่มเติมอีกไม่ได้ การตัดไม้ก็ห้ามทำ ส่วนของป่าสามารถเก็บได้ตามชนิดที่ทางอุทยานอนุโลมให้

ข้อตกลงนี้น่าจะดำเนินไปด้วยดี เพราะชาวบ้านมีเวลาดั้งหลักได้พอสมควร เช่นยางกว่าจะหมดอายุการเก็บเกี่ยวก็ใช้เวลา 25 -30 ปี แต่ในทางปฏิบัติไม่ง่ายเช่นนั้น โดยในปัจจุบันเวลาผ่านมาเกือบ 20 ปีแล้ว ยังไม่มีใครมีที่ทำว่าจะขยับออกจากพื้นที่ป่าเลย และไม่มีใครบอกได้ว่าพืชผลที่มีอยู่ในสวนจะหมดอายุเมื่อไร อีกทั้งชาวบ้านก็หมุนเวียนปลูกพืชใหม่แทนต้นเก่าด้วย ไม่

เพียงเท่านั้นชาวบ้านยังบุกเบิกพื้นที่ป่าเป็นพื้นที่ทำกินเพิ่มเติมด้วย ซึ่งมีทั้งกรณีชาวบ้านเดิมต้องการพื้นที่เพิ่ม ทั้งเพื่อเพิ่มพื้นที่ทำกินและเพื่อจัดเตรียมไว้ให้ลูก และชาวบ้านขายพื้นที่เดิมให้ญาติพี่น้อง หรือญาติพี่น้องที่เดือดร้อนได้พากันมาพึ่งพิง เช่น ญาติพี่น้องที่ขาดทุนจากการเลี้ยงกุ้งในลุ่มน้ำปากพนัง ทั้งหมดนี้นำไปสู่ความจำเป็นที่จะต้องบุกเบิกพื้นที่ป่าเพิ่ม

การบุกเบิกพื้นที่ป่าประเพณีพื้นที่ทำกินต่อแม้จะมีการประกาศให้ป่าประอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติแล้ว และมีข้อตกลงระหว่างทางอุทยานกับชาวบ้านแล้ว แต่ชาวบ้านก็มีเหตุผลที่แสดงถึงความชอบธรรมของตนที่จะโค่นป่าได้ 2 ประการ ประการแรกชาวบ้านจะอ้างถึงความชอบธรรมในฐานะผู้มาก่อน คือเขาอยู่มาก่อนการมีอุทยานและเขาจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรในเขตป่าประ แม้ผู้สูงอายุปัจจุบันไม่ได้ตัดไม้แล้วยังอ้างเหตุผลนี้เพื่ออธิบายถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

“ก่อนที่จะมีการประกาศให้เขตพื้นที่ป่าประเป็นอุทยานแห่งชาติ ชาวบ้านก็ได้มาตั้งรกรากชุมชนอยู่ในบริเวณป่าแห่งนี้มานานแล้ว จะมาห้ามไม่ให้เข้าไปใช้เข้าไปตัดไม้ก็ขัดกับวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เคยปฏิบัติกันมา อีกทั้งชาวบ้านก็มีความจำเป็นในการพึ่งพาอาศัยป่าประในการเก็บหาของป่า รวมถึงการตัดไม้มาใช้ประโยชน์ ชาวบ้านจึงยังมีการขุดขึ้นและลักลอบเข้าไปตัดไม้ในป่าประอยู่บ้างตอนนายเผล” (กลุ่ม ปานปลอด, สัมภาษณ์)

อีกประการหนึ่งชาวบ้านจะอ้างถึงขั้นตอนของทางราชการที่จะอนุญาตให้ชาวบ้านใช้ไม่ได้เป็นเรื่องที่ยุ่งยาก เป็นไปไม่ได้ และไม่เป็นธรรม ซึ่งก็หมายความว่าชาวบ้านไม่สามารถพึ่งพาทางการได้ จำต้องช่วยตนเอง ดังคำให้สัมภาษณ์ของชาวบ้านคนหนึ่งว่าหากชาวบ้านมีความจำเป็นที่จะต้องเข้าไปตัดไม้จากป่าประมาใช้ประโยชน์ในยุคนี้นี้ก็ต้องทำเป็นหนังสือขออนุญาตเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองท้องถิ่นโดยยื่นเรื่องขอตัดไม้ผ่านผู้นำชุมชน เพื่อเสนอต่อไปยังนายอำเภอ และหัวหน้าอุทยานแห่งชาติพิจารณา แต่ลักษณะการขอตัดไม้นี้ดังกล่าวมักจะเป็นการตัดไม้เพื่อนำไปปลูกสร้างสิ่งสาธารณะประโยชน์จึงจะมีโอกาสได้รับการอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ให้ตัดไม้ในเขตป่าอุทยานแห่งชาติได้ แต่การอนุญาตก็มีปรากฏน้อยมาก ยิ่งถ้าหากเป็นการตัดไม้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ส่วนตัวแล้วโอกาสที่จะได้รับการอนุญาตแทบจะไม่มี ยกเว้นว่าจะใช้ระบบการให้เงินเป็นสินน้ำใจตอบแทนในการลงนามในใบอนุญาตตัดไม้นี้ดังกล่าว หรือการเป็นญาติสนิทกับเจ้าหน้าที่ที่อาจมีโอกาส (ปรีชา กิมแข็ง, สัมภาษณ์)

ดังนั้นไม่เพียงชาวบ้านไม่คิดจะออกจากป่าตามข้อตกลงเท่านั้น ชาวบ้านยังโค่นต้นไม้ และบุกเบิกพื้นที่ป่าเป็นที่ทำกินต่อไปด้วย และอาจจะมากกว่าเดิมด้วย เพราะพื้นที่ป่าเริ่มขายได้มากขึ้น เพียงแต่จะต้องทำอย่าแนบเนียนเพื่อไม่ให้เป็นที่สาวยตาของเจ้าหน้าที่อุทยาน

กลุ่มที่ตัดไม้ขายโดยตรงในยุคนี้อีกยังคงมีอยู่ และก็เป็นชาวบ้านที่อยู่ใกล้ป่านั่นเอง กลุ่มนี้จะมีความชำนาญในการตัดไม้ขายโดยเฉพาะ แม้เข้าไปในป่าลึกเพียงใดก็สามารถตัดไม้แปรรูปไม้ และลำเลียงออกมาขายได้ โดยมีแหล่งรับซื้อไม้อยู่แน่นอนและเป็นที่รู้จัก ตัดมาได้เท่าไรก็ขายได้หมด กลุ่มนี้จึงเหมือนมีอาชีพตัดไม้โดยตรง และต้องเป็นคนกล้า มีความสัมพันธ์กับผู้มีอำนาจในท้องถิ่นพอสมควร เพราะการตัดไม้ทำกันแบบโดยตรง คือเมื่อได้ต้นไม้ที่เป็นเป้าหมายแล้วก็ไปตัดและแปรรูปเลย จากนั้นก็นำออกมาจากป่า ชาวบ้านที่ตัดไม้ขายมีอยู่หลายกลุ่ม

ส่วนอีกพวกหนึ่งคือพวกโค่นไม้เพื่อบุกเบิกพื้นที่ทำกิน ในช่วงหลังประกาศเขตอุทยานนี้พืชที่ชาวบ้านปลูกก็จะมีแต่ยางเป็นหลัก เพราะขณะนั้นการปลูกยางพันธุ์ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางกำลังแพร่หลายอยู่ที่กรุงชิง และยางสามารถปลูกและเติบโตได้ง่าย ส่วนพวกเดิมที่ปลูกพืชอย่างอื่นปนอยู่กับยางก็จะโค่นออกและหันมาปลูกยางแทน

กลุ่มบุกเบิกที่ทำกินนี้มีมาก และทำกันทั่วไป พวกนี้ต้องทำแบบแนบเนียนเพราะว่าต้องครอบครองที่ดินทำกินไว้ระยะยาว โดยหากเป็นพื้นที่ไม่มีต้นไม้ใหญ่ชาวบ้านก็จะรีบเอาเลื่อยยนต์โค่นไม้ออก ซึ่งวันหนึ่งทำได้ประมาณ 1 ไร่ จากนั้นก็รีบปลูกยาง หากต้องการพื้นที่มากก็ค่อยทยอยโค่นป่าและปลูกยางสลับกันไป ทั้งนี้เพื่อไม่ให้พื้นที่โล่งเตียนทั้งหมด เพราะมีเช่นนั้นเมื่อเจ้าหน้าที่ใช้เฮลิคอปเตอร์บินตรวจจะพบได้ง่าย ในปัจจุบันไม้ใหญ่ที่เป็นไม้เนื้อแข็งในป่ามีเหลือน้อยแล้ว เพราะถูกโค่นเกือบหมดตั้งยุคก่อน ถ้ามีอยู่บ้างก็อยู่ในป่าลึก เพราะฉะนั้นการบุกเบิกพื้นที่ทำกินในเขตป่าปัจจุบันจึงทำได้ง่าย

หากเป็นพื้นที่ที่มีต้นไม้ใหญ่อยู่ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นต้นประชาวบ้านก็จะโค่นต้นเล็ก ๆ ก่อน แล้วปลูกยาง เมื่ออายุประมาณ 1 ปี ซึ่งออกไปเขียวชอุ่มแล้ว ก็จะเริ่มทยอยโค่นไม้ใหญ่ เพราะหากทิ้งไว้ต้นไม้ใหญ่จะแย่งอาหารและเป็นร่มเงาทำให้ยางโตไม่เต็มที่ แต่การโค่นต้นไม้ใหญ่จะทำทันทีไม่ได้ เพราะหากเจ้าหน้าที่อุทยานรู้อาจถูกจับกุม หรือหากหนีไปก็จะเสียพื้นที่ที่บุกเบิกนั้น วิธีการคือทำให้ไม้ใหญ่นั้นยืนต้นตาย เพื่อให้สามารถผลัดเกียงกับอุทยานว่าต้นไม้ตายเอง และตรงนั้นเป็นป่าเสื่อมโทรมตนจึงปลูกยางได้ วิธีทำให้ต้นไม้ยืนต้นตายวิธีดั้งเดิมเลยเรียกว่าการกานต้นไม้ คือการเอาขวานเฉาะเปลือกต้นไม้ให้เป็นรอยรอบต้นจนถึงเนื้อไม้ เพื่อไม่ให้ต้นไม้ นำอาหารขึ้นไปเลี้ยงส่วนต่าง ๆ ได้ ในที่สุดต้นไม้ก็จะยืนต้นตาย วิธีนี้จะใช้เวลา 3-7 เดือนต้นไม้ถึงจะตาย ต้นไม้ขนาดใหญ่จะใช้เวลามากกว่าต้นไม้ขนาดเล็ก ในระยะหลังเพื่อให้การบุกเบิกเป็นไปอย่างรวดเร็ว

ชาวบ้านได้นำสารเคมีฉีดหรือทาที่บริเวณที่กานรอบต้นไม้ เช่น ใช้น้ำยาทาตอยาง ยาฆ่าหญ้า ยี่ห้อ “กรัมม็อกโซน” สารเคมีดังกล่าวจะซึมเข้าไปในเนื้อเยื่อของต้นไม้ทำให้ต้นไม้ตายเร็วขึ้น

การบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อทำสวนยางถือเป็นแบบแผนหลักของการบุกเบิกที่ทำกินในเขตพื้นที่ป่าในยุคนี้ โดยเจ้าของจะค่อย ๆ เอาพื้นที่นอกจนเหลือต้นยางเป็นหลัก หรือทั้งหมดเมื่อประมาณ 5 ปีที่ผ่านมาราคาอย่างสูงขึ้นไปอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนและยืนราคาอยู่ได้ในระยะเวลานานหลายปีติดต่อกัน สถานการณ์ส่งผลให้การบุกเบิกพื้นที่ป่าประจวบเพิ่มมากขึ้น โดยในสวนแรกชาวบ้านที่มีสวนยางอยู่ในป่าอยู่แล้วต้องการพื้นที่ปลูกยางเพิ่มขึ้น ก็หาแหล่งบุกเบิกป่าปลูกยางเพิ่มเติม อีกส่วนหนึ่งซึ่งไม่เคยมีมาก่อน คือกลุ่มผู้มีเงินจากพื้นที่ล่าง มีทั้งข้าราชการ นักธุรกิจ และนักการเมืองทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ได้ขึ้นไปซื้อสวนยางในป่าประจวบ ชาวบ้าน เพราะสวนยางที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์และอยู่ในเขตป่าประเภทต่าง ๆ ของรัฐจะมีราคาถูกกว่าสวนยางที่มีเอกสารสิทธิ์มาก โดยเมื่อซื้อแล้วก็ยังให้เจ้าของสวนเดิมเป็นคนกรีดยาง แต่แบ่งผลประโยชน์กันตามสัดส่วนที่ใช้กันอยู่ เช่น 50 : 50 หรือ 60 : 40 ซึ่งพบว่าชาวบ้านก็พอใจที่จะขายเพราะได้เงินดี แล้วตนก็บุกเบิกพื้นที่ใหม่ นอกจากนี้ในระยะนี้ชาวบ้านบางรายหวังจะมีรายได้มากขึ้นจึงพยายามบุกเบิกพื้นที่ป่าไว้มากๆ เพื่อเก็บไว้ขายโดยเฉพาะ ปัจจุบันพอประมาณได้ว่าพื้นที่ป่าประจวบที่มีเนื้อที่ประมาณ 3,000 – 4,000 ไร่ ปัจจุบันน่าจะเป็นพื้นที่สวนยางของชาวบ้านไม่ต่ำกว่าครึ่งหนึ่ง และทุกวันนี้กำลังขยายตัวอย่างต่อเนื่อง

คำถามคือทำไมผู้มีเงินจากภายนอกจึงกล้าเข้ามาซื้อที่ดินในเขตอุทยานแห่งชาติ ซึ่งนอกจากจะไม่ได้รับรองสิทธิจากรัฐตามกฎหมายแล้ว ยังเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายอีกด้วย คำตอบมี 4 ประการต่อเนื่องกัน ประการแรกผู้ที่เข้ามาซื้อที่ดินทราบดีกว่าการซื้อที่ดินนี้ไม่ได้รับการรับรองจากรัฐและมีความผิดตามกฎหมาย ตามคำบอกเล่าของชาวบ้านมีผู้ซื้อที่ดินที่เป็นทหารและตำรวจอยู่ด้วย แต่เขาอาศัยการรับรองของชุมชน คือเจ้าของที่ดินเดิมถือครองที่ดินอยู่ได้เพราะชุมชนรับรอง คือชาวบ้านทุกคนรู้ ผู้นำชุมชนรู้ ว่าที่ดินตรงไหนเป็นของใคร ไม่มีใครมาแย่งถือครอง แม้จะไม่มีคำรับรองอย่างเป็นทางการ เมื่อขายไปแล้วชุมชนก็รู้และยอมรับสิทธิของผู้ซื้อว่ามีเช่นเดียวกับชาวของเดิม ประการที่สอง ผู้ซื้อทราบดีกว่าการรับรองจากชุมชนนั้นมีความมั่นคงพอสมควร คือรัฐไม่สามารถทำอะไรได้ เนื่องจากมีประชาชนจำนวนมากที่ถือครองที่ดินทำกินอยู่ในเขตป่า ในขณะที่กระแสสังคมจะปกป้องชาวบ้าน โดยมองว่าชาวบ้านเป็นกลุ่มคนยากจนที่อยู่บริเวณนั้นมานานแล้ว และกฎหมายที่เกิดขึ้นมาใหม่ ๆ ก็ช่วยให้ชาวบ้านมีสิทธิต่อสู้ได้มากกว่าแต่เดิมมาก รวมทั้งชาวบ้านก็สามารถสร้างกลยุทธการเคลื่อนไหวที่ทำให้ทางราชการไม่กล้าเข้าไปแตะต้องชาวบ้านมากนัก ประการที่สาม ผู้ซื้อที่ดินทราบดีกว่าในระยะยาวโอกาสที่จะได้รับการรับรอง

จากรัฐมีมาก คือรัฐออกเอกสารสิทธิประเภทหนึ่งประเภทใดให้ เมื่อรัฐเห็นว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม เพราะนักการเมืองในประเทศไทยมักจะแก้ปัญหาคือการถือครองที่ดินแบบผิดกฎหมายของชาวบ้านลักษณะนี้ เนื่องจากจะได้ทั้งคะแนนเสียงและยุติความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้านได้ ประการที่ห้า แรงจูงใจจากที่ดินราคาถูกและผลผลิตยางราคาดีมีมาก ถึงแม้ไม่เป็นไปอย่างที่หวังคือรัฐออกเอกสารสิทธิให้ แต่เพียงในเวลาไม่กี่ปีค่าตอบแทนที่ได้จากการขายยางก็น่าจะคุ้มค่า

คำถามอีกข้อหนึ่งคือเจ้าหน้าที่อุทยานไม่ทำอะไรเลยหรือ คำตอบคือพยายามทำ แต่ทำอะไรได้ไม่มาก ด้วยเงื่อนไข 2 ประการ กล่าวคือ ประการแรก เจ้าหน้าที่มีน้อย ในขณะที่เขตอุทยานกว้างใหญ่ อีกทั้งเจ้าหน้าที่บางส่วนก็เป็นลูกหลานของชาวบ้านในพื้นที่เอง ประการที่ 2 ชาวบ้านมีกลยุทธ์ที่ซับซ้อนในการเผชิญหน้ากับเจ้าหน้าที่ของอุทยาน

เจ้าหน้าที่อุทยานมีวิธีตรวจสอบผู้กระทำผิด 2 วิธี วิธีแรกคือเดินเข้าไปตรวจในพื้นที่จริง วิธีที่สองคือการใช้เฮลิคอปเตอร์บินตรวจจากที่สูง ซึ่งทั้ง 2 กรณีชาวบ้านมีวิธีการที่จะหลบหลีกจากการตรวจสอบได้

ในกรณีเจ้าหน้าที่อุทยานเดินเข้าไปตรวจสอบในพื้นที่นั้น พบว่าชาวบ้านมักรู้ก่อน และหลบออกไปก่อน ไม่ให้เจ้าหน้าที่มาพบขณะอยู่ในสวนหรือบุกเบิกสวนอยู่ เริ่มตั้งแต่เจ้าหน้าที่อุทยานจำนวนหนึ่งเป็นคนในพื้นที่ และมักจะส่งข่าวออกมาให้คนที่รู้จักรู้ล่วงหน้าว่าจะมีการออกเดินสำรวจในเวลาใด ซึ่งในยุคการใช้โทรศัพท์มือถือถือการส่งข่าวทำได้ง่าย แม้เจ้าหน้าที่ดังกล่าวรู้ล่วงหน้าไม่กี่นาทีก็ส่งข่าวได้ทัน นอกจากนี้บางครั้งชาวบ้านก็ใช้วิธีที่เรียกว่า “ยามเฝ้าปากทางเข้า” คือให้ชาวบ้านไปเฝ้าบริเวณปากทางเข้าป่าที่เจ้าหน้าที่จะต้องเดินผ่าน หากพบก็จะโทรศัพท์แจ้งให้คนที่อยู่ในป่าได้ทราบ

เมื่อเจ้าหน้าที่เข้าไปในป่าก็อาจจะไม่พบเจ้าของสวน หรือพบคนที่กำลังทำความผิด หากมีคนหาของป่าอยู่ในนั้นหรือเจ้าของสวนแกล้งเป็นคนหาของป่า เจ้าหน้าที่ก็จะสอบถาม ซึ่งจะมีแต่คนบอกไม่รู้ หรือแกล้งบอกว่าเป็นที่ดินของนายพล นายพัน ที่เป็นทหารหรือตำรวจ เพื่อให้เจ้าหน้าที่ไม่กล้ายุ่งเกี่ยว

หากเจ้าหน้าที่ไปพบชาวบ้านกำลังทำสวนอยู่ และชาวบ้านหนีไม่ทัน ชาวบ้านก็จะไม่ตกใจหรือวิ่งหนี แต่จะโต้แย้งว่าเป็นพื้นที่ที่พวกเขาทำกินมาก่อนการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ หากทางเจ้าหน้าที่คิดว่าชาวบ้านผิดก็ให้ไปฟ้องศาลเอา ซึ่งเจ้าหน้าที่ไม่ยอมให้เรื่องบานปลายก็ไม่กล้าจับกุม

ส่วนกรณีที่ใช้เจ้าหน้าที่ใช้เฮลิคอปเตอร์บินตรวจตราบนั้น หากชาวบ้านกำลังทำสวนหรือกำลังบุกเบิกป่าอยู่ก็จะวิ่งหนีออกมาก่อนเมื่อยินเสียงเฮลิคอปเตอร์ อีกทั้งชาวบ้านมีวิธีที่จะทำให้ป่าไม่เกิดรอยไหวจนวนมองจากเฮลิคอปเตอร์ได้ชัดเจน เช่น ปลุกยางให้โตใบเขียวขจีเป็นป่าก่อนแล้วจึงค่อยโค่นต้นไม้ แล้วเอาไม้ที่โค่นลงซ่อนไว้ใต้ต้นยางที่โตแล้วดังกล่าว

นอกจากนี้ชาวบ้านยังรวมตัวกันเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อให้สังคมเห็นว่าตนถูกต้องและเจ้าหน้าที่เป็นฝ่ายผิด และเพื่อใช้เสียงนักการเมืองหรือผู้บริหารระดับสูงคอยปรามไม่ให้เจ้าหน้าที่ระดับพื้นที่เข้าไปจับกุม เช่น ในปี 2547 นายกรัฐมนตรีสมัยนั้นเดินทางมาที่ศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราช ตามกลยุทธ์ทวิภวณิชนเพื่อรับฟังปัญหาของประชาชน ชาวบ้านที่มีพื้นที่ทำกินอยู่ในป่าประมาณ 200 คน ได้พากันไปร้องเรียนด้วย จากการร้องเรียนครั้งนั้นมีนักการเมืองฝ่ายรัฐบาลได้ลงมาตามเรื่องถึงพื้นที่ มีการพูดคุยกันระหว่างตัวแทนชาวบ้าน นักการเมืองกลุ่มดังกล่าว และผู้บริหารอุทยาน ซึ่งแน่นอนว่าเรื่องคงจบลงในลักษณะที่ทางอุทยานต้องนำข้อเสนอของชาวบ้านไปพิจารณา เพราะการลงมาของนักการเมืองพรรครัฐบาลครั้งนั้นต้องการขยายฐานเสียงในภาคใต้โดยตรง การเคลื่อนไหวของชาวบ้านลักษณะนี้มักได้รับการสนับสนุนจากนักการเมืองที่มีที่ดินอยู่ในป่าประด้วย

ชาวบ้านที่มีที่ดินอยู่ในป่าประยังพยายามเสนอภาพลักษณ์ของตนเองในฐานะผู้นุรักษ์ป่า โดยเสนอเรื่องการจัดการป่าชุมชนในป่าประ แต่เรื่องนี้ก็ไม่เคยเกิดขึ้นจริง แม้ชาวบ้านเคยเสนอเรื่องนี้เป็นข้อเรียกร้องต่อนักการเมืองดังกล่าวข้างต้น เพราะว่าชาวบ้านล้วนแต่อยากได้พื้นที่เพิ่ม และเกรงว่าหากมีป่าชุมชนและมีคนเข้ามาศึกษาจะรู้ความจริงถึงการบุกรุกป่า ชาวบ้านจึงได้แต่พูดในเชิงเรียกร้องให้เป็นข่าว แต่ไม่เคยทำเรื่องขอจัดตั้งป่าชุมชนเลย

จากตัวอย่างกรณีที่เกิดขึ้นดังกล่าวทำให้เจ้าหน้าที่ไม่ได้ปฏิบัติการอะไรจริงจังในเขตป่าประ ชาวบ้านยังคงมีสิทธิในการเข้าถึงป่าประได้ดังที่กล่าวมา ดังนั้นจึงไม่แปลกที่จะพบว่าทางอุทยานและชาวบ้านไม่เคยมีคดีฟ้องร้องอะไรกันเลย

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นว่าว่าสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรในป่าประในกรณีการตัดไม้จะมีลักษณะผสมกันระหว่างการเข้าถึงแบบเสรี (open access) และการถือครองเป็นทรัพย์สินส่วนตัว (private property) ที่ชาวบ้านคุ้นเคยมาก่อนการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเขานัน และแบบเป็นทรัพย์สินของรัฐ (state property) ที่เกิดขึ้นใหม่ในยุคนี้

การเข้าถึงแบบเสรีก็คือการลักลอบตัดไม้ขาย และการโค่นป่าเพื่อบุกเบิกที่ทำกิน ที่ใครจะทำก็ได้โดยไม่ต้องคำนึงถึงกฎเกณฑ์ใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นกฎเกณฑ์ด้านอนุรักษ์ทรัพยากร หรือ

การคำนึงถึงความเดือดร้อนของคนอื่น ส่วนการเข้าถึงแบบทรัพย์สินส่วนบุคคลคือการถือครองที่ดินในเขตป่าประเพณีของตนเอง สามารถซื้อขายกันได้ได้

ส่วนแบบทรัพย์สินของรัฐคือป่าประเพณีทั้งหมดถือว่าเป็นทรัพย์สินของรัฐตามกฎหมายว่าด้วยอุทยานแห่งชาติ หากว่ากันตามกฎหมายชาวบ้านจะไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรในป่าประเพณีได้ไม่ว่าจะเป็นแบบเสรีหรือแบบทรัพย์สินส่วนบุคคล

แต่ในความเป็นจริงก็คือลักษณะการเข้าถึงทั้ง 3 แบบนี้มีอยู่ในเขตป่าประเพณี โดยแต่ละฝ่ายก็เคลื่อนไหวต่อรองกันไปมา แต่ดูเหมือนชาวบ้านจะได้เปรียบกว่า คือทางราชการไม่สามารถควบคุมชาวบ้านให้หยุดบุกป่าได้ ในขณะที่ชาวบ้านยังบุกป่าได้อย่างต่อเนื่อง และไม่เพียงบุกป่าเพื่อใช้ประโยชน์สำหรับตัวเองตามที่กล่าวอ้างสิทธิการเข้าถึงที่ดินมีมาตั้งแต่อดีต แต่ยังบุกป่าสำหรับขายให้แก่บุคคลภายนอกด้วย

สำหรับสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรในป่าประเพณีอื่นก็มีการเปลี่ยนแปลงที่เห็นชัดเจนขึ้นเช่นกัน เช่น กรณีการเก็บลูกประเพณีปลายยุคก่อนชาวบ้านทำได้อย่างมากก็คือการถางบริเวณใต้ต้นเพื่อแสดงสิทธิการจองในระยะเวลานั้น ๆ คือหากชาวบ้านเห็นว่ามียอยถางใต้ต้นไว้เป็นรอยใหม่ ๆ ก็จะมีคนจองไว้ แต่ชาวบ้านจะยอมรับสิทธิการจองนั้นหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับแต่ละคน ใครยอมรับก็ไม่เก็บลูกประเพณีใต้ต้นนั้น ใครไม่ยอมรับก็เข้าไปเก็บได้ ในระยะต้นของยุคนี้ก็ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงนัก เพราะว่าความต้องการลูกประเพณียังมีอยู่จำกัด จนกระทั่งประมาณต้นทศวรรษ 2540 เป็นต้นมาตลาดลูกประเพณีเริ่มเปิดกว้างขึ้น โดยมีผู้นำไปขายที่ตลาดหัวฮู จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นตลาดขายส่งผลิตผลทางการเกษตรที่ใหญ่ที่สุดในภาคใต้ และปรากฏว่าขายดีมีเท่าไรก็ขายหมด และขายลูกประเพณีได้เลย ไม่ต้องคอยให้เสียเวลา ต่อมาแม่ค้าขึ้นไปรับซื้อของป่าถึงที่บ้านปากลงพร้อมกับรับซื้อลูกประเพณี ทำให้บรรยากาศการเก็บลูกประเพณีคึกคักขึ้นอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน คือทุกคนพยายามเก็บลูกประเพณีให้มากที่สุดโดยไม่คำนึงถึงสิทธิของคนอื่น ดังจะพบว่าสิทธิการถางใต้ต้นประเพณีเพื่อจองสิทธิการเก็บลูกประเพณีบริเวณใต้ต้นประเพณีนั้นหายไปอย่างสิ้นเชิง เพราะไม่มีใครยอมรับ การเก็บลูกประเพณีในช่วงนี้มีลักษณะของการเข้าถึงทรัพยากรโดยเสรีอย่างชัดเจน

ในปี 2547 เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อสิทธิการเข้าไปเก็บลูกประเพณีครั้งใหญ่อีกครั้ง เมื่อลูกประเพณีราคาดีขึ้นเรื่อย ๆ และในปีนั้นทางราชการได้ทำถนนที่แยกจากถนนสายหลักบริเวณบ้านปากลงไปถึง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ถนนเส้นดังกล่าวได้ตัดผ่านไปใกล้บ้านทับนำเต้าทับถนนเดิมที่ทางบริษัทสัมปทานเหมืองแร่ทำไว้ ถึงแม้ในช่วงเริ่มต้นนี้ยังเป็นถนนดินแต่กว้างใหญ่และมีมาตรฐานกว่าถนนเดิมมาก ทำให้รถยนต์เข้าไปถึงบ้านทับนำเต้าโดยสะดวก พบว่าในช่วงหลังจากนี้ในฤดูต้นประเพณีออกผลหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ช่วงประเพณี” จะมีแม่ค้านำรถไปจอดรอรับ

ซื้อลูกประบริเวณปากทางเข้าป่าที่บ้านทับน้ำเต้าทุกวัน ชาวบ้านเก็บลูกประออกมาแล้วขายได้เลย ซึ่งยิ่งทำให้การแย่งกันเก็บลูกประดุจศึกมากขึ้นอีก แต่ที่ยิ่งแข่งขันกันมากไปกว่านี้ก็คือ หลังจากการที่เข้ามาจ่อตรึงซื้อลูกประบริเวณปากทางเข้าป่าในเขตบ้านทับน้ำเต้าได้ระยะหนึ่ง แม่ค้าปรับเปลี่ยนไปสู่การนำคนจากหมู่บ้านของตนเองมาเก็บลูกประขายด้วย โดยแม่ค้ารายหนึ่งจะนำคนมาด้วย 5-10 คน คนกลุ่มนี้ก็จะเข้าไปเก็บลูกประเช่นเดียวกับชาวบ้านที่เก็บอยู่ก่อน แล้วก็เอามาขายให้แก่แม่ค้าที่ตนมาด้วย โดยแม่ค้าจะหักค่าโดยสารที่คนกลุ่มนี้ติดรถตนมา ต่อมา จากกลุ่มคนที่เคยเดินทางมาแบบไปเช้าเย็นกลับ แต่เมื่อราคาลูกประสูงขึ้นและมีกลุ่มคนเข้าไปเก็บหากันมากขึ้นก็ได้เปลี่ยนมาเป็นการตั้งเต็นท์นอนที่บริเวณหมู่บ้านทับน้ำเต้านั้นเลย เพื่อจะรอเก็บลูกประในวันต่อไป กรณีนี้ผู้ใหญ่บ้านพยายามกีดกันคนเหล่านี้ไม่ให้เข้าถึงป่าประได้ เท่ากับชาวบ้าน โดยห้ามชาวบ้านภายนอกเข้ามาตั้งเต็นท์ในบริเวณหมู่บ้าน โดยอ้างเรื่องการทิ้งขยะทำให้หมู่บ้านสกปรก และการลักเล็กขโมยน้อย แต่แทนที่คนกลุ่มนี้จะกลับไป กลับเข้าไปนอนในป่าประและฝ่าด่านประในส่วนที่ตนต้องการเก็บไว้เลย ซึ่งผู้ใหญ่บ้านจะตามไปห้ามอีกก็ไม่ได้ เพราะป่าประเป็นเขตของอุทยานแห่งชาติ และป่าประไม่ใช่เขตชุมชนอย่างที่เข้าใจแต่เดิมแล้ว โดยชาวบ้านเมื่อเห็นมีคนนอนฝ่าด่านประอยู่แล้วก็ไม่กล้าเข้าไปเก็บลูกประต้นนั้น หรือบริเวณนั้น เพราะกลัวจะมีเรื่องวิวาทกัน

มีกรณีหนึ่งที่จะชี้ให้เห็นว่าการแย่งชิงกันเก็บลูกประในช่วงนี้ดำเนินไปอย่างถึงขีดสุด คือ การขโมยกระสอบใส่ลูกประ ทั้งนี้เพราะในการเก็บลูกประนั้นชาวบ้านจะเก็บลูกประใส่ “พายแห้ง” เมื่อเก็บได้เต็มพายแห้งแล้วก็จะไปถ่ายใส่กระสอบวางไว้ ทำเช่นนี้เรื่อย ๆ จนได้ลูกประเต็มกระสอบ ปรากฏว่าเมื่อชาวบ้านเผลอหรือเดินไปเก็บลูกประไกลจากกระสอบ ก็มีคนมาลักยกกระสอบไป การโดนขโมยดังกล่าวเกิดขึ้นบ่อย มีทั้งคนในและคนนอกที่ถูกขโมย จนปัจจุบันไม่มีใครกล้าวางกระสอบไว้ไกลตา

นอกจากนี้ยังเกิดกรณีของการขึ้นต้นประเพื่อไปเขย่ากิ่งให้ลูกประร่วงลงมาด้วย ซึ่งการทำเช่นนี้เกิดขึ้นจนถือว่าเป็นปกติไปแล้ว บางครั้งยังพบว่ามีการโค่นต้นประเพื่อจะเอาลูกประด้วย

ทั้งหมดนี้กล่าวได้ว่าการเก็บลูกประในยุคนี้ได้เกิดการพัฒนาสิทธิการเข้าถึงไปสู่การเข้าถึงโดยเสรีอย่างแท้จริง และไม่เพียงคนในชุมชนใกล้เคียงเท่านั้นที่แข่งขันกันเก็บแต่มีคนจากชุมชนพื้นที่ล่งเข้ามาร่วมแย่งชิงอย่างจริงจังด้วย ทั้งนี้การเก็บลูกประเป็นการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประที่ทางอุทยานไม่ห้าม ด้วยเห็นว่าเป็นของที่ออกหมุนเวียนหากไม่เก็บก็จะเน่าเสีย

ส่วนกรณีการหาของป่าอื่น ๆ เช่น สะตอ ลูกเหียง ลูกเนียง ลูกนาง และผึ้งนั้น ในปลายยุคที่ผ่านมาเกิดการเปลี่ยนแปลงสิทธิการเข้าถึงไปในลักษณะของการเข้าถึงแบบเสรีที่เข้มข้นแล้ว

ในยุคนี้ก็สืบเนื่องความเข้มข้นดังกล่าว และพัฒนาความเข้มข้นมากยิ่งขึ้น เนื่องจากผลผลิตจากป่า ยังคงมีค่าทางเศรษฐกิจมากขึ้น คือยังคงขายได้ ขายดี และมีราคา ในขณะที่ผลผลิตดังกล่าวมี น้อยลง อันเนื่องมาจากการเข้าถึงทรัพยากรเหล่านั้นอย่างเสรีมาเป็นเวลานาน ทำให้ ทรัพยากรฟื้นตัวไม่ทัน โดยเฉพาะการป็นขึ้นไปเก็บตั้งแต่พืชผลพวกนี้ยังอ่อนอยู่ ทำให้ชาวบ้าน ต้องเก็บผลผลิตจำนวนมากถึงจะขายได้เงินตามที่ตนพอใจ ทำให้ผลผลิตตามธรรมชาติไม่สามารถ ให้มูลค่าของมันตามที่ควรจะเป็น และไม่มีผลผลิตเติบโตสำหรับการใช้ในวันข้างหน้า นอกจากนี้ การบุกเบิกป่าเป็นพื้นที่สวน ซึ่งขยายตัวเป็นอย่างมากนั้นก็ได้นำพืชป่าพวกนี้ไปอย่างมาก ประกอบ กับในยุคนี้มีคนเก็บเพิ่มขึ้นอีกจากคนภายนอกเข้ามา ไม่เพียงจากคนในกรุงชิงเท่านั้น แต่เป็นคน จากพื้นที่อื่น ๆ ก็ขึ้นมาเก็บด้วย เพราะเมื่อป่าประกลายเป็นพื้นที่อุทยานความเกรงใจว่าป่าต่าง ๆ มีชุมชนใกล้เคียงดูแลอยู่ก็หมดไป ดังนั้นในสถานการณ์ที่พืชพวกนี้เหลือน้อยลง ในขณะที่คน เก็บกลับเพิ่มมากขึ้น การเข้าถึงแบบเสรีหรือแบบไม่คำนึงถึงกฎเกณฑ์ใด ๆ จึงเข้มข้นขึ้นเรื่อย ๆ

ในยุคนี้การเก็บของป่าประเภท สะตอ ลูกเหวี่ยง ลูกเนียง ลูกนาง พัฒนาไปถึงขั้นที่ขึ้น เก็บได้โดยไม่ต้องเลือกฝักอ่อนฝักแก่ ใครขึ้นต้นเก็บก็จะเก็บลงมาทั้งหมดแล้วค่อยไปเลือกที่หลัง ว่าฝักไหนใช้ได้ฝักไหนใช้ไม่ได้ ฝักที่ใช้ไม่ได้ก็ทิ้งไป

2. การเปลี่ยนแปลงสิทธิการใช้ประโยชน์

เงื่อนไขสำคัญที่เป็นจุดเปลี่ยนของยุคนี้มี 2 ประการ คือ ประการแรกชาวบ้านทั้งในชุมชน ใกล้ป่าและในพื้นที่อื่น ๆ ไม่คิดอีกต่อไปว่าทรัพยากรในป่าประนั้นอยู่ภายใต้การดูแลของชุมชน ใกล้เคียง โดยชาวบ้านมองว่าเมื่อป่าอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติก็เท่ากับเป็นของหลวง ใครก็ใช้ ประโยชน์ได้ หากไม่ใช่เจ้าหน้าที่อุทยานก็ไม่สามารถห้ามปรามใครได้ ซึ่งที่จริงการใช้ทรัพยากร แบบเน้นประโยชน์ส่วนตัวและไม่สนใจความเสื่อมโทรมของทรัพยากรก็ชัดเจนแล้วในช่วงเวลา ปลายยุคที่แล้ว แต่ในยุคนี้ชัดเจนขึ้นอีก เพราะว่าใครจะว่าใครไม่ได้ และคนที่อยู่ห่างไกลก็สามารถ เข้ามาใช้ทรัพยากรได้ ดังกรณีที่ชาวบ้านจากที่อื่นเข้าไปกางเต็นท์อยู่ในป่าประ โดยผู้ใหญ่บ้าน ในชุมชนใกล้ป่าไม่สามารถไปว่ากล่าวได้ ลักษณะเช่นนี้ทำให้ในด้านหนึ่งชาวบ้านสามารถใช้ ทรัพยากรได้อย่างเต็มที่ ในขณะที่อีกด้านหนึ่งคนจากถิ่นไกลก็สามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรในป่าประได้

ประการที่สอง เมื่อราคายางดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีผู้คนจากพื้นล่างเข้ามาซื้อสวนในเขตป่า ประ ประกอบกับชาวบ้านคิดว่าป่าประเป็นของหลวง เมื่อมีคนพร้อมจะซื้อการขายจึงเกิดขึ้นอย่างง่าย ได้ และคนจำนวนหนึ่งถึงกับมีอาชีพบุกเบิกป่าประขายให้แก่คนภายนอก

ภายใต้การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ ทุกคนไม่ว่าจะมาจากชุมชนไหนหรือพื้นที่ไหนก็สามารถใช้ทรัพยากรในป่าได้ในลักษณะไม่คำนึงถึงความเสื่อมโทรมของป่า ไม่ว่าจะเป็นการโค่นป่า การยึดครองพื้นที่ป่าเป็นทรัพย์สินส่วนตัว การเก็บของป่าแบบมือใครยาวสาวได้สาวเอา และที่สำคัญคือไม่ว่าอะไรขายได้ทุกคนพร้อมจะเอาไปขาย

จึงไม่แปลกอะไรที่จะพบว่า สิทธิการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในป่าประนีประนอมนี้ที่ชาวบ้านส่วนใหญ่พร้อมจะขายสว่นยางของตนและบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อทำสวนยางใหม่ ทุกคนพร้อมจะบุกเบิกพื้นที่สวนยางเพื่อสะสมไว้ให้มากที่สุด ทั้งเพื่อลูกของตนเองและเพื่อขายเมื่อมีคนมาขอซื้อ กระทั่งบางคนมีอาชีพบุกเบิกป่าสร้างสวนไว้ขายโดยเฉพาะ ในขณะที่คนภายนอกไม่ว่าจะเป็นข้าราชการ นักธุรกิจ นักการเมือง ก็พร้อมจะใช้เงินเข้าไปกว้านซื้อที่ดินในป่าประนีประนอมได้วิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ และตนมีส่วนสนับสนุนการทำลายป่า เพียงแต่หวังผลประโยชน์ส่วนตัว ในระยะสั้นก็หวังว่าจะได้กำไรจากยางราคาดี ในระยะยาวหวังว่าจะได้รับเอกสารสิทธิจากรัฐ ทั้งโดยอาศัยการเคลื่อนไหวของชาวบ้านและอิทธิพลส่วนตัวของตัวเองพื้นที่ป่าในป่าประนีประนอมจึงลดลงอย่างมาก และกลายเป็นพื้นที่สวนยางพารา

หากพิจารณาการเก็บของป่าก็ชัดเจนว่าการขึ้นต้นเก็บสะตอ ลูกเหริ่ง ลูกเนียง ลูกนางจะเก็บแบบคำนึงถึงเฉพาะวันนี้ คือเก็บมาให้หมด โดยไม่แยกว่าอ่อนหรือแก่ เมื่อผู้เก็บได้มาทั้งหมดแล้วจึงค่อยมาแยกว่าฝักไหนใช้ได้ฝักไหนใช้ไม่ได้ ฝักที่ใช้ไม่ได้ก็ทิ้งไป บางคนคร้านหรือไม่ถนัดที่จะขึ้นต้นก็โค่นต้นเลย เพื่อให้เก็บฝักได้สะดวก

สำหรับกฎเกณฑ์ของการใช้ทรัพยากรในพื้นที่อุทยาน ซึ่งมีกฎหมายกำหนดไว้อย่างเข้มงวด และมีเจ้าหน้าที่อุทยานสามารถจับกุมผู้ฝ่าฝืน แต่ชาวบ้านก็ไม่กลัว และสามารถใช้กระบวนการปิดบังอำพรางเพื่อให้รอดพ้นจากสายตาของเจ้าหน้าที่ และใช้กระบวนการเคลื่อนไหวทางการเมือง และการสร้างเสียงสนับสนุนจากสาธารณะ กดดันเจ้าหน้าที่ไม่ให้เข้ามาปฏิบัติตามกฎหมาย

จึงพอสรุปสิทธิการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประนีประนอมนี้ได้ว่า ผู้ใช้ทรัพยากรสามารถใช้ทรัพยากรแบบคิดเฉพาะประโยชน์ส่วนตัวในลักษณะเอาให้มากที่สุด เอาเฉพาะวันนี้ โดยไม่คำนึงถึงผลในวันข้างหน้า

3. สรุป

การเกิดขึ้นของอุทยานแห่งชาติเขานันดูผิวเผินแล้วดูเหมือนจะสามารถปกป้องทรัพยากรในป่าประไม่ให้อุทกทำลายได้ แต่ในความเป็นจริงกลับเกิดผลในทางตรงกันข้าม คือ เร่งรื้อให้เกิดการพัฒนาสิทธิการเข้าถึงไปในทางของการใช้ทรัพยากรบางส่วนอย่างเสรีมากขึ้น และการยึดทรัพยากรบางส่วนเป็นของส่วนตัว โดยไม่มีส่วนใดเลยที่ชาวบ้านจะสนใจการเข้าถึงแบบสิทธิชุมชน ในขณะที่สิทธิการใช้ประโยชน์ก็ปรากฏในรูปของการนำทรัพยากรมาขายให้มากที่สุดเอาให้หมดวันนี้เลย ไม่ต้องคิดถึงวันข้างหน้า และด้วยวิธีที่ง่ายที่สุด ป่าประจึงตกอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมอย่างมาก ทรัพยากรทุกประเภทถ้าไม่หมดไปก็ลดปริมาณลงอย่างมาก แม้แต่ตัวป่าเองในปัจจุบันไม่ต่ำกว่าครึ่งเปลี่ยนสภาพเป็นสวนยางไปแล้ว

ที่เป็นเช่นนี้มาจากเงื่อนไขสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ การประกาศเขตอุทยานแห่งชาติทำให้ชาวบ้านไม่เฉพาะชุมชนเดิมที่ใช้ประโยชน์จากป่าประอยู่เท่านั้น แต่ชาวบ้านในพื้นที่อื่นก็คิดเช่นกันว่าป่าประเป็นของ “หลวง” ทุกคนจึงใช้ประโยชน์ได้อย่างอิสระ ไม่มีใครจะห้ามได้ ส่วนเจ้าหน้าที่อุทยานก็ไม่มีใครเกรงกลัว เพราะชาวบ้านมีวิธีที่จะหลบหลีกและกดดันให้รอดพ้นจากการจับกุม ในขณะที่เจ้าหน้าที่เองก็มักจะเป็นญาติมิตรกับคนในพื้นที่ และมีผลประโยชน์อยู่ด้วย ประการที่สอง การขยายตัวของตลาดทุนนิยมเข้าไปในพื้นที่นั้นรุนแรงมากขึ้น ทำให้ผลผลิตจากป่าทุกประเภทกลายเป็นสิ่งที่มีราคาดี และมีแม่ค้าไปรับซื้อถึงที่ โดยเฉพาะการที่ราคายางสูงขึ้นมากทำให้ที่ดินในป่ากลายเป็นสินค้าที่สร้างรายได้ดีให้แก่ชาวบ้าน จากเงื่อนไขดังกล่าวชาวบ้านจึงสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในป่าประอย่างเต็มที่

สรุปท้ายบท

การพิจารณาการเปลี่ยนแปลงสิทธิการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประสามารถแบ่งได้เป็น 3 ยุค คือยุคการใช้ประโยชน์ของคนดั้งเดิม ยุคหลังเกิดสัมปทานเหมืองแร่และสัมปทานป่าไม้ และยุคหลังประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเขานัน

เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดลักษณะสิทธิการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในยุคการใช้ประโยชน์ของคนดั้งเดิมคือทรัพยากรมีมาก คนยังมีน้อย คนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน และยังเชื่อในอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในขณะที่อิทธิพลของรัฐและทุนยังขยายตัวขึ้นไปไม่ถึง สิทธิการเข้าถึงจึงปรากฏออกมารูปของการใช้ประโยชน์และสัมพันธ์กับกฎเกณฑ์ผู้มาก่อนและกฎเกณฑ์การจ้องกล่าวคือใครถึงทรัพยากรหรือเห็นทรัพยากรนั้นก่อนใครก็มีสิทธิใช้ทรัพยากรนั้น ส่วนการจ้องก็เป็นหลักเสริมของกฎเกณฑ์ผู้มาก่อน คือหากผู้มาก่อนนั้นพบว่าทรัพยากรที่ตนพบนั้นยังอ่อน

อยู่ก็สามารถทำเครื่องหมายจองไว้ก่อนได้ แต่ว่ามีทรัพยากรบางชนิดเท่านั้นที่สามารถจองได้ ทรัพยากรส่วนใหญ่ผู้มาก่อนพบในขณะที่ยังอ่อนอยู่ก็ต้องทิ้งไว้ให้แก่ และใครจะมาพบก็ได้ จะจองไว้ก่อนไม่ได้ ส่วนสิทธิการใช้ประโยชน์นั้นพบว่าชาวบ้านมีสิทธิใช้ประโยชน์ทรัพยากรเท่าที่จำเป็น ไม่มีการกักตุนหรือเก็บทรัพยากรมาใช้เกินความจำเป็น นอกจากนี้ต้องใช้ทรัพยากรให้คุ้มค่า และต้องใช้ทรัพยากรแบบไม่ทำลาย

เงื่อนไขที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบสิทธิการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ ทรัพยากรในยุคหลังเกิดสัมปทานเหมืองแร่และสัมปทานป่าไม้ คือ การขยายตัวของตลาดทุนนิยม เข้าไปในเขตป่า การเพิ่มขึ้นของกลุ่มคนที่ต้องการไปใช้ทรัพยากรจากป่า เงื่อนไขนี้เกิดขึ้นได้เพราะ การเกิดถนนเชื่อมต่อจากท่าศาลาขึ้นไปบนกรุงชิงซึ่งสร้างโดยบริษัทที่ได้รับสัมปทานเหมืองแร่เพื่อขนส่งแร่มายังพื้นล่าง ถนนสายนี้ได้เปิดให้อิทธิพลของตลาดเข้าสู่ชุมชนต่าง ๆ พร้อมกับเป็น เส้นทางให้คนจากพื้นล่างขึ้นไปหักล้างทางพงหาที่ทำกินและสร้างที่อยู่อาศัย การสัมปทานป่าไม้ นอกจากจะนำคนเข้าไปในพื้นที่ป่าประเพิ่มขึ้นแล้ว ยังมีส่วนสำคัญในการโค่นต้นไม้ในป่าและ การทำให้เลื่อยยนต์เข้าไปแพร่หลายแทนการใช้ขวานตัดต้นไม้ และที่สำคัญคือการให้สัมปทาน ทั้งการขุดแร่และการตัดไม้ทำให้ชาวบ้านมองเห็นชัดเจนขึ้นเป็นลำดับว่าทรัพยากรในป่าไม่ใช่ของชุมชน และชาวบ้านไม่มีอำนาจรักษาไว้ได้ กรณีการลักลอบเข้ามาตัดไม้ของบริษัทสัมปทานยิ่งทำให้ ชาวบ้านยืนยันถึงข้อเท็จจริงนี้

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้สิทธิการเข้าถึงทรัพยากรในป่าเปลี่ยนไปสู่การเข้าถึงแบบเสรี และการเข้าถึงแบบการถือครองเป็นทรัพย์สินส่วนบุคคลชัดเจนมากขึ้นเป็นลำดับ โดยการเข้าถึง แบบเสรีจะเกิดในกรณีของการนำผลผลิตจากป่าที่เกิดขึ้นแบบหมุนเวียนแทนที่ออกมาใช้ประโยชน์ ส่วนการถือครองเป็นทรัพย์สินส่วนตัวนั้นเห็นได้ชัดเจนจากการบุกเบิกป่าเพื่อถือครองที่ดิน สำหรับการทำสวน ในขณะเดียวกันสิทธิการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประก็ค่อย ๆ ปรับเปลี่ยน ไปสู่การนำทรัพยากรจากป่าประมาใช้ประโยชน์เพื่อสร้างรายได้ให้มากที่สุด การใช้ทรัพยากร โดยไม่คำนึงถึงความคุ้มค่าของการนำทรัพยากรมาใช้ก่อนกำหนด และการใช้โดยไม่สนใจว่าเป็น การทำลายทรัพยากรหรือไม่

ยุคหลังประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเขานัน ป่าประถูกผนวกอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ ดังกล่าว ซึ่งดูผิวเผินแล้วน่าจะสามารถปกป้องทรัพยากรในป่าประไม่ให้ถูกทำลายได้ แต่ในความเป็นจริง กลับเกิดผลในทางตรงกันข้าม คือ เร่งเร้าให้เกิดการพัฒนาสิทธิการเข้าถึงไปในทางของการใช้ ทรัพยากรบางส่วนอย่างเสรีมากขึ้น และการยึดทรัพยากรบางส่วนเป็นของส่วนตัวมากขึ้น ในขณะที่สิทธิการใช้ประโยชน์ก็ปรากฏในรูปของการนำทรัพยากรมาขายให้มากที่สุด เอาให้หมด

วันนี้เลย ไม่ต้องคิดถึงวันข้างหน้า และด้วยวิธีที่ง่ายที่สุด ที่เป็นเช่นนี้มาจากเงื่อนไขสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ การประกาศเขตอุทยานแห่งชาติทำให้ชาวบ้านไม่เฉพาะชุมชนเดิมที่ใช้ประโยชน์จากป่าประ อยู่เท่านั้น แต่ชาวบ้านในพื้นที่อื่นก็คิดเช่นกันว่าป่าประเป็นของ “หลวง” ทุกคนจึงใช้ประโยชน์ ได้อย่างอิสระ ส่วนเจ้าหน้าที่อุทยานก็ไม่มีใครเกรงกลัว เพราะชาวบ้านมีวิธีที่จะหลบหลีกและ กัดดันให้รอดพ้นจากการจับกุม ในขณะที่เจ้าหน้าที่เองก็มักจะเป็นญาติมิตรกับคนในพื้นที่ และมีผลประโยชน์อยู่ด้วย ประการที่สอง การขยายตัวของตลาดทุนนิยมเข้าไปในพื้นที่นั้นรุนแรงมากขึ้น ทำให้ผลผลิตจากป่าทุกประเภทกลายเป็นสิ่งที่มีราคาดี และมีแม่ค้าไปรับซื้อถึงที่ โดยเฉพาะการที่ราคา ยางสูงขึ้นมากทำให้ที่ดินในป่ากลายเป็นสินค้าที่สร้างรายได้ดีให้แก่ชาวบ้าน จากเงื่อนไขดังกล่าว ชาวบ้านจึงพยายามเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในป่าประอย่างเต็มที่